МИНИСТЕРСТВО НА РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ И БЛАГОУСТРОЙСТВОТО

ОДОБРЕНИ

със Заповед № РД-02-14-……от.....2016 г.

на министъра на регионалното развитие и благоустройството

МЕТОДИЧЕСКИ УКАЗАНИЯ ЗА ИЗГОТВЯНЕ НА РЕГИОНАЛНИТЕ СХЕМИ ЗА ПРОСТРАНСТВЕНО РАЗВИТИЕ

София, 2016 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ…….....7

ЧАСТ 1. Теоретико-методологични аспекти на пространственото планиране 10

1.1. Същност, място и роля на пространственото планиране в системата за планиране и управление на територията 11

1.2. Основни компоненти на пространството, обект на политиката за пространствено развитие ... 18

1.3. Етапи и процедури на стратегическо планиране..... 40

ЧАСТ 2. Методически насоки за разработването на РСПР и РСПРО.....44

2.1. Регионална схема за пространствено развитие на район от ниво 2 (РСПР)..... 45

2.1.1. Дефиниция, място и роля на РСПР 45

2.1.2. Насоки за разработване на отделните части на документа 49

2.1.2.1. Въвеждаща част 49

2.1.2.2. Аналитична част (пространствени предизвикателства и възможности) 50

2.1.2.3. Стратегическа част..... 70

2.1.2.4. Съгласуване, одобрение, прилагане и мониторинг..... 83

2.1.3. Изисквания и насоки за обхвата, структурата и организацията на необходимата геопространствена информация 89

2.2. Регионална схема за пространствено развитие на район от ниво 3 (област)- РСПРО 96

2.2.1. Обща характеристика на РСПРО. Място и роля на РСПРО в системата за планиране и управление на територията..... 96

2.2.2. Насоки за разработване на отделните части на документа 101

2.2.2.1. Въвеждаща част 101

2.2.2.2. Аналитична част (пространствени предизвикателства и възможности) 102

2.2.2.3. Стратегическа част..... 124

2.2.2.1. Съгласуване, одобрение, прилагане и мониторинг..... 150

2.2.3. Изисквания и насоки за обхвата, структурата и организацията на необходимата геопространствена информация 152

Списък на таблиците:

Таблица 1. Съдържание на основните части на аналитичния компонент на РСПР..... 53
Таблица 2. Критерии за оценка на степента на урбанизация..... 76
Таблица 3.Примерен списък с ключови целеви индикатори 82
Таблица 4. Базова географска информация в геобазата данни. 91
Таблица 5. Специализирана географска информация в геобазата данни. 93
Таблица 6. Съдържание на основните части на аналитичния компонент на РСПРО..... 103
Таблица 7. Структура на стратегическия компонент на РСПРО. 125
Таблица 8. Типове райони и критерии за тяхното определяне..... 142
Таблица 9. Примерен списък с целеви индикатори към РСПРО. 148
Таблица 10. Базова географска информация в геобазата данни. 153
Таблица 11. Специализирана географска информация в геобазата данни. 156

Списък на фигурите:

Фиг. 1 Стратегическо планиране на пространственото планиране. 15
Фиг. 2 Типология на пространствените обекти в стратегическото пространствено планиране. 20
Фиг. 3 Пример за моделиране на селищна мрежа: моделиране на потоци (а), идентифициране на канали за връзка (б), идентифициране на възли (в), дефиниране на йерархии на възлите (г), изолинейна репрезентация на мобилност в селищната мрежа (д), моделиране на селищната мрежа в пространството и времето (е) 22
Фиг. 4 Еднопосочни и двупосочни връзки и източници на потоци (а, б), приемници на потоци (е, ж), източници и приемници на потоци едновременно (в, г, д). 23
Фиг. 5 Полицентричен (триядрен) агломерационен ареал. 24
Фиг. 6 „Пентагонът” (ядрото) в ЕС 32
Фиг. 7 Пространствена структура на моноцентрични и полицентрични урбанизирани системи.... 33
Фиг. 8 Полицентрична урбанизирана структура..... 34
Фиг. 9 „Краен” моноцентризъм (а), „умерен” полицентризъм (б) и „пълен” (интегриран) полицентризъм(в) 34
Фиг. 10 Основни елементи на системата за планиране и управление на територията..... 41
Фиг. 11 Обща схема на процеса по изготвяне на РСПР и нейната структура..... 48
Фиг. 12 Интернет страница на ЕВРОСТАТ с базови географски данни. 60
Фиг. 13 Условни знаци за съществуващо и бъдещо състояние на структурата центровата система74
Фиг. 14 Картографско отразяване на агломерационните образувания 75
Фиг. 15 Алгоритъм за определяне на централни и периферни райони (ВД – време за достъп)..... 77
Фиг. 16 Крайбрежни райони 79
Фиг. 17 Компилация от пространствени планове и визии в Европа 85
Фиг. 18 Макрорегиони в Европа..... 86

Фиг. 19 Процедура по съгласуване и одобрение на РСПР 89
Фиг. 20 Схема на примерен картографски шаблон за целите на РСПР 95
Фиг. 21 Структура и съдържание на основните компоненти на РСПРО. 100
Фиг. 22 Примерна схема за картографска репрезентация на функционално-йерархичната структура на мрежата от градски центрове. 135
Фиг. 23 Схема за създаване на картографски модел на обхвата и структурата на АО. 137
Фиг. 24 Примерна схема на резултат от генериране на картографски модел на осите на развитие 139
Фиг. 25 Алгоритъм за определяне на централни и периферни райони (ВД – време за достъп)..... 143
Фиг. 26 Процедура по съгласуване и одобрение на РСПРО 152
Фиг. 27. Схема на структурата на „картографски шаблон“ за целите на РСПРО..... 158

Списък на използваните съкращения:

АГКК	Агенция по геодезия, картография и кадастър
АМ	Автомагистрала
АО	Агломерационно образувание
БД	База данни
ВД	Време за достъп
ВЕИ	Възобновяеми енергийни източници
ГИС	Географска информационна система
ДВ	Държавен вестник
ЕКАТТЕ	Единен класификатор на административно-териториалните и териториалните единици
ЕО	Екологична оценка
ЕС	Европейски съюз
ЕТК	Европейски транспортен коридор
ЗЗТ	Закон за защитените територии
ЗРР	Закон за регионалното развитие
ИАОС	Изпълнителна агенция по околна среда
ИМ	Индикативен модел
ИСМ	Интегриран синтезен индикативен модел
КАВ	Качество на атмосферния въздух
МЗХ	Министерство на земеделието и храните
МОСВ	Министерство на околната среда и водите
МРРБ	Министерство на регионалното развитие и благоустройството
НИМХ	Национален Институт по Метеорология и Хидрология
НКПР	Национална концепция за пространствено развитие
НСИ	Национален статистически институт
НСРР	Национална стратегия за регионално развитие
НЦОСУР	Националнен център за околна среда и устойчиво развитие
ОПР	Общински план за развитие
ОУП	Общ устройствен план
РЗИ	Регионална здравна инспекция
РИОСВ	Районна инспекция по околна среда и водите

РОУКАВ	Райони за оценка и управление качеството на атмосферния въздух
РСПР	Регионална схема за пространствено развитие на район от ниво 2
РСПРО	Регионална схема за пространствено развитие на област
ТБО	Твърди битови отпадъци
ФПЧ	Фини прахови частици
ХЕИ	Хигиенно-епидемиологична инспекция
ESDP	European Spatial Development Perspective
ESPON	European Observation Network, Territorial Development and Cohesion.
FUAs	Functional Urban Areas
MUAs	Morphological Urban Areas
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OGS	Open Geospatial Consortium
TEN-T	Trans-European Transport Network

ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящите Методически указания имат за цел да дадат насоки за разработване на стратегическите документи, дефинирани в Глава втора "а", чл.7а от Закона за регионалното развитие:

- Регионалните схеми за пространствено развитие на районите от ниво 2 (РСПР) и
- Регионалните схеми за пространствено развитие на районите от ниво 3 – област (РСПРО).

Чрез този набор от стратегически документи се задава политическата рамка за интегрирано развитие на националното пространство и неговите съставни части при отчитане на териториалния потенциал и принципите за балансирано устойчиво развитие.

РСПР и РСПРО осигуряват информация при вземането на стратегически решения по отношение на:

- ефективно използване на стратегическите предимства на националното пространство за съответните териториални нива, наличните ресурси и потенциали;
- създаване на условия за постигане на съответствие и ефективна интеграция на националното пространство и неговите компоненти в общоевропейски и макрорегионален контекст;
- устойчиво ползване на ресурсите на пространството и установяването на балансиран модел на земеползване;
- постигане на по-висока степен на синхронизация, стратегическа и функционална обвързаност между процесите и документите в областта на планирането и управлението на регионалното развитие и устройството на територията.

Тези стратегически документи трябва да отговарят на определени изисквания по отношение както на информационната основа, така и на интерпретацията на включените в националното пространство природно-социални системи, съставните им компоненти и тяхното функциониране. Във връзка с това, тези указания имат за задача да осигурят практически изпълними и съобразени с ролята на съответните стратегически документи стандартизирани насоки за разработване и прилагане.

Настоящите указания се отнасят главно до:

- изготвяне на текстовите и картографските аналитични и стратегически компоненти, включени в схемите за пространствено развитие на районите от нива 2 и 3;
- създаване и предоставяне на необходимата информация за всички заинтересовани страни, участващи в процесите на инициране, разработване и прилагане на тези документи;
- ефективно интегриране на различните видове стратегически документи в Националната система за планиране и управление на територията чрез осигуряване на необходимата синхронизация с действащите към настоящия момент стратегически и планови документи;
- обезпечаване на подходяща пространствена информационна основа за детайлен анализ, върху която да се „разгърне“ съответната пространствена стратегическа рамка, адекватна на нуждите и потенциала на територията.

Възможните ползватели на тези указания са:

- държавните органи и институции, чиято мисия и оперативна дейност е свързана с пространственото планиране на националното пространство и нормативно регламентираните негови обособени части (МРРБ, Областни администрации и др.);
- органите на местното самоуправление;
- специалистите и консултантите в областта на регионалното развитие, устройството на територията, стратегическото планиране и др.
- широката общественост и другите заинтересовани страни, участващи в процесите на планиране и управление на територията.

Процедурите и методологията за изготвяне на РСПР са комплексни по своята същност. Те включват както класически подходи и методи от областта на стратегическото регионално и устройствено планиране, така и технологии и методи от областта на интегрираното планиране, обществените консултации и много други. Заедно с това, ангажираните лица трябва не само да имат нужната теоретична и практическа подготовка, но и да познават детайлно целевата територия, нейните сравнителни предимства и налични проблеми, както и тяхното пространствено адресиране и правилно

интерпретиране. За целта е необходимо и добре развито концептуално и пространствено мислене, което също допринася за успешно разработване на логически обоснована и обществено приемлива стратегическа рамка. Тази рамка следва да се конкретизира чрез планираните ефективни мерки, насочени към валоризиране на потенциала на територията, усвояване на стратегическите ѝ предимства по възможно най-устойчив и щадящ околната среда начин, решаване или смекчаване на наличните проблеми чрез прилагане на добре координирани във времето и пространството механизми.

Методическите указания са разработени от екипа на „Географика“ ООД под ръководството и редакцията на проф. д-р Антон Попов и доц. д-р Стелиян Димитров от СУ “Св. Климент Охридски“.

Основен авторски колектив: проф. д-р Антон Попов, доц. д-р Стелиян Димитров, доц. д-р Климент Найденов, доц. д-р Биляна Борисова, арх. Мария Каразлатева, урб.Михаил Николов, Ана Димитрова

Консултанти: проф. д-р арх. Стефчо Димитров, арх. Петър Йорданов

ЧАСТ 1.

Теоретико-методологични аспекти на пространственото планиране

1.1. Същност, място и роля на пространственото планиране в системата за планиране и управление на територията

В областта на планирането и управлението на територията липсват общоприети дефиниции за понятията *пространствено развитие* и *регионално развитие*. Поради това често в тях се влага еднакъв смисъл и се използват като взаимно-заменяеми понятия. Същото се отнася и за понятията *пространствено планиране* и *регионално планиране*. Причините за това са много и разнообразни – от чисто академични интерпретации и концепции за разбирането и изследването на развитието в пространствен аспект, до политико-административния смисъл, който се влага в използването на тези понятия в различните национални управленски системи, на различни нива и от различни публични и други организации. Поради изключително широкия обхват на тази проблематика, в „оборот" са множество определения, които варират между традиционното планиране на земеползването и стратегическото планиране на регионалното развитие. Понякога процедурите и инструментите в областта на пространственото планиране се отнасят до координацията и/или интеграцията на пространствените измерения на секторните политики чрез целеви териториални стратегии, което в голяма степен ги приближава по-скоро до класическото стратегическо планиране на регионалното развитие за сметка на устройственото планиране.[1]

В ЕС посочените понятия също се интерпретират по различен начин. Понякога те се използват комплексно в стратегически смисъл на различни нива за обобщаване на политически намерения и действия, адресирани към оптимизиране на организацията на обществото в пространствен аспект.[2] В тази връзка, понятието *пространствено развитие* се отнася пряко към процесите на еволюция/развитие на територията и съставните ѝ компоненти, понятието *пространствено планиране* се тълкува като „организирана съвкупност от методи"[3], а понятието *пространствена политика* – като „структуриран набор от планирани дейности и интервенции, които влияят: върху пространственото развитие на различните категории териториални общности, върху производствените, пазарните и комуникационните системи и върху обособената среда с природен,

[1] Spatial planning: Key instrument for development and effective governance, UN, 2008
[2] Faludi A 2002a. The European Spatial Development Perspective (ESDP). An overview. In Faludi A (ed). European spatial planning, 3−36. Lincoln Institute of Land Policy, Cambridge, MA.
[3] CEMAT GLOSSARY OF KEY EXPRESSIONS USED IN SPATIAL DEVELOPMENT POLICIES IN EUROPE, Document presented at the 14th Session of the European Conference of Ministers responsible for Spatial/regional Planning, Lisbon (Portugal), 26-27 October 2006

урбанизиран и социален характер”[4]. Този набор от дейности и интервенции обикновено се свързва с над-локалните (супра-локалните) териториални нива и се разбира като *централизиран, широкообхватен процес на планиране и оптимизация на структурата и развитието на дадено обособено пространство*. Понятието „широкообхватен“ се отнася до функциите на „пространствена координация“ и „хармонизация“ на тези елементи от секторните политики, които имат ясно изразено пространствено влияние, а понятието „над-локално“ подчертава обстоятелството, че териториите, обект на пространствено планиране като цяло надхвърлят мащаба на местните интереси и юрисдикцията на местното самоуправление. „Централизираният“ характер на процедурата се свързва с необходимостта от прилагането на добре организирана и централно управлявана система за планиране и координация на интервенциите. Това произтича от потребността да бъде постигната реалистична структура/организация на антропогенните елементи и системи и тяхното съчетаване с компонентите на природната среда, при спазване на определени изисквания за минимална вреда върху естествени процеси, протичащи в пространството. От друга страна, „дадено обособено пространство” при пространственото планиране не е задължително да съвпада с административните граници за съответното териториално ниво, тъй като повечето природни и социално-икономически процеси и структури не се ограничават от административните граници.

Друга съществена особеност на стратегическите документи за пространствено развитие е необходимостта от *вертикалната и хоризонталната им интеграция*. Вертикалната им интеграция гарантира съгласуваност чрез прилагане на единен подход по отношение на различните териториални йерархични нива. От своя страна, хоризонталната интеграция осигурява възможност за по-широко пространствено третиране на проблемите, които често са общи както за целевата, така и за съседните ѝ територии (райони), което предоставя възможност за сътрудничество между тях и обединяване на усилията им за тяхното решаване.

Според някои виждания регионалната политика е начин правителството да се намесва в разпределението на различни дейности в различните региони, като се фокусира главно към разпределението на икономическите дейности и изграждането на инфраструктура с национално значение. Много често регионалната политика включва широк спектър от действия, насочени към преразпределение на икономическите дейности към региони в икономически спад, изправени пред необходимостта от преструктуриране

[4] Пак там

на икономическите сектори в техния обхват. От своя страна, *регионалното планиране* предлага решения чрез система от координирани действия за решаване на проблемите в регионите от съответното ниво. Докато регионалната политика се съсредоточава върху механизмите за решаване на проблемите вътре в региона, то регионалното планиране се фокусира върху по-широк кръг въпроси в рамките на региона чрез подготовка и прилагане на интегрирана стратегия за регионално развитие, с чието изпълнение са ангажирани съответните институции (териториални органи на държавното управление, както и органите за местно самоуправление). *Пространственото планиране*, разбирано в по-широк контекст, разглежда начина на организиране и използване на територията, наличните ресурси и съществуващи проблеми (природни, социално-икономически, урбанизационни и инфраструктурни), като идентифицираните ресурси и проблеми се анализират, оценяват и прогнозират, предлагат се визия, алтернативи (териториални модели / пространствени предложения) и подходяща за изпълнение пространствена стратегия.

Съществуват мнения, че пространственото планиране е по-скоро стратегическа процедура, осигуряваща методи и инструменти, с чиято помощ *„публичният сектор цели да повлияе върху бъдещето пространствено разпределение на дейностите. По този начин се очаква да бъде създадена по-рационална териториална организация за приложение на различните модели на земеползване и връзките между тях, както и баланс между нуждите от развитие и целите на опазване на околната среда”*.[5]

Пространственото планиране в рамките на нормативно структурираната система за планиране и управление на територията има характер на комплексен стратегически инструментариум. Той генерира информация в средносрочен и дългосрочен времеви хоризонт за състоянието на националното пространство и за създаване на целеви модели за „адаптиране“ на ключовите за развитието на територията пространствени компоненти, ресурси и потенциали. На тази основа се формулират, инициират и провеждат конкретни политики, насочени към устойчиво териториално развитие. Резултатите от приложението на този инструментариум следва да се използват при определяне на териториалните измерения на конкретните целеви интервенции, предмет на стратегическото регионално планиране и необходимите действия и изисквания на тези интервенции по отношение устройството на територията.

[5] The EU compendium of spatial planning systems and policies (European commission, 1997)

Обхватът на инструментариума за пространствено планиране в България е нормативно определен от Закона за регионално развитие (ЗРР)[6]. Той може да се дефинира като „система от взаимно свързани процедури и стратегически документи, имащи за цел създаването на стратегия за интегрирано пространствено развитие при отчитане на териториалния потенциал и принципите за балансирано устойчиво развитие“[7]. Същите покриват основните нива на териториалната основа за регионално развитие (национално пространство, райони от ниво 2 и области), като са налице две основни категории инструменти:

- Концепция за пространствено развитие (на национално ниво)
- Схеми за пространствено развитие (за райони от нива 2 и 3).

Мястото на тези документи и връзката им с останалите стратегически документи в *системата на планирането на пространственото развитие* се вижда от *Фиг. 1*.

[6] Закон за регионално развитие, 2015
[7] Чл.7а, ЗРР

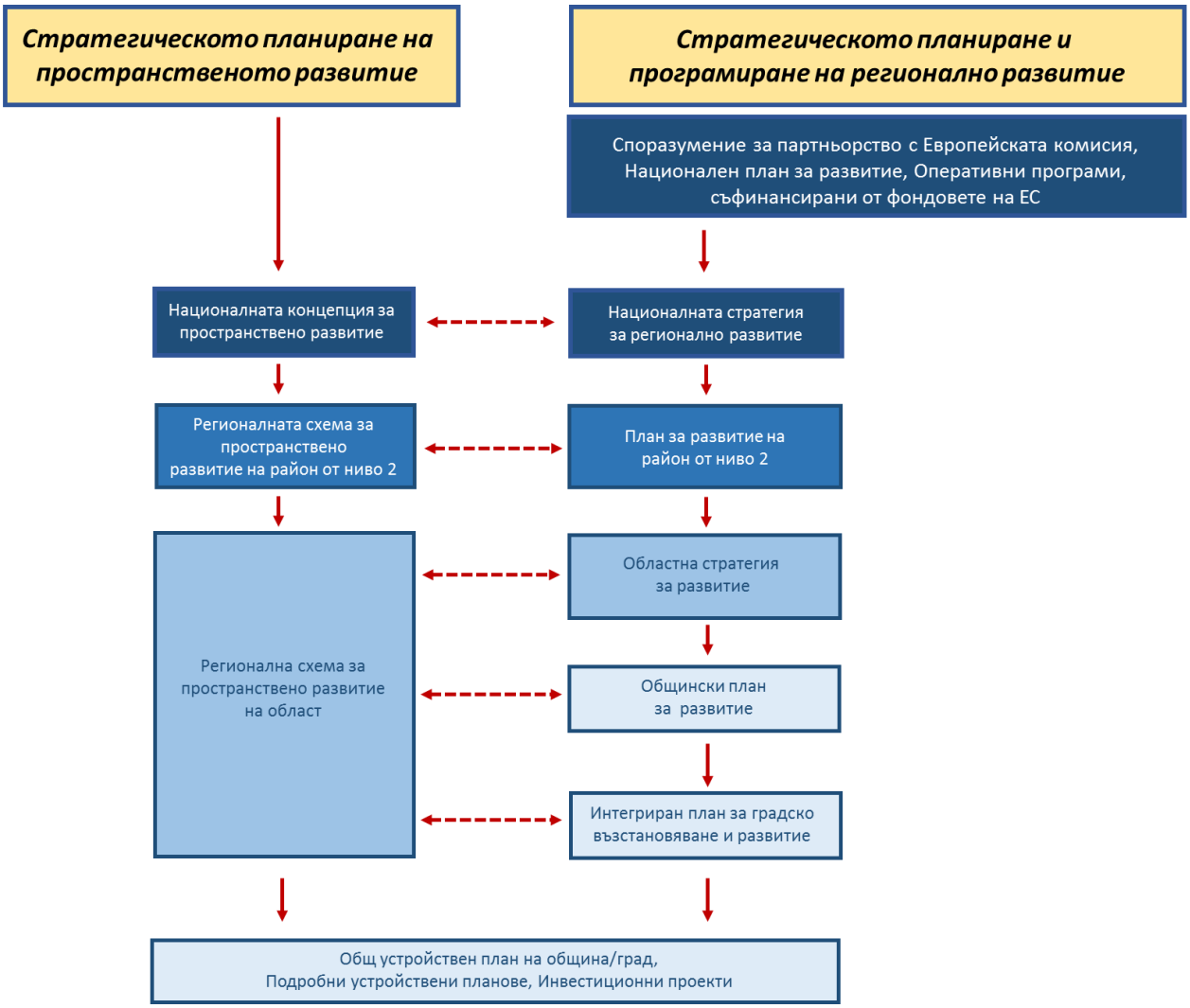

Фиг. 1 Стратегическо планиране на пространственото развитие.

Независимо от това, дали даден документ е концепция или схема, и двете категории стратегически документи имат за цел да определят *стратегията за пространствено развитие* за съответното териториално ниво. Това предполага прилагането на общ подход и идентични процедури на разработване, свързани със стратегическото планиране и управление на територията.

В пространствено-йерархично отношение в ЗРР нормативно са определени следните *видове стратегически документи*:

- *Национална концепция за пространствено развитие (НКПР)* – представлява дългосрочен стратегически документ, който има за цел да определи дългосрочни перспективи и цели за пространствено развитие на националната територия за

период от 15 години, с изключение на тези за инфраструктурните оси и коридори, които се разработват за период от 30 г..

В съответствие с изискванията на нормативната уредба, НКПР определя в средносрочен и дългосрочен план целевите параметри на:

- функционално-йерархичната структура на мрежата от градски центрове;
- агломерационните образувания и зоните им на влияние;
- връзките на мрежата от градски центрове в страната и макрорегиона;
- главните и второстепенните оси на развитие;
- транспортните коридори и инфраструктурните обекти с международно и национално значение;
- външните инфраструктурни връзки на страната в дългосрочен план;
- зоните за трансгранично и междурегионално сътрудничество.

- *Регионална схема за пространствено развитие на район от ниво 2 (РСПР)* – тя е стратегически документ, който се разработва в съответствие с действащата Национална концепция за пространствено развитие (НКПР) и предвижданията на регионално ниво на секторните стратегии. Аналогично на НКПР, РСПР има за цел да определи дългосрочни перспективи и цели за пространствено развитие на територията на района, вкл. дългосрочни (за период от 30 години) по отношение на развитието на инфраструктурните оси и коридори с национално и регионално значение, преминаващи през територията му. Особеност за този стратегически документ, е че той се отнася до районите от ниво 2, които нямат административно-управленски функции. Шестте района от това ниво имат по- скоро детайлизираща и координираща роля в планирането и управлението на територията на страната, като същевременно се използват като основен информационно-статистически елемент за определяне на параметрите на Европейската регионална политика, както и за извършване на необходимите междурегионални сравнения в рамките на ЕС.

- *Регионална схема за пространствено развитие на район от ниво 3 (област) (РСПРО)* – тя определя стратегията за пространствено развитие на областта и връзките ѝ с други области в рамките на района от ниво 2 и в съседни райони в страната и с региони в съседните държави. РСПРО се разработва в съответствие с

действащата регионална схема за пространствено развитие за района от ниво 2 и предвижданията на областно ниво на секторни стратегии в сферата на транспорта, енергетиката, икономиката, туризма, околната среда, образованието, здравеопазването и др. С оглед мястото на тази категория стратегически документи и ролята им по отношение на координиращите и административно-управленските функции на областите, може да се заключи, че именно РСПРО играе една от ключовите роли в пространственото планиране за страната. Това се дължи на факта, че на това ниво се „срещат“ и балансират националните приоритети с конкретните дадености на пространството, с местните интереси и с конкретните модели на ползване на ресурсите и територията.

За да могат да изпълняват ефективно определените им функции, отделните категории документи за пространствено развитие трябва да бъдат разработвани в съответствие със следните по-важни принципи:

- Те трябва да са в съответствие с нормативните изисквания, като същевременно са съобразени с обществено приети визия и принципи на планиране, в които ясно личи балансът на интересите на различните категории заинтересовани страни;
- Да отчитат и да отразяват националната и общностната политика в областта на пространственото развитие;
- Да представят и оценяват реалистично сравнителните предимства, потенциали и ресурси на територията, както и съществуващите проблеми в пространственото развитие, оказващи задържащо или лимитиращо влияние;
- Да се разработват с необходимото ниво на детайлност и да предоставят информация, обезпечаваща вземането на управленски решения с ясно изразени пространствени измерения;
- Да представят реалистични и разбираеми за заинтересованите страни насоки за пространствено развитие за съответните свързани и съподчинени териториални и секторни стратегически документи;
- Да представят и интерпретират пространствените компоненти и системи по идентичен начин, като същевременно отчитат спецификата на териториалното ниво и уникалните характеристики на обособеното пространство, обект на дадения стратегически документ.

1.2. Основни компоненти на пространството, обект на политиката за пространствено развитие

Независимо от ранга на различните категории стратегически документи в областта на пространственото планиране, определени от чл.7а на ЗРР (НКПР, РСПР, РСПРО), всички те се отнасят до формулиране на стратегически насоки в развитието на *конкретни ключови компоненти и системи на пространството.* Тези компоненти и системи обуславят структурата на националното пространство, като същевременно представляват основа за формирането на политиката за регионално развитие. Те предопределят начините за капитализиране на сравнителните предимства, усвояването на потенциалите и ресурсите и решаването на основните проблеми, вкл. чрез разработване и прилагане на съответните модели на ползване и устройство на територията.

Реалното национално географско пространство е триизмерно (3D) и представлява система, включваща подсистемите *територия*[8], *акватория*, *земни недра* и *въздушно пространство* в техните граници и обеми.[9] Съответните компоненти и системи на пространството, обект на пространственото планиране, са ситуирани именно в рамките на това национално пространство.

Определянето на съставните структури на пространството, представляващи обект на политиката за пространствено развитие, е сложна задача. От една страна, това се дължи до голяма степен на факта, че липсват общоприети стандарти за характеризиране на структурните елементи на пространственото развитие в общоевропейски контекст, както и на дискусионния характер на дефинициите на основните понятия и на различните модели на пространствено планиране, възприети в отделните страни членки на ЕС. От друга страна, при пространственото планиране се борави със специфична категория информация, с ясно изразена геопространствена реферираност, която изисква използването на специфични пространствено-аналитични процедури за нейното генериране, анализиране, синтезиране и визуализиране.

---

[8] Забел. От гледна точка на управлението, територията представлява природно създадено или институционално дефинирано материално образувание, отчетливо определимо в географското пространство по някакви формални критерии, служещи за нейното управление.

[9] *Забел.* Според Закона за морските пространства, вътрешните водни пътища и пристанищата на Република България (ДВ, бр. 98, 28.11.2014 г.) в националното географско пространство се включват морските пространства, обхващащи вътрешните морски води, териториалното море (прилежащата към брега ивица от 12 морски мили – една морска миля = 1852 м), прилежащата зона (ивицата от 24 морски мили, опираща до териториалното море), континенталният шелф и изключителната икономическа зона (ивицата от 200 морски мили отвъд границите на териториалното море). Република България осъществява своя суверенитет върху вътрешните морски води и териториалното море, както и въздушното пространство над тях, тяхното дъно и неговите недра.

Пространството планиране е свързано с установяването на конкретна пространствена конфигурация от взаимосвързани компоненти и протичането на различни процеси, влияещи върху формираната природно-социална система в дадена част от географското пространство. Главна цел на стратегическото пространствено планиране е разработването на *модел* на желано бъдещо състояние на изходната пространствена конфигурация, което се осигурява чрез структурирани намерения, цели и мерки за намеса. Създаването на този модел са базира на симулация на отношенията между пространствените обекти и структури, и процесите, които ги контролират. Симулациите са динамични модели и се осъществяват от представени във вид на информационни единици *абстрактни репрезентации* на реалните пространствени обекти, системи и процеси. Така, всеки документ за пространствено планиране се основава на конструиране и изследване на възможните бъдещи състояния и формирани конфигурации на информационните репрезентации на пространствените обекти, системи и процеси. Тези информационни репрезентации са „материалът“, чрез който се генерира съответният стратегически документ в областта на пространственото планиране. В зависимост от спецификата и характеристиката на информационните репрезентации, пространствените обекти могат да се групират по следния начин (*Фиг. 2*):

- *Естествени.* Те са природни и реално съществуващи обекти с техните атрибути. Същите от своя страна са „среда” за протичане на природни процеси и явления с континуален и/или дискретен пространствен характер.
- *Изкуствени (антропогенни).* Те са реално съществуващи, създадени от човека обекти и структури, отличаващи се предимно с дискретен характер от пространствена гледна точка и реално влияещи върху състоянието на естествените обекти и свързаните с тях процеси и явления.
- *Виртуални.* Това са обекти, които реално не съществуват физически, но са свързани с моделите на развитие и управление на обектите и процесите в пространството и техните конфигурации. Такъв тип обекти са например административните граници.
- *Концептуални.* Те са обекти, които реално нямат физически измерения в пространството, но се използват като инструмент за изследване, планиране и управление на пространствено-функционалните отношения, конфигурации и процеси между естествените, изкуствените и виртуалните структури. Визуално същите нямат „твърди“ граници, отличават се с „гъвкава геометрия“ и

съдържание, основано на информация, знания и концепции (разбирания). Към тази група се отнасят агломерационните образувания, осите на развитие, полюсите на растежа и др.

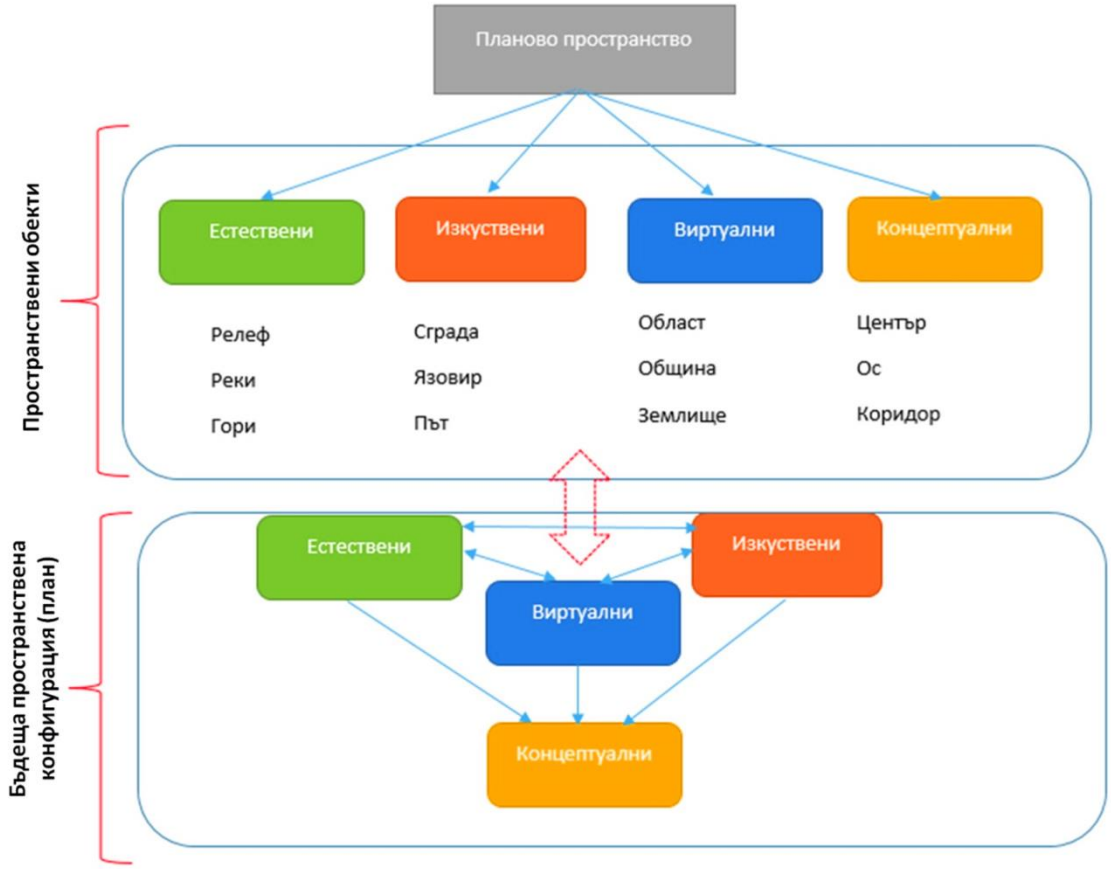

Фиг. 2 Типология на пространствените обекти в стратегическото пространствено планиране.

Необходимостта от изследване, прогнозиране и стратегическо въздействие върху ключовите обекти и системи в пространството, изискват на първо място идентифицирането и определянето на *обхвата* на техните функционално-структурни компоненти.

В ЗРР е посочен *обхватът на задължителните компоненти на пространството*, върху които следва да се акцентира в процедурите на стратегическото пространствено планиране. Тези задължителни компоненти, подобно на повечето понятия в областта на пространственото планиране, се отличават с различни по характер дефиниции и критерии за границите им, структурата, пространствените и функционалните им характеристики. Нормативно определените пространствени структури, които приоритетно следва да присъстват в схемите за пространствено развитие, са:

- Мрежата от градове и центрове на общини, като акцентът е поставен върху градските центрове и тяхната функционално-йерархична структура;
- Агломерационните образувания;
- Осите на пространствено развитие от различен ранг;
- Транспортните коридори и формираната инфраструктурна база на планираното пространство;
- Зоните с географска специфика, предопределяща и/или силно влияеща върху моделите и тенденциите в развитието на територията;
- Структурата на пространството (в различни аспекти, свързани с ползването на територията, различните категории организационни и функционални системи и отношения, формирани и развиващи се в пространството).

Селищна мрежа. Тя представлява главният елемент за организация и активно антропогенно усвояване на пространството и неговата трансформация от естествени структури към хибридни природно-социални модели на развитие. От пространствена гледна точка, селищната мрежа представлява система от линейно свързани локации, в които е налице най-висока степен на антропогенизация и трансформация на естествените ландшафти в изкуствени „хабитати“ (населени места). Тези организирани антропогенни „хабитати“ включват:

- Геодемографски (популационен) компонент;
- Обособена „вътрешна среда“ на геодемографския компонент, с преобладаващ „неприроден характер“, с определена функционалност, пространствена структура и организация;
- Свързаност между отделните локации чрез изкуствени „коридори“ („канали за връзка“), концентриращи технически съоръжения за осъществяване на комуникационно-транспортни дейности и движение на потоци с различен характер.

Геодемографският компонент е активният елемент, обуславящ спецификата на организация и развитие на системата от селища, който отразява съвкупното и организирано пространствено поведение на населението.

Характерни особености на съвременните селищни мрежи, които имат ключово значение за стратегическото пространствено планиране, са следните:

- Селищната мрежа е сложно организирана система, чиито структурни елементи и връзки между тях формират по интегриран начин ново качество на системата, различно от индивидуалните характеристики на отделните ѝ елементи;
- Селищната мрежа се отличава с йерархична организация и всеки компонент може да се интерпретира като подсистема на система от по-висок ранг. Йерархичният характер на системата се обуславя от организационно-административен модел, чрез който се управляват и организират отношенията между нейните елементи;
- Селищната мрежа е позиционирана и се развива в пространството (средата), като между елементите ѝ се осъществява непрекъснат обмен на материя и енергия.

Тези особености на селищната мрежа налагат необходимостта при разработването на пространствените схеми за стратегическо пространствено развитие, тя да бъде анализирана от гледна точка на:

- Особеностите на геодемографското пространствено развитие: брой, географска гъстота, структури на населението и тенденции в неговото естествено и пространствено поведение (акцентът е поставен върху изследване на различията между демографските модели в различните части на пространството, обект на стратегическо пространствено планиране);
- Пространствените модели на организацията и на функционирането на селищните системи и техните съставни елементи – населени места (възли в селищната мрежа) и „канали" за връзка между тях в обособеното пространство, обект на стратегическо пространствено планиране (*Фиг. 3*).

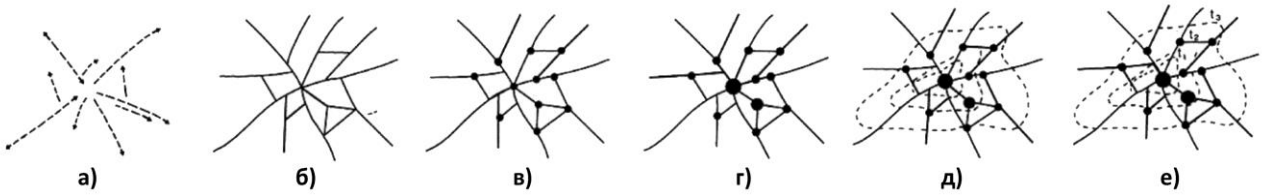

Фиг. 3 Пример за моделиране на селищна мрежа: моделиране на потоци (а), идентифициране на канали за връзка (б), идентифициране на възли (в), дефиниране на йерархии на възлите (г), изолинейна репрезентация на мобилност в селищната мрежа (д), моделиране на селищната мрежа в пространството и времето (е)[10]

[10] Chorley, R.J, P. Haggett (editors) (1967) *Models in Geography*. Methuen, London

От своя страна, връзките между центровете (възлите) в селищната мрежа, могат да бъдат *еднопосочни* или *двупосочни*, като по тях се осъществява движение на потоци от товари, пътници, капитали, информация и т.н. Центровете в селищната мрежа могат да изпълняват функциите *или на източници, или на приемници, или едновременно на източници и на приемници на потоци* (*Фиг. 4*).

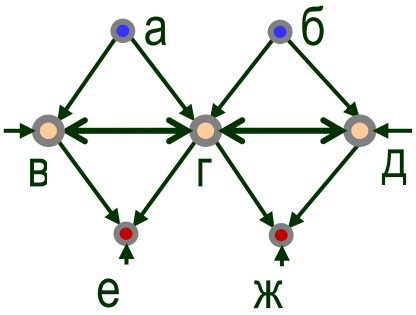

Фиг. 4 Еднопосочни и двупосочни връзки и източници на потоци (а, б), приемници на потоци (е, ж), източници и приемници на потоци едновременно (в, г, д).

Агломерационни образувания. С понятието *агломерация* най-общо се обозначава „пространствено образувание, формирано от съседни територии с градска концентрация на население, без да се отчитат административните граници”[11]. Обикновено за характерна черта на агломерациите се приема наличието на относително непрекъснато застрояване на територията, в което се включват различни по вид и функции компоненти: градски структури, техните предградия и/или други свързани урбанизирани територии с градска гъстота на заселване, които са източник на ежедневни трудови пътувания към основната градска структура (ядрото, центъра на агломерацията). Ядрото и неговият хинтерланд се различават по гъстотата на населението, намаляваща от центъра на агломерацията към периферията и по степента на застроеност на територията. Агломерациите могат да бъдат както с едно ядро (моноцентрични), така и с две и повече ядра (полицентрични), споделящи обща периферия, като големите градски агломерации винаги са полицентрични (многоядрени)[12] (*Фиг. 5*).

[11] Glossary of Demographic Terms, UN (http://esa.un.org/unpd/wup/General/GlossaryDemographicTerms.aspx)
[12] Anas, A., Arnott, R., Small, K. A. (1998) Urban spatial structure. *Journal of Economic Literature* 36

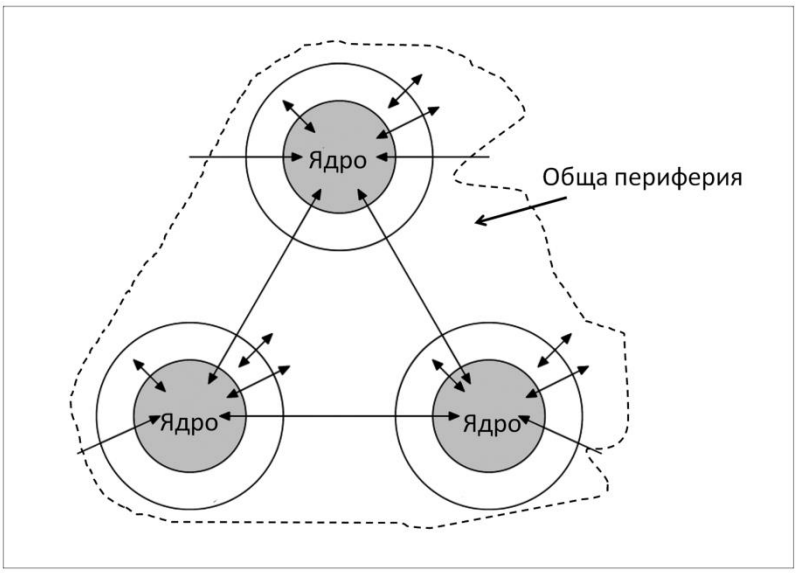

Фиг. 5 Полицентричен (триядрен) агломерационен ареал.

Понастоящем в нормативната уредба липсва дефиниция на тази категория пространствени структури, което прави понятието агломерация твърде „еластично“ и дискусионно от гледна точка на неговите структурни, функционални и пространствени характеристики. В одобрената от Министерски съвет НКПР, е използвано понятието „агломерационно образувание” (АО), за което е приета следната дефиниция: „*Агломерационните образувания в националната територия се формират при наличието на градско ядро с достатъчен икономически, социален и инфраструктурен потенциал. Агломерирането между населените места протича с различна скорост и интензитет при различните йерархични нива на градове-центрове и се осъществява в зоната на активно влияние. Изявата на интеграционните връзки между центъра-град и съседните населени места се проявява по един и същи начин, но интензитетът зависи от големината и значението, т.е. от йерархията на центъра“*.

Така определено, понятието „агломерационно образувание“ по-скоро трябва да се интерпретира като *„функционален урбанизиран регион/ареал“* (или *Functional Urban Areas,* FUAs), под който се разбира формирано функционално пространство, съставено от гъсто заселен урбанизиран район (ядро) и прилежащите му територии, отличаващи се с високо ниво на свързаност (включително ежедневни трудови пътувания), основно в посока от периферните части към ядрото. В европейски контекст, за такъв тип регион/ареал се говори, когато е с население от минимум 50 000 души, разпределени

между ядрото и прилежащия му ареал (хинтерланд) в рамките на 45-минутния изохрон[13]. В случай, че такъв функционален урбанизиран регион се обитава от повече от 500 хил. жители, той се приема за *метрополен*. На територията на ЕС в изследванията на ESPON са идентифицирани почти 2 хил. FUAs.

ЗРР предвижда за всички териториални нива агломерационните образувания (АО) да са основен обект за стратегическо пространствено планиране. Това изисква определяне на:

- *ядрото на АО* (т.е. територията, формирана и функционално и пространствено непосредствено свързана с центъра на АО);
- *агломерационния ареал*, включващ селищните образувания и техния непосредствен хинтерланд, които пространствено и функционално „гравитират“ към съответния център на АО. Очертаването му (делимитацията му) се извършва предимно чрез моделиране с ГИС на базата на данни за времевия изохрон на ежедневните трудови пътувания.

Технологията за определяне на пространствения обхват и структурата на АО включва:

- *Локализиране на центровете на АО.* Същите са *императивно определени в НКПР,* като са разпределени в *четири основни групи*:
  - ✓ *Първа група:* АО на големи градове в територията на група съседни общини - София, Пловдив, Варна и Бургас;
  - ✓ *Втора група:* АО на големи градове в територията на собствената община - Русе, Стара Загора, Плевен;
  - ✓ *Трета група:* АО на средни градове, стеснени до обхвата на ядрото в територията на собствената община - Шумен, Добрич, Ямбол, Сливен, Хасково, Пазарджик, Благоевград, Перник, Видин, Монтана, Враца, Ловеч, Габрово, Велико Търново, Търговище, Разград, Силистра, Кюстендил, Смолян, Кърджали, Асеновград, Димитровград, Казанлък, Дупница, Горна Оряховица, Свищов;
  - ✓ *Четвърта група:* АО от туристически тип, развити под влияние на Несебър, Балчик, Каварна, Поморие, Созопол, Приморско и Царево на Черноморското крайбрежие и Банско, Самоков, Смолян, Сандански и Велинград.

[13] OECD: Regions at a Glance, 2013

Първата група, с изключение на АО, формирано около Бургас, може да бъде интерпретирана като група на метрополните центрове, втората и третата група – като функционални райони, а четвъртата група има моноструктурен (туризъм) локален характер, без наличие на изявена оперативна пространствено-функционална интеграция между ядрото и прилежащите към него периферни ареали.

- *Определяне на АО.* То се извършва на базата на четири основни фактора:

1. Наличие на висока плътност в разпределението на населението в пространството и липса на големи открити („отворени“) пространства между отделните локализации на население;
2. Свързаност между центъра и околните територии;
3. Ниво на достъпност до центъра;
4. Тясна функционална обвързаност между населените места в рамките на АО (административна, социално-обслужваща, икономическа и др.).

Не са налични единни стандарти и норми при определянето на конкретни критерии за интегрирано прилагане на горепосочените фактори, което е пряко следствие от уникалния характер на всяко едно АО, обособено в конкретно географско пространство. Разчита се предимно на експертни методи при тяхното определяне, като насоки за постигането на по-висока степен на конкретизация в това отношение са изложени във втората част на настоящите методически указания.

Оси на пространствено развитие. Понятието *ос на развитие*, както и повечето понятия в областта на пространственото планиране, се използва и дефинира относително свободно, без общоприето определение. В най-общ смисъл става въпрос за основно направление, в което са обособени линеарни полицентрични зони, формирани при интегрирането на центровете/полюсите на развитие с транспортно-комуникационната мрежа в рамките на обособена територия. От гледна точка на пространственото моделиране осите на развитие следва да се интерпретират като „гъвкави” от геометрична гледна точка площни обекти (ареали), които обхващат територии, отличаващи се с определени функционално-пространствени характеристики. По-съществените от тях са следните:

- разположени са в направление, свързващо центровете „носители“ на растеж и развитие – полюси на растежа, центрове на АО, административни центрове и др.;

- територията, която включват, се отличава с по-висока степен на динамика в развитието им, вкл. по отношение на генерирането на инвестиционен интерес, интензивна трансформация на пространството и др.;
- обикновено възникват около основна транспортно-комуникационна инфраструктура;
- имат гъвкава геометрия, т.е. в зависимост от спецификата на участващите пространствени структури в тях и степента им на влияние, оста има и различен пространствен обхват.

Осите на урбанистично развитие не са свързани само и единствено с транспортните коридори, някои от които съвпадат със старите римски пътища, пресичали страната. Тези оси съвпадат и с културните коридори в Югоизточна Европа, които обвързват едни от най-ценните културни паметници в България. Някои от тези римски пътища са пътища на миграциите и важни биокоридори, като например Via Pontica и Via Aristotelis, налагащи от една страна поредица от ограничения за опазване на птиците, а от друга, привличащи специфични групи туристи от цял свят за наблюдения и фотолов. Именно поради тази причина, предложените урбанистични коридори – оси на развитие не се разглеждат само като направления за трансевропейските транспортни коридори, а и като културни, „сини“ и „зелени“ връзки.

В общата трансевропейска транспортна мрежа (регионално структурирана на четири зони), територията на България попада в Черноморската зона. Тя граничи със Средиземноморската и Адриатическо-Йонийската, които ще влияят силно върху пространственото развитие на страната. За държавите от Централна и Източна Европа (вкл. и Югоизточна Европа) пространственото развитие на транспортните системи е подчинено на десет мултимодални транспортни коридора, които осигуряват максимална достъпност до всички части на континента. Пет от тези коридори пресичат националното пространството на България.

Осите на урбанистично развитие в НКПР, следват предложената схема в Съвместния документ на страните от Вишеградската четворка плюс България и Румъния (V4+2) и доразвиват идеите от Националната стратегия за регионално развитие 2012-2022. От тяхното ефективно структуриране и разположение в рамките на националното пространство зависи постигането на стратегическите цели на НКПР, включително по отношение *свързаността на страната с осите на развитие в съседните страни*. На този

компонент се разчита също и за *осигуряването на по-добра достъпност до центровете на растеж, иновации, култура и образование.*

НКПР класифицира осите в *две основни групи:*

- *Главни оси*, които имат важно структуриращо значение за националната територия и се развиват по протежение на главните национални и международни транспортни коридори, по които мрежата от населени места на страната се интегрира в европейската. Заедно с транспортните направления те формират своеобразна "транспортно-урбанизационна решетка".
- *Второстепенни оси*, които имат значение предимно за структурирането на територията на районите. Те са разположени по транспортните коридори с регионално значение.

Като основни оси на урбанистично развитие в националната територия се налагат *две паралелни* и *три меридионални оси*.

Главните паралелни оси са:

1. Драгоман–София–Пловдив–Свиленград-Истанбул, част от общоевропейски транспортен коридор № 4 (ТРАСЕКА), и отклонението Пловдив–Стара Загора–Бургас, като важна национална ос;

2. София–Плевен–Русе и връзка с общоевропейски транспортни коридори № 7 и № 9 и отклонението София–Ловеч–Велико Търново–Шумен–Варна. Характерно за паралелните оси е събирането им в столицата София, което освен изразените предимства крие и недостатъци и налага търсене на близки и по-далечни обходи от типа „байпас". Такъв обход, който следва да се превърне в ос на развитие е замислената магистрала Рила от Ихтиман до Дупница. Тя е в състояние да активизира допълнително туристическото развитие в Северна Рила. Две паралелни оси, едната по Дунавското крайбрежие, а другата в Задбалканските полета, се формират като второстепенни, но с възможност в бъдеще да прераснат в главни оси.

Главните меридионални оси (по направление север-юг) са следните:

1. *Западна* – Видин–Враца–София–Благоевград–Кулата, част от общоевропейски транспортен коридор № 4 – приоритет на ЕС и на Стратегията на Р. България за развитие на транспортната система до 2020 г. Тя ще се доразвие на север до Дунав при Видин чрез изграждане на четирилентов скоростен път от Ботевград до Видин. На юг същата ос на развитие по долината на река Струма се подкрепя чрез изгражданата автомагистрала и продължава към Солун и Атина. Активизирането на тази ос ще подобри връзките на столицата с градовете-центрове на север и на юг и може да подкрепи сериозно намерението за стимулиране на градовете Видин и Благоевград в двете периферни територии на Западна България.

2. *Средна* – Русе–Велико Търново–Габрово-Ст. Загора–Хасково-Кърджали-Маказа, част от общоевропейски транспортен коридор № 9 и свързващ страната с Румъния и Гърция. Тази основна ос притежава относително много добро урбанизационно развитие с големите и средни градове и агломерационни ареали от север на юг – Русе, Велико Търново, Горна Оряховица, Казанлък, Стара Загора, Димитровград, Хасково, Кърджали.

3. *Източна* – бъдещата АМ „Черно море", обвързваща националното пространство със страните от Черноморския регион.

Дублирането на тази ос с крайбрежния първокласен път и изграждането на напречните връзки към територии и градски центрове в хинтерланда на крайбрежието ще намали натиска върху крайбрежните територии, ще подпомогне устойчивото и интегрирано развитие на Черноморското крайбрежие и на неговите главни урбанистични центрове и агломерационни ареали.

Главните оси осъществяват важни за страната връзки посредством общоевропейските транспортни коридори №№ 4, 7, 8, 9 и 10, със страните от Дунавския, Черноморския и Средиземноморския регион, обвързват националните летища, пристанища и жп гари. Някои от тях следват утвърдени във вековете трасета (Via Pontica, Via Diagonalis) и са важни културни коридори, свързващи културни ценности от различни епохи, или са важни за опазване на биоразнообразието миграционни пътища (Via Pontica, Via Aristotelis). Те са оси на урбанизация между центровете на растеж, иновации, бизнес и култура и имат геостратегическо значение.

Второстепенните оси на развитие се изявяват в направления, излизащи от основните оси или свързващи основните оси.

Такива са: Лом–Монтана, Козлудуй–Враца, Никопол-Плевен–Ловеч–Троян, Свищов–В.Търново, Русе–Разград–Шумен, Силистра–Добрич–Варна, Сливен–Ямбол–Елхово, Карлово–Пловдив–Смолян–Рудозем, Симитли–Разлог–Банско–ГоцеДелчев–Илинден, Кюстендил–Дупница–Самоков–Ихтиман.

Второстепенните оси завършват пространствения модел на развитие и се очаква да активизират агломерационните процеси и урбанистичното развитие. Наличието на добра комуникационно-транспортна свързаност ще стимулира обитаването в малки населени места и ще привлече бизнес, развиващ алтернативни работни места в селските райони.

На регионално равнище са важни второстепенните оси на развитие, които осъществяват достъпността и свързаността на районите и градските центрове от 3-то и 4-то ниво в тях. При провеждане на политиката на пространствено развитие по отношение на градовете-центрове от 4-то ниво е редно да се дава предимство на тези от тях, които са разположени в направленията на осите на развитие.

Зони с географска специфика. Те представляват неформални територии, чийто модел на развитие силно се влияе и предопределя от географските особености на пространството, в което са формирани. В това отношение се различават различни категории зони с географска специфика, посочени в НКПР:

- планински,
- крайбрежни,
- крайгранични.

Структура на пространството. Структурата на пространството е общ термин, в който може да се вложи различно съдържание. От гледна точка на нормативните изисквания за разработването на различните категории документи, с най-голямо значение са следните видове структури на пространството:

- Структура на земното покритие – т.е. на база физическия материал, формиращ най-горния видим „слой“ на територията;
- Структура на ползването на територията – според начина на ползване на поземлените ресурси;
- Структура на пространството от гледна точка на степента на урбанизация (антропогенизация) на територията;

- Структура на пространството от гледна точка на положението спрямо определени елементи на пространството (периферни, централни територии).

Структурата на земното покритие физически отразява формираната география на дадена територия, като я класифицира на основата на биофизичните характеристики на нейния най-горен (видим) слой. Земното покритие се анализира от гледна точка на пространствените характеристики на различните му класове и взаимната трансформация между различните класове земно покритие в резултат от взаимодействието между естествените и антропогенни процеси, протичащи в географската среда.

В структурата на пространството съществена роля за повишаване качеството на живота имат различните *инфраструктурни системи*:

- *социална инфраструктура* → за по-добре функциониращо справедливо общество;
- *екологична инфраструктура* → за по-ефективно управление на околната среда и природните ресурси;
- *урбанистична инфраструктура* → за по-добър начин на живот;
- *икономическа инфраструктура* → за по-успешен бизнес;
- *образователна инфраструктура* → за повече и по-полезни знания и по-добри умения.

Изграждането и поддържането на инфраструктурните системи е сложен и непрекъснат процес. Тяхното развитие и усъвършенстване налага решаването на редица важни въпроси, свързани с планирането на пространственото развитие.

Полицентрична структура на урбанизираното пространство. В НКПР, след оценка на възможни варианти, е предложен като най-подходящ за страната модел за умерено полицентрично развитие. Допуска се поетапното му развитие във времето в зависимост от влиянието на вътрешни и външни фактори (икономически, демографски, геополитически и др.). Формулирана е необходимостта за преодоляване на заплахата от насочване към моноцентризъм, стимулиране на движението от моноцентризъм към „умерен” полицентризъм, който с течение на времето да се разширява и доближава до „развит” полицентризъм. Прогнозира се до 2025-2030 г. да бъде постигнат умерен полицентризъм, а към 2050 г. той да се доближи към модела на развит полицентризъм.

В Европейската перспектива за пространствено развитие (ESDP, 1999) по-силно развита полицентрична мрежа от урбанизирани територии е заложена като алтернатива на моноцентризма и като обща политическа цел за държавите членки на ЕС. [14] Според цитирания документ на ниво ЕС моноцентризмът се олицетворява от силно развито ядро и изостанала периферия, като ядрото е представено от т.нар. „пентагон", свързващ Лондон, Париж, Милано, Мюнхен и Хамбург, а останалата територия на ЕС попада в периферията му (*Фиг. 6*).

Фиг. 6 „Пентагонът" (ядрото) в ЕС

В зависимост от пространствената им структура моноцентричните и полицентричните урбанизирани системи могат да бъдат централизирани или дисперсни, като разбира се, са възможни множество преходи между тях (*Фиг. 7*).

[14] European Spatial Development Perspective, 1999 (http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/sum_en.pdf)

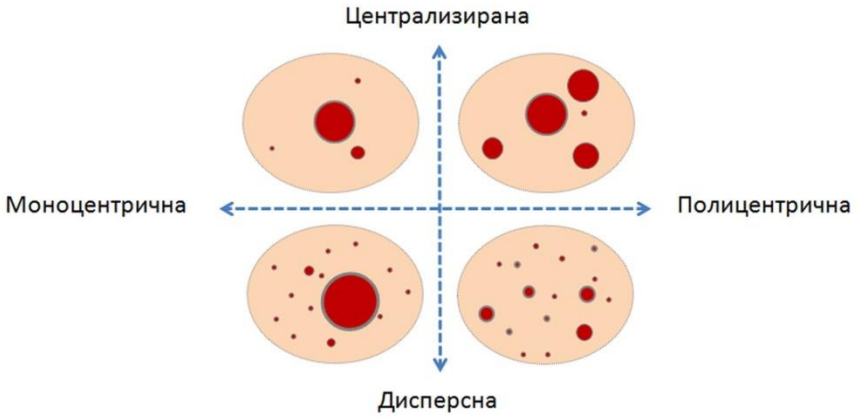

Фиг. 7 Пространствена структура на моноцентрични и полицентрични урбанизирани системи.

В многобройни изследователски и приложни проекти в рамките на ЕС, както и в международни проекти, осъществени от ESPON, OECD, Norderegio и др., се препоръчва концепцията на полицентризма да се използва предимно за аналитични цели, а не толкова в контекста на формулиране на политики. Подчертава се, че полицентричната интеграция (или т.нар. „децентрализирана концентрация”) в ЕС засилва контрастите между ядрото и периферията[15]. В тези изследвания се прави разграничение между *морфологичен полицентризъм,* базиран основно на демографски характеристики на мрежата/йерархията от градове, и *функционален полицентризъм*, базиран на функционалните им характеристики (административни, транспортни, икономически, туристически, образователни, културни и др.). На *Фиг. 8* е показан пример за моделиране на полицентрична структура на базата на морфологичните и функционалните характеристики на компонентите на системата, като времевите изохрони около двата градски центъра взаимно се припокриват. В разработките на ESPON за големите градове (с население над 500 хил. ж.) обикновено се използва 45 мин. изохрон за пазара на труда, а за по-малките – 30 мин. или по-малко.

[15] European typologies of urban systems, ESPON: Conference on European Territorial Research, 13-14 October 2005

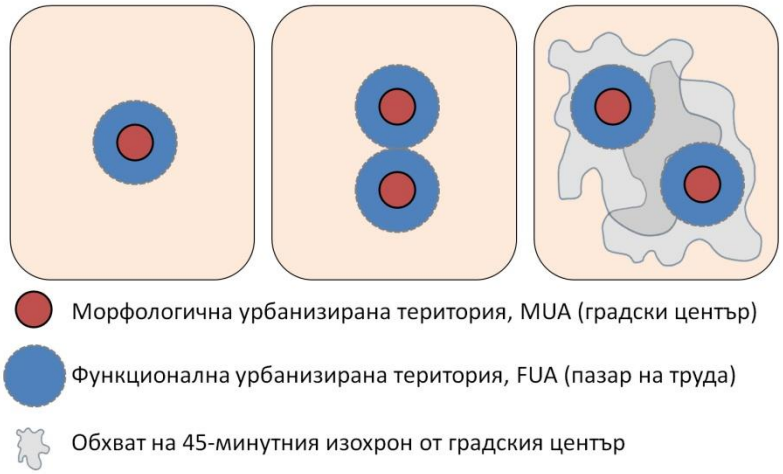

Фиг. 8 Полицентрична урбанизирана структура

В посочените изследвания, на базата на емпирични доказателства, както и чрез приложението на разнообразни аналитични модели (регресионни, гравитационни, транспортни и др.), е направен изводът, че полицентризмът зависи преди всичко от използваните индикатори, йерархичната структура и мащаба (териториалния обхват) на изследване (напр. полицентризмът на национално ниво може да се измени към моноцентризъм на по-ниските нива, или обратно). На *Фиг. 9* са представени тези концепции.

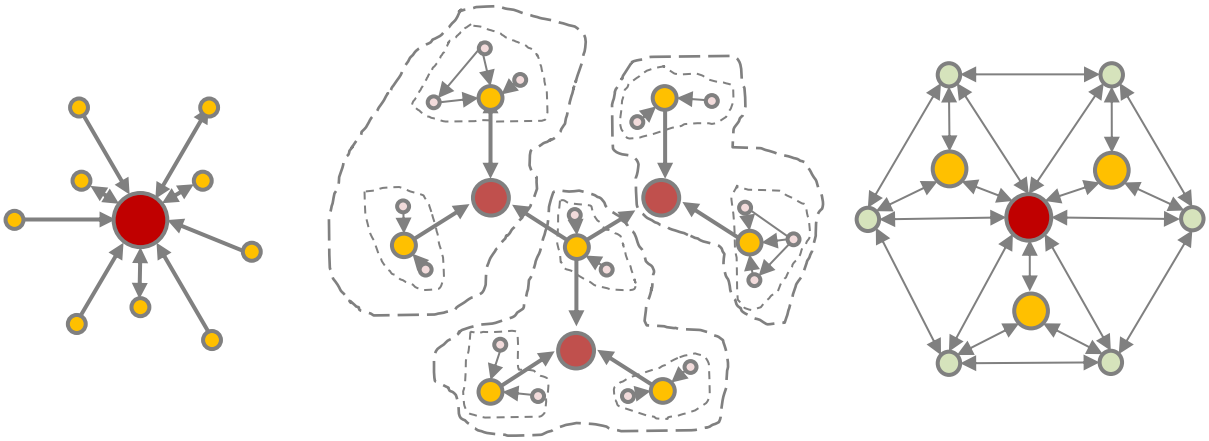

а) *б)* *в)*

Фиг. 9 „Краен" моноцентризъм (а), „умерен" полицентризъм (б) и „пълен" (интегриран) полицентризъм(в)

Във връзка с ролята на различните центрове за пространствено развитие на България, в НКПР към настоящия момент (т.нар. модел „Изходно състояние“[16]) са определени 5 нива нива (категории) центрове:

- *1-во ниво* (1бр.) – столицата София, център с европейско значение за националната територия.
- *2-ро ниво* (6 бр.) – големи градове, центрове с национално значение за територията на районите – Пловдив, Варна, Бургас, Русе, Плевен, Стара Загора.
- *3-то ниво* **(**28 бр.) – средни градове, центрове с регионално значение за територията на областите (областни центрове и други изявени градове) – Видин, Монтана, Враца, Ловеч, Габрово(3+), Велико Търново, Търговище, Разград, Шумен(3+), Силистра, Добрич(3+), Сливен, Ямбол, Хасково(3+), Кърджали, Смолян, Пазарджик(3+), Перник, Кюстендил, Благоевград(3+), Свищов, Горна Оряховица(4+), Казанлък, Димитровград(4+), Асеновград(4+), Карлово(4+), Дупница(4+), Петрич (4+).
- *4-то ниво* (90 бр.) – малки градове с микрорегионално значение за територията на групи общини:
    - *В Северозападен район 16 бр.* – Белоградчик, Кула, Берковица, Лом, Бяла Слатина, Козлодуй, Мездра, Оряхово, Белене, Кнежа, Левски, Червен бряг, Никопол, Луковит, Тетевен, Троян(4+);
    - *В Северен централен район 11 бр.* – Дряново, Севлиево (4+),Трявна, Елена, Лясковец, Павликени, Бяла, Исперих, Кубрат, Дулово, Тутракан;
    - *В Североизточен район 10 бр.* – Балчик, Генерал Тошево, Тервел, Каварна, Девня, Провадия, Велики Преслав, Нови Пазар, Омуртаг, Попово;
    - *В Югоизточен район 15 бр.* – Айтос, Карнобат, Несебър, Поморие, Созопол (5+), Средец, Царево, Малко Търново, Елхово, Котел, Нова Загора, Твърдица (5+), Гълъбово, Раднево, Чирпан;
    - *Южен централен район 20 бр.* – Първомай, Раковски, Сопот (5+), Стамболийски (5+), Хисаря (5+), Свиленград, Харманли, Тополовград, Крумовград, Момчилград, Ивайловград (5+), Златоград,

[16] Стр. 32 на НКПР

Мадан, Девин, Чепеларе, Велинград, Панагюрище (4+), Пещера, Ракитово (5+), Септември (5+);

- *В Югозападен район 18 бр.* – Своге, Самоков (4+), Ихтиман, Костенец (5+), Елин Пелин, Пирдоп, Златица (5+), Етрополе, Костинброд, Ботевград (4+), Сливница, Брезник, Радомир, Банско (5+), Разлог, Сандански (4+), Гоце Делчев (4+), Трън (5+).

- *5-то ниво* (139 бр.) – много малки градове и села, центрове с общинско значение за територията на съответните общини:
  - *В Северозападен район 30 бр.* – Бойница, Брегово, Грамада, Димово, Макреш, Ново село, Ружинци, Чупрене; Бойчиновци, Брусарци, Вълчедръм, Вършец, Георги Дамяново, Медковец, Чипровци, Якимово; Борован, Криводол, Мизия, Роман, Хайредин, Гулянци, Долна Митрополия, Долни Дъбник, Искър, Пордим; Априлци, Летница, Угърчин, Ябланица.
  - *В Северен централен район 19 бр.* – Златарица, Лясковец, Полски Тръмбеш, Стражица, Сухиндол; Борово, Ветово, Две могили, Иваново, Сливо поле, Ценово, Завет, Лозница, Самуил, Цар Калоян; Алфатар, Главиница, Кайнарджа, Ситово.
  - *В Североизточен район 20 бр.* – Антоново, Опака, Венец, Върбица, Каолиново, Каспичан, Никола Козлево, Смядово, Хитрино, Добричселска, Крушари, Шабла, Аврен, Аксаково, Белослав, Бяла, Ветрино, Вълчи дол, Долни чифлик, Дългопол, Суворово.
  - *В Югоизточен район 13 бр.* – Камено, Приморско, Руен, Сунгурларе, Болярово, Стралджа, Тунджа, Братя Даскалови, Гурково, Мъглиж, Николаево, Опан, Павел баня.
  - *В Южен централен район 29 бр.* – Любимец, Маджарово, Минерални бани, Симеоновград, Стамболово, Ардино, Джебел, Кирково, Черноочене; Баните, Борино, Доспат, Неделино, Рудозем, Брезово, Калояново, Кричим, Куклен, Лъки, Марица, Перущица, Родопи, Садово, Съединение; Батак, Белово, Брацигово, Лесичово, Стрелча.
  - *В Югозападен район 28 бр.* – Белица, Гърмен, Кресна, Сатовча, Симитли, Струмяни, Хаджидимово, Якоруда, Бобовдол, Бобошево, Кочериново, Невестино, Рила, Сапарева баня, Трекляно, Земен,

Ковачевци, Антон, Божурище, Годеч, Горна малина, Долна баня, Драгоман, Копривщица, Мирково, Правец, Чавдар, Челопеч.

Към хоризонт 2025 г. в НКПР се залага на „еволюцията“ на модела „Изходно състояние” към модела „Умерен полицентризъм“. Това предполага разширяване на функциите на центровете от по-долните йерархични нива и постигане на балансираност на развитието на националното пространство. За да стане това, се очаква установяването на „умерено намалени темпове на демографското свиване и успешно провеждана регионална политика, съпроводена с преодоляване на икономическите затруднения и лек икономически подем, умерено развитие на новите технологии и иновациите, разширяване и усъвършенстване на техническата инфраструктура“[17].

С оглед приложението на този модел и осигуряването на необходимата релация между отделните видове стратегически документи за пространствено развитие, е необходимо прилагането на *общи критерии и подходи* при категоризацията на отделните видове центрове. Те са нужни за целите на интерпретациите и детайлизацията на избрания в НКПР урбанистичен модел „Умерен полицентризъм“ към по-ниските териториални нива (район от ниво 2 и област). Във връзка с това изискване, тук се предлагат следните *групи критерии* за детайлизиране на центровата система в модела „Умерен полицентризъм“, които следва да се съблюдават при разработването на РСПР и РСПРО:

А. Административни критерии

Те са свързани с ролята на съответния център в администрирането и управлението на територията, както и с функциите, които той изпълнява по отношение на административното обслужване. На тази основа характеристиките на отделните категории центрове са:

- *Център от 1-во ниво* – столичен град, с концентрация на административни структури и институции, имащи отношение към цялостното управление на страната. Центърът изпълнява също регионални, областни и общински административни функции и обслужване;
- *Център от 2-ро ниво* – основен административен център на район от ниво 2, обслужващ административно повече от една административна област. Изпълнява функции на областен и общински център;

[17] НКПР, стр. 38

- *Център от 3-то ниво* – административни функции и обслужване на областно ниво (областен център или център с административни функции за повече от една община), задължително изпълнява функции и на общински център;
- *Център от 4-то ниво* – общински център;
- *Център от 5-то ниво* – с ограничени административни и обслужващи функции, възможно е да е център на малка и/или периферна община.

Б. Геодемографски критерии

Те се отнасят до броя на населението и перспективите за неговата устойчивост във времето, с оглед функциите, които центърът изпълнява по отношение на административното и общественото обслужване, а също и ролята му в икономическото развитие на обособеното пространство, в което той е локализиран. На тази основа отделните групи центрове могат да се характеризират по следния начин:

- *Център от 1-во ниво* – голям демографски потенциал (население над 1 млн. жители в градското ядро);
- *Център от 2-ро ниво* – наличие на значителен демографски потенциал (минимум 100 хил. жители в градското ядро и прилежащия му функционално интегриран хинтерланд);
- *Център от 3-то ниво* – с население между 20 и 100 хил. жители в ядрото и прилежащия му функционално интегриран хинтерланд;
- *Център от 4-то ниво* – с население от 5 до 20 хил. жители;
- *Център от 5-то ниво* – с население между 3 и 5 хил. жители.

В. Локализационни критерии

С основно значение е разположението на съответния център спрямо различните категории оси на развитие:

- *Център от 1-во ниво* – изявява се като главен фактор за формирането, пространствената конфигурация и направленията на осите с национално значение; представлява основен структурен елемент на осите с континетално и макрорегионално значение;
- *Център от 2-ро ниво* – той е основен структурен елемент, формиращ пространствената конфигурация на осите с национално значение; има водеща функция по отношение на осите с регионално значение;

- *Център от 3-то ниво* – вторичен структурен елемент на осите с национално значение, основен структурен елемент на осите с второстепенно значение (с регионален характер), инициращ елемент на осите с локално значение;
- *Център от 4-то ниво* – основен структурен елемент на осите с локално значение;
- *Център от 5-то ниво* – включва се структурно в оси с локален характер.

На основата на допълнителни локализационни критерии, различните категории центрове могат да изпълняват *функции от по-горни нива,* ако:

- са локализирани и имат обслужващи функции в планински район;
- изпълняват уникални транспортно-комуникационни функции поради спецификата на своето местоположение.

Г. Обслужващи функции

Тази група критерии се отнася до осигуряването на критични услуги от обществено значение – здравеопазване, образование, социални услуги. На тази основа отделните центрове се характеризират по следният начин:

- *Център от 1-во ниво* – при наличие на институции/обслужващи центрове, доставящи критични услуги на национално ниво (национални университети и други учебни заведения, университетски и национални болнични заведения и др.);
- *Център от 2-ро ниво* – при наличие на институции/обслужващи центрове, доставящи критични услуги на регионално ниво;
- *Център от 3-то ниво* – при наличие на институции/обслужващи центрове, доставящи критични услуги на областно и надобщинско ниво (групи общини);
- *Център от 4-то ниво* – обезпечава обществено обслужване с локален характер (в рамките на общината);
- *Център от 5-то ниво* – с ограничени обществени услуги.

Д. Икономически функции

Тази група критерии са свързани с възможностите и потенциала на съответния център за икономическо развитие и генериране на растеж в рамките на националното

пространство и неговите обособени части. На тази основа отделните центрове могат да се характеризират по следният начин:

- *Център от 1-во ниво* – главен икономически център (ядро), основен източник на приобщаващ растеж за цялото национално пространство;
- *Център от 2-ро ниво* – център за растеж с потенциал за икономическо „приобщаване“ на значителни територии в рамките на съответния район от ниво 2;
- *Център от 3-то ниво* – вторичен опорен център с потенциал за „приобщаване“ на териториите на повече от една съседна община;
- *Център от 4-то ниво* – локален център за растеж, обикновенно в рамките на една община;
- *Център от 5-то ниво* – без съществен икономически потенциал за развитие.

Горепосочените критерии следва да бъдат интерпретирани експертно във връзка с формираните условия и спецификата на пространството в конкретните териториални единици. Всички групи критерии е необходимо да бъдат разглеждани по интегриран начин като единна система, особено при формулиране на предложения за преминаване на един център от една категория (ниво) в друга категория (ниво).

1.3. Етапи и процедури на стратегическо планиране

Стратегическият характер на различните видове документи, свързани с планирането и управлението на пространственото развитие, предопределя логиката по тяхното изготвяне. От процедурна гледна точка често се прилагат три взаимно свързани подхода – системен, пространствен и поетапен („стъпка по стъпка“). Чрез комбинирането на тези подходи се цели да се постигне адекватно на нуждите и съобразено с обективните дадености планирано усвояване на територията и свързаните с нея ресурси и потенциали. От друга страна, идентифицираните проблеми следва да бъдат пространствено адресирани и решавани чрез управлението на регионалното развитие, чиято пространствена проекция са планираните и прилагани модели на устройство на територията (*Фиг. 10*).

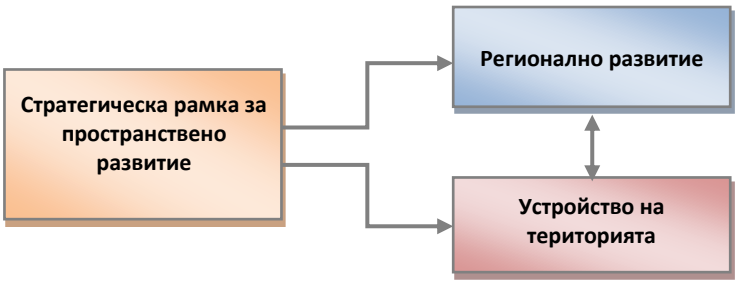

Фиг. 10 Основни елементи на системата за планиране и управление на територията

Главните етапи и фази в процедурите по стратегическото планиране могат да бъдат представени по следния начин:

Инициране. Тази фаза е свързана със стартиране на процедурата по изготвяне на дадения стратегически документ. Тя се задейства на базата на нормативната уредба от компетентния орган, имащ отношение към определеното териториално ниво на планиране и управление, за което се разработва конкретният стратегически документ (регионална схема). Тази фаза от процедурата включва:

- определяне на приоритети, политически акценти и обхват на документа;
- разработване на подробно техническо задание (спецификация) на документа;
- провеждане на процедура по избор на консултант за разработване на съответния стратегически документ (РСПР или РСПРО).

  <u>Очакван резултат</u>:

  а) Техническа спецификация (задание)

  б) Проведена процедура по избор на изпълнител (консултант)

Подготвителен етап. Изпълнява се от избрания консултант, със съдействието и под ръководството на организацията, която е възложител на задачата. По време на тази фаза от процедурата се:

- създава организационна и комуникационна среда за разработване на документа;
- задава политическата рамка за пространствено развитие (чрез консултативен процес между изпълнителя, възложителя и заинтересованите страни и съгласуване с политическите и стратегическите рамки);
- разработва информационна платформа на проекта (вкл. създадено ГИС приложение, събрана информация, интегрирана в специализирана геобаза данни).

  <u>Очакван резултат</u>:

а) Създадена организация за изпълнение на задачата

б) Разработена целева ГИС и геобаза данни

в) Формулирана и съгласувана политическа рамка

Аналитичен етап. През този етап се извършва задълбочен покомпонентен геопространствен анализ. Извеждат се стратегическите предимства, определят се предизвикателствата пред пространственото развитие, обосновават се ресурсите и потенциалите на съответното пространство. Анализират се основните проблеми и лимитиращите фактори за пространствено развитие. Прогнозира се възможното състояние на формираната природно-социална система в рамките на изследваното пространство.

Очакван резултат:

а) Задълбочен покомпонентен анализ, картографирани и отразени в геобазата данни резултати

б) Прогноза

Стратегическа фаза. В рамките на тази фаза се разработва проект за структурирана визия за пространствено развитие, стратегическа рамка с конкретни цели за развитието на стратегическите компоненти на пространството на дадената територия. Включва следните основни дейности:

- определят се целеви индикатори за пространствено развитие и насоки за по-ниските териториални нива;
- разработва се модел за пространствено развитие, съобразно нормативните изисквания към съответния вид стратегически документ (чл.7 на ЗРР).

Очакван резултат:

а) Визия за развитие

б) Система от стратегически цели

в) Целеви индикатори

г) Насоки за пространствено развитие

д) Целеви стратегически модели (схеми) за пространствено развитие (интегрирани и покомпонентни)

Одобрение. Тази фаза включва:

- обсъждане и съгласуване на разработения проект за схема за пространствено развитие;
- провеждане на процедура за преценка на необходимостта от екологична оценка (ЕО) и оценка за съвместимост;
- корекции/“калибриране“ на стратегическия документ;

- санкция по приемане на документа от компетентния орган (в съответствие със ЗРР).

<u>Очакван резултат</u>:

а) Проведени процедури по обсъждане и съгласуване на документа

б) Решение за необходимостта от ЕО и проведени процедури по неговото изпълнение

б) Санкция на компетентния орган по приемане на стратегическия документ

Мониторинг и адаптация. През тази фаза се осигурява непрекъснатостта на процеса на стратегическо планиране на пространственото развитие. Създава се необходимата организационна и информационна среда за наблюдение върху прилагането на документа, включително за информационното обезпечаване на определените целеви индикатори. Предприемат се действия по адаптация на документа към променящата се среда по време на неговото прилагане.

<u>Очакван резултат</u>:

а) Създадена организационна среда за наблюдение и адаптация

б) Информационно обезпечени целеви индикатори за наблюдение

ЧАСТ 2.

Методически насоки за разработването на РСПР и РСПРО

2.1. Регионална схема за пространствено развитие на район от ниво 2 (РСПР)

2.1.1. Дефиниция, място и роля на РСПР

Регионалната схема за пространствено развитие на район от ниво 2 (РСПР) представлява индикативен стратегически документ, чрез който се цели:

- Детайлизиране на залегналите в НКПР общностни и национални принципи и концептуални модели на развитие и организация на пространството, съобразено с особеностите на обособеното регионално пространство и неговите структурни компоненти;
- Характеризиране и оценка на географското пространство на района и формираните в неговите рамки взаимно свързани и взаимно влияещи си пространствени системи;
- Осигуряване на достъпна и използваема за политически и стратегически цели информация за състоянието на пространството на района и на тенденциите в пространственото развитие в средносрочен и дългосрочен план;
- Представяне на стратегическа рамка и насоки за пространствена организация на обществото и взаимодействието му с природната среда в рамките на конкретния район от ниво 2;
- Адресиране на ключови предизвикателства, свързани с динамиката на глобалните и регионалните процеси и явления, които са основата на функционирането на природно-социалната система на района;

Индикативният стратегически характер на РСПР се обуславя от:

- *Териториалното ниво* – това са шестте района от ниво 2, определени от ЗРР, в които ще се прилага съответната регионална схема за пространствено развитие. Независимо, че според ЗРР тези райони представляват структурен елемент от системата за планиране и управление на регионалното развитие, същите са на практика териториални структури без механизъм за управление и възможности за преки интервенции в компонентите, формиращи пространството на района. Те имат по-скоро *интеграционни, координиращи и информационно-статистически функции* в националната система за планиране и управление на територията, особено по отношение на пространственото развитие;

- В нормативната уредба *не е предвиден механизъм за прилагане на РСПР*, поради което предвижданията на стратегическия документ и неговата политико-стратегическа рамка имат характер на общи напътствия (ориентири) с водещи принципи и инструкции, насочени към „по-конкретните" като форма и механизми на прилагане регионални и секторни стратегически документи за по-ниските йерархични нива;
- Високото териториално ниво предполага *голяма по обхват територия*, която е обект на пространствено планиране. Това от своя страна прави трудно изпълнимо събирането, обработването, анализирането и интерпретирането на детайлна пространствено-реферирана информация. В резултат изходните и целевите модели на пространствено развитие на това ниво са твърде общи и генерализирани.

Посочените особености определят и ролята на РСПР в националната система за планиране и управление на територията, а именно – като инструмент за стратегическо планиране, който осигурява необходимата обобщена информация за структурираното пространство на дадения район от ниво 2, както и общи стратегически насоки за развитие на основните ключови компоненти на пространственото развитие, определени от нормативната уредба[18]. Тези *ключови компоненти* са:

- функционално-йерархичната структура на мрежата от градски центрове (центрове на развитие) в съответния район от ниво 2, вкл. центрове на общини;
- агломерационните образувания, зоните на влияние и селищните образувания по Закона за административно-териториалното устройство на Република България;
- осите на развитие с национално и регионално значение и връзките с осите на развитие в макрорегиона;
- транспортните коридори и другите инфраструктурни мрежи с национално и регионално значение, включително връзките със съседните региони в страната и с региони в съседни на България държави;
- структурата на пространството – зоните с висока степен на урбанизация (централни, периферни), слабо урбанизираните селски райони с наличие на изявен градски център (централни, периферни), слабо урбанизираните райони без изявен градски център (централни, периферни);

[18] Чл. 7В на Закон за регионално развитие

- дефинираните зони с географска специфика (гранични, планински, крайбрежни);
- функционалното зониране на пространството – индустриалните и бизнес зоните с национално и регионално значение, зоните за туризъм и отдих с национално и регионално значение, зоните за транспортни дейности с национално и регионално значение, защитените територии и зони;
- целите и обхватът на дейностите за интегрирано градско развитие, вкл. на градското възстановяване.

Посочените ключови компоненти на пространството представят по интегриран начин формираната география на съответния район, унаследените и развиващите се модели на разпределение на човешките дейности и материалната култура, както и протичащите процеси и връзки на обществото и природната среда.

Принципите и логиката на стратегическото планиране определят процедурата и технологията на разработване на документа. На тази основа структурата на РСПР на район от ниво 2 следва да включва:

- *Въвеждащ компонент,* който да отразява целта, мястото и ролята на стратегическия документ, да представя политическата и стратегическата рамка и контекста на неговото разработване;
- *Аналитичен компонент,* който представя характеристиката и оценката на пространството на района и отразява предизвикателствата пред пространственото развитие, възможностите и капацитета на територията;
- *Стратегически компонент,* който се оформя от концептуалната рамка за пространствено развитие към хоризонта на действие на документа като цяло и по приоритетните нормативно определени тематични области. Формулират се стратегически насоки за пространствено развитие за по-ниските териториални нива и целеви индикатори за тях.

Схематично структурата на РСПР на район от ниво 2 е показана на *Фиг. 11*.

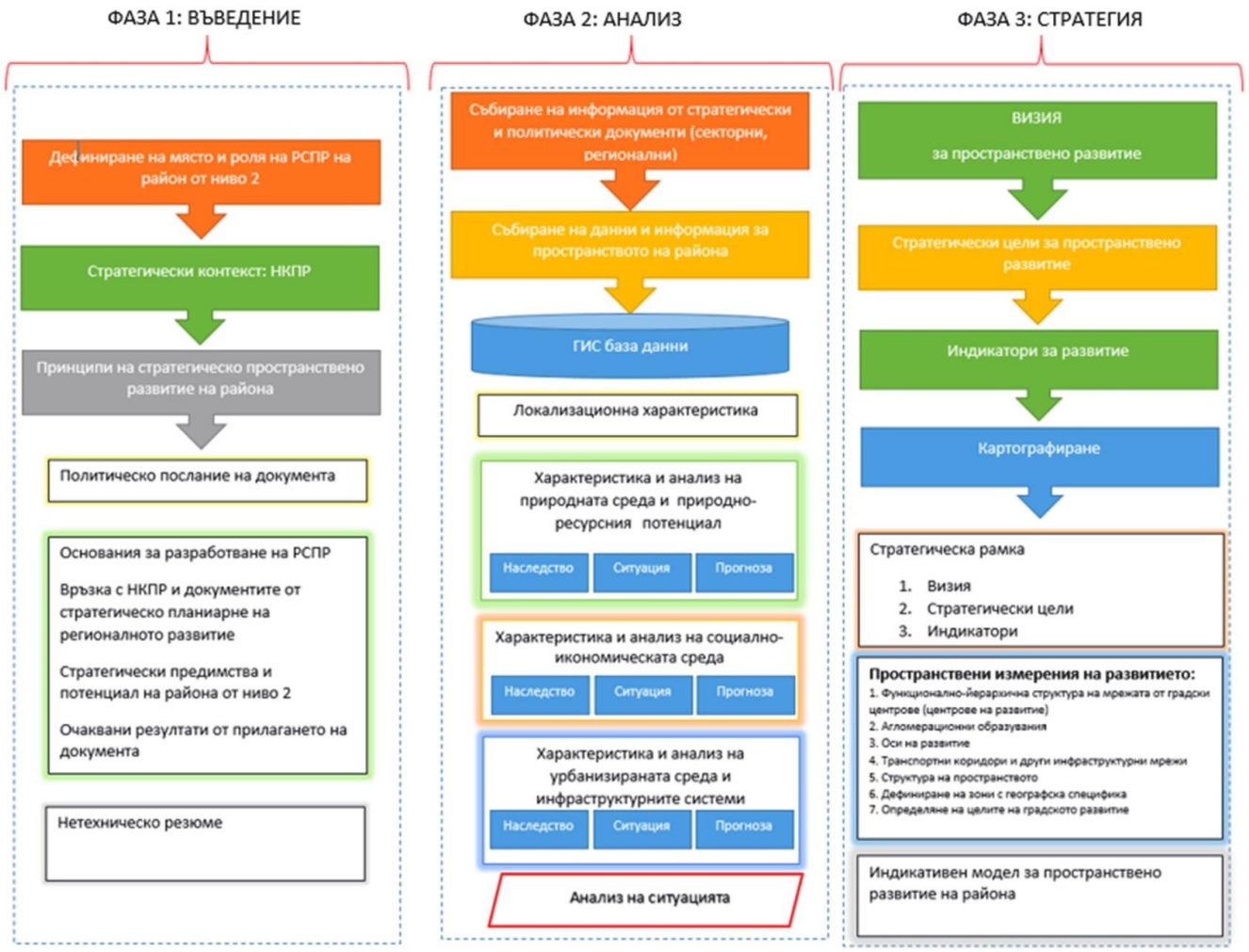

Фиг. 11 Обща схема на процеса по изготвяне на РСПР и нейната структура

2.1.2. Насоки за разработване на отделните части на документа

2.1.2.1. Въвеждаща част

Въвеждащата част от документа е важна от гледна точка на ефективната комуникация на всеки един стратегически документ, свързан с планирането и управлението на територията. От този компонент в голяма степен зависи осигуряването на необходимата обществена подкрепа и разбирането на мисията и същността на документа.

Във *Въведението* на РСПР:

- Изясняват се ролята и значението на документа, както и основанията за неговото разработване;
- Резюмират се основните очаквания и резултати, които са цел към хоризонта на действие на документа;
- В синтезиран вид се описва процедурата на разработване на РСПР;
- Посочва се политическият и стратегическият контекст за разработване на РСПР. Представя се информация за съществуващия в общоевропейски и национален план стратегически контекст по отношение пространственото развитие, установените политически „императиви“ и тяхната „проекция“ в развитието на района от ниво 2, за който се разработва РСПР. Посочват връзките на документа с Регионалния план за развитие на района, както и целите, които следва да бъдат транспонирани и интерпретирани от НКПР и НСРР;
- Излагат се водещите принципи за пространствено развитие на района, изведени на основата на „проектирането“ и интерпретацията на заложените принципи в НКПР;
- Обосновават се основните сравнителни предимства, ресурси и потенциали, както и главните проблеми, около които е организиран стратегическият документ.

Неразделна част от Въведението към РСПР е *Нетехническото резюме*. То представлява компактен текст в обем до 3 страници и включва представяне на:

- *Целта и ролята на документа;*
- *Основните предизвикателства пред пространственото развитие на района;*

- *Спецификата на пространството, главните му сравнителни предимства и проблеми;*
- *Очакванията за пространственото развитие на района към хоризонта на действие на документа.*

Препоръчително е в документа, непосредствено преди Въведението, да се помести политическо послание, което от една страна да показва необходимата политическа ангажираност, а от друга се акцентира върху важността на документа. Политическото послание следва да е индивидуализирано за съответния район от ниво 2.

2.1.2.2. Аналитична част (пространствени предизвикателства и възможности)

Тази част има за цел да осигури информационната основа за формиране на стратегията за пространствено развитие на съответния район от ниво 2. Чрез анализа се представя съществуващата ситуация по отношение на характеристиката на регионалното пространство и неговите структуроопределящи елементи, изясняват се причините за формираната пространствена конфигурация и възможните модели на развитие на територията.

Това налага необходимостта да бъдат извършени следните изследователски процедури:

- Изясняване на факторите и миналите тенденции за формиране на пространствените отношения и конфигурации между компонентите на територията на района (т.нар. „пространствено наследство“). Включването на този ретроспективен елемент на анализа се обосновава от обстоятелството, че някои от процесите в пространственото развитие се отличават с висока степен на инерционност или динамика във времето, което от своя страна изисква проследяването им във времето;
- Преглед, анализ и оценка на съвременните модели на организация на пространството и неговите системи и взаимодействащи елементи. Това е главният източник на изходната пространствено реферирана информационна основа за стратегическия документ;

- Прогноза за пространствено развитие на района в дългосрочен план. Чрез нея се очертават възможните бъдещи тенденции в развитието на пространството и съставните му системи и елементи, както и основните предизвикателства, пред които евентуално ще бъде изправена формираната природно-социална система в района.

Тези процедури трябва да са съобразени и коректно да отразяват общата политическа рамка на пространственото развитие в общоевропейски и национален план, като се отчетат предвижданията на НКПР по отношение на дефинираните „изходни“ параметри на основните компоненти на пространството на региона, определени от нормативната уредба.[19].

Тази част обхваща *четири групи основни тематични области*:

- *Локализационна характеристика на района;*
- *Природна среда и природно-ресурсен потенциал* (характеристика и оценка на природно-ресурсния потенциал, естествените елементи на пространството и наличните локализации на значими и стопански използваеми природни ресурси);
- *Социално-икономическа среда* (с акцент върху геодемографските характеристики на пространството, моделите на пространствено разпределение на населението и свързаните с него пространствено-локализационни и организационни аспекти на общественото обслужване и икономическите дейности и отношения);
- *Урбанизирана среда и инфраструктурни системи* (анализ и оценка на пространствено-функционалните характеристики на антропогенизираната и активно усвоена част от пространството на района и подпомагащите и обслужващи тези процеси инфраструктурни системи).

Задачата не се свежда само до *констатиране* на пространствени конфигурации, отношения и различия (диспаритети), а до *обяснението* на причините и процесите, пораждащи тези различия. Пространственият характер на аналитичната процедура изисква интензивно използване на *картографски методи и подходи* за анализ и визуализация на геопространствена информация. Тази информация трябва да бъде

[19] Чл.7В, Закон за регионално развитие

организирана в интегрирана *географска база данни*, обработвана, анализирана и визуализирана с инструментите на ГИС. Географската база данни представлява самостоятелен продукт – приложение към РСПР. Конкретните изисквания към структурата, съдържанието и организацията на ГИС базата данни за целите на РСПР са разгледани по-нататък в настоящите указания.

В *Табл. 1* са представени областите, темите, характеристиките, показателите и изискванията за картографиране на отделните части на аналитичния компонент на РСПР на район от ниво 2:

Таблица 1. Съдържание на основните части на аналитичния компонент на РСПР.

Компонент на анализа	Тематичен обхват	Характеристика/показатели	Картографиране/визуализация
Локализационна характеристика на района от ниво 2	• Обща характеристика на пространството на района; • Оценка на положението на района (астрономическо, географско, геополитическо, транспортно-географско и др.)	• Базови показатели: площ, население, съставни области, общини, населени места; • Сравнителен анализ спрямо останалите райони от ниво 2 по базови показатели; • Оценъчна характеристика на различните категории географско положение на района (абсолютно, относително).	Карта на местоположението и връзките на района в националното пространство и в макрорегионален контекст: • положение в ЕС; • положение в региона на Югоизточна Европа; • положение в националното географско пространство.
Природна среда и природно-ресурсен потенциал	• Релеф и геоложка основа • Климат, климатични ресурси и екстремни явления • Води и водни ресурси и рискови процеси • Биоразнообразие, горски ресурси, защитени територии и защитени зони • Поземлени ресурси • Качество на околната среда	• Основни (морфологични и морфометрични) характеристики на релефа; • Обща характеристика на геоложката основа; • Полезни изкопаеми (минерални ресурси); • Характеристика на климатичните елементи; • Очаквани параметри на климатичните промени (към хоризонт 2050, 2100 г.); • Обща характеристика на	• Карта с отразени основни геоморфоложки характеристики на района; • Карта на основните находища на полезни изкопаеми; • Карта на очакваните климатични промени към хоризонт 2050 г. (температура, валежи); • Карта на водните ресурси и водосборните басейни в района; • Карта на районите под заплаха и риск от наводнения; • Карта на почвите в района;

		повърхностните и подземните водни тела-колектори и на техните водосборни басейни; • Обезпеченост с водни ресурси за населението и за бизнеса; • Състояние на хидротехническите съоръжения; • Заплаха и риск от наводнения; • Почвено разнообразие и неговия потенциал от интерес за стопанското развитие на региона; • Анализ и оценка на наличното биологично и ландшафтно разнообразие; • Защитени територии и зони; • Качество на атмосферния въздух; • Състояние на повърхностните и подземните води; • Екологични проблеми, свързани със земите и почвите в региона; • Екологични проблеми, свързани с управление на отпадъците; • Екологични проблеми, свързани с шум, вибрации, природна и техногенна радиоактивност; • Управление на риска от големи аварии.	• Карта на защитените територии и защитените зони от Натура 2000.

Социално-икономическа среда	• Демографска ситуация и обществено обслужване; • Стопански профил на района	• Брой и пространственото разпределение на населението в района от ниво 2; • Тенденции в естественото движение на населението; • Възрастова структура и възрастовата зависимост общо за района и в пространствен аспект; • Образователна структура общо за района и в пространствен аспект; • Заетост и безработица, обезпеченост с трудови ресурси общо за района и в пространствен аспект; • Обобщена характеристика на пространствената организация на общественото обслужване; • Преглед на икономическото развитие на района, включващ базови показатели за извършване на необходимите сравнения в териториален план (обем на произведения продукт, структура на регионалната икономика по сектори, типология и структура на стопанските субекти, разходи за научноизследователска и развойна дейност); • Анализ на стопанското усвояване на пространството по отношение на формирани индустриални и	• Карта на пространствено разпределение на населението; • Карта, представяща вътрешно-регионалните различия на възрастовата структура на населението; • Карта, представяща вътрешно-регионалните различия по отношение образователната структура на населението; • Карта на пространственото разпределение на произведената продукция по области (хороплетна тематична карта с атрибутивна информация с източник НСИ, БД „Регионална статистика“); • Карта на пространствено разпределение на формираната структура на икономическите субекти (типология на предприятията); • Карта на пространствено разпределение на центровете на здравеопазване, образование и обществено обслужване;

		обслужващи центрове; • Анализ на регионалната икономика, вкл. по отношение на локализацията на стопанските структури, формирани зони на концентрация на стопанска дейност, особености и специфика в пространственото разпределение на икономическите дейности, формирани териториално-функционални стопански клъстери и др.	
Урбанизирана среда и инфраструктурни системи	• Структура на пространството и усвояване на територията; • Организация на селищната мрежа; • Инфраструктурна база на района.	• Изследване на модифицираните и трайно интервенирани чрез антропогенни елементи и конструкции, трансформирани и антропогенизирани територии, формирани в рамките на района; • Изясняване на пространствено-функционалната организация на селищната мрежа; • Анализ на структурата на пространството на района като цяло, в т.ч. на баланса между интензивно антропогенизираната урбанизирана среда и „отворените“ („открити”) пространства; • Характеристика на формираната транспортна мрежа и нейната конфигурация, на качеството и капацитета на отделните категории транспортни артерии;	• Карта на функционално-йерархичната структура на селищната мрежа в района; • Карта на структурата и моделите на усвояване на пространството; • Карта на степента на урбанизация • Карта на транспортната система и транспортната достъпност до областните центрове в района; • Карта на пространствената конфигурация на основните елементи на енергийната система; • Карта на пространствената конфигурация на основните елементи на екологичната инфраструктура.

		• Оценка на свързаността и достъпността в рамките на района; • Оценка на енергийната система; • Анализ и оценка на екологичната инфраструктура.	

Текстът, представящ резултатите от извършения анализ по отделните тематични направления, следва да отразява следните основни моменти:

А. Тематично направление 1. *Локализационна характеристика на района*

Насоченост на анализа:

- Местоположение, обхват и пространствена конфигурация на района от ниво 2;
- Обобщени изводи относно произтичащите от местоположението на района сравнителни предимства, потенциали и проблеми;
- Оценка на различните категории географско положение на района, като следва да се анализира и оцени положението му спрямо основните „опорни“ центрове в националното пространство, както и по отношение на важните транспортни направления;
- Обобщена характеристика на пространството, в т.ч. съставни области, общини и населени места
- Сравнителна оценка на пространството на района по отношение на останалите райони от ниво 2, както и в общоевропейски контекст по базови показатели на Евростат.

Очакван резултат: оценка на географското положение, границите и обхвата на района от гледна точка на пространственото му развитие.

Б. Тематично направление 2. *Характеристика и оценка на природната среда и природно-ресурсния потенциал на района*

Насоченост на анализа (валидна за всички компоненти на структурата):

Анализът следва да открои актуалния ресурсен потенциал на територията с акцент върху степен на осигуреност и достъпност до ресурсите в контекста на националните приоритети за балансирано развитие на територията и за активизиране на вътрешно регионалните взаимодействия. Трябва да се разкрият пространствените закономерности в локализацията на природните ресурси за целите на стопанската организация на региона (зони на осигуряване с ресурси, зони за потребление на ресурси и транзитни зони) и да се посочат налични благоприятни предпоставки (или неблагоприятни условия) за разгръщане на стопанска дейност, поддържане и разширяване на стопанската инфраструктура. Следва да се изяснят възможностите и ограниченията за стопанско

усвояване на наличните природни ресурси (неблагоприятни и опасни явления, уязвимост на замърсяване и пр.).

Очакван резултат – осигуряване на информация за функционалното зониране на територията и за взаимно допълване на териториите с различна ресурсна осигуреност.

Б.1. Релеф и геоложка основа. Включва представяне на основни морфометрични характеристики, както и морфографска принадлежност към основни геоморфоложки единици. Геоложката основа следва да бъде характеризирана с акцент върху възможностите или ограниченията, които тя предопределя по отношение ефективно усвояване на пространството, вкл. поддържане на инфраструктура, достъпност и др., а също така и от гледна точка потенциалните проявления на геоложки и геоморфоложки рискови явления[20] (гравитационни и ерозионни процеси, сеизмична активност и пр.). Важен елемент на анализа е отразяването на наличните минерални ресурси от значение за развитието на района (вкл. основни експлоатационно-икономически характеристики, степен на активност на експлоатацията, неусвоен към периода на планиране потенциал и др.). С оглед приетите в страната стандарти, и ако са налични, следва да бъдат посочени и картографски отразени формирани зони с географска специфика, предопределена от физическия характер на пространството (т.е. наличие на планински територии, крайбрежни зони)[21].

Необходимо е да бъдат анализирани и оценени следните *ключови показатели за релефа:*

- *средна надморска височина* (общо и отнесена към съставните на района административно-териториални единици);
- *вариация на надморската височина* (денивелация между най-ниската и най-високата точка – за района и съставните административно-териториални единици), и/или
- *стандартно отклонение в разпределението* на стойностите на надморската височина (за района като цяло и за съставните административно-териториални единици).

Параметрите на тези показатели трябва да бъдат интерпретирани като фактори и условия, благоприятстващи или лимитиращи пространственото развитие на района.

[20] За свлачищните процеси – източник на информация ГИС платформата на МРРБ
[21] Чл. 7в(6) на Закон за регионално развитие

Генерирането на данните, обезпечаващи посочените показатели се осъществява в ГИС среда, като се ползват функциите за пространствен и геостатистически анализ и цифров модел на надморската височина (DEM) с подходяща за териториалното ниво пространствена разделителна способност (пространствена резолюция). Генерирани цифрови модели за територията на целия ЕС, които биха могли да се ползват, са достъпни от интернет портала на Евростат (фиг. 12):

http://ec.europa.eu/eurostat/web/gisco/geodata/reference-data/digital-elevation-model/eu-dem-dd.

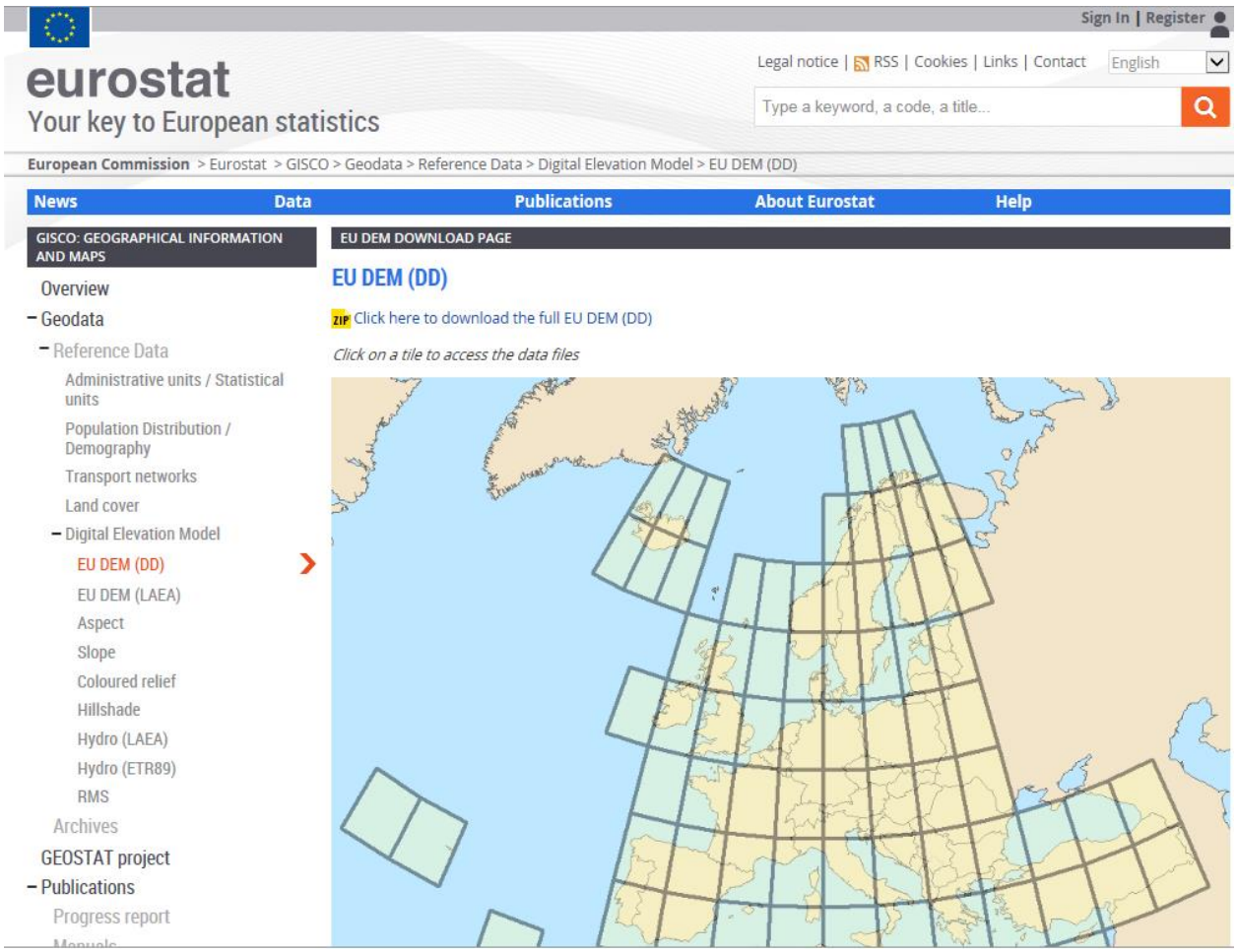

Фиг. 12 Интернет страница на ЕВРОСТАТ с базови географски данни.

Зоните с географска специфика (ако са налични), следва да бъдат характеризирани и картографски визуализирани.

Б.2. *Климат, климатични ресурси и екстремни явления.* Анализът трябва да е ориентиран към обобщени характеристики на климатичните режими (средногодишни стойности, сезонни вариации и различия по територията) и тяхната интерпретация по

отношение на потенциалите и проблемите в пространственото развитие. Необходимо е да бъдат посочени възможните рискове, свързани с проявата на екстремни климатични и метеорологични явления (засушаване, поройни валежи и др.). Препоръчително е да се интерпретират възможните изменения на климатичните параметри и тяхното влияние върху пространственото и социално-икономическо развитие (в процесите на адаптация на климатични промени), както и потенциала за използване на ВЕИ (източник на информация: МОСВ, басейнови дирекции).

Б.3. Води, водни ресурси и рискови процеси. Включва обща характеристика на повърхностните и подземните водни тела-колектори и на техните водосборни басейни (средногодишен отток, сезонни вариации, продължителност на периодите на пълноводие и на маловодие, общи естествени запаси и експлоатационни ресурси). Акцентът в анализа следва да бъде върху обезпечеността с водни ресурси за населението и за икономиката в района и териториалните различия (вкл. територии с дефицит на водни ресурси), както и върху състоянието на хидротехническите съоръжения, заплахата и риска от наводнения (източник на информация: МОСВ, басейнови дирекции)

Б.4. Обща характеристика на поземлените ресурси. Съдържа обобщена характеристика на почвеното разнообразие и пространственото разпространение агро-производствения потенциал на почвите от гледна точка на потенциала за развитие на района, вкл. дял на земите със селскостопанско предназначение и степен на въвличане в земеделския производствен цикъл, пространствена структура на използваната земеделска площ, относителен дял на обработваемите земи и актуално състояние на обработваемите земи (източник на информация: Институт по почвознание „Н. Пушкаров”, МЗХ, Агростатистически справочник – раздел Заетост и използване на земята).

Б.5. Биоразнообразие, горски ресурси, защитени територии и защитени зони. Анализът откроява особеностите на района по отношение на наличното биологично и ландшафтно разнообразие и свързаните с това предпоставки за развитие (горски ресурси, туризъм, лов и риболов и пр.). Характеризират се наличните в района защитени територии (по ЗЗТ) и защитени зони (от НАТУРА 2000), тяхното разположение, вкл. по отношение на важни за района селищни, промишлени или други инфраструктурни обекти, както и възможностите за интеграцията им в развитието на територията. Допълнителен елемент на анализа е характеризирането на уникални ландшафти, обекти на природното наследство и степента на оползотвореност на потенциала за развитие на територията, който те

предполагат (източник на информация: МОСВ-РИОСВ, МЗХ-Изпълнителна агенция по горите).

Б.6. Качество на околната среда. Включва идентифициране на проблемни зони (унаследени или нови), формирани под влияние на пространственото съсредоточаване на източници на замърсяване и акумулиране на негативни въздействия върху околната среда (вкл. чрез транзитен пренос на замърсители), водещи до отклонения в качествените параметри на околната среда; оценка на степента на влияние на отклоненията в качеството на околната среда върху осигуреността и ползването на ресурси; изясняване на факторите, които могат да способстват за подобряване и поддържане на качеството на околната среда (източник на информация: МОСВ-РИОСВ).

Очакван резултат: идентифицирани и пространствено локализирани екологични проблеми в района, изясняване на връзката им с природните особености и стопанските дейности (към конкретните екологични проблеми в района ще бъдат адресирани предлагани решения в стратегическата част на документа).

Структурни елементи на анализа на качеството на околната среда са изяснените съвременни и унаследени проблеми от екологичен характер в района („горещи точки" на антропогенно натоварване на територията, екологични проблеми в стари индустриални райони и др.).

Качество на атмосферния въздух. Анализът е фокусиран върху открояването на териториите, в които нивата на замърсителите превишават установените норми (вкл. обхват на замърсените територии, дял на експонираното на замърсяване население, разкриване на тенденции), както и доминиращи видове замърсители в района (ФПЧ$_{10}$, ФПЧ$_{2.5}$, други специфични замърсители), основни източници и/или предпоставки за замърсяване на въздушния басейн.

Състояние на повърхностните и подземните води. Анализът проследява степента на обезпеченост с води, характера на използване на водните ресурси (за стопански, битови и други цели) и качеството на водите. Идентифицират се възможни териториални диспропорции в степента на осигуреност с води и/или проблемни зони по отношение качеството на водите. Идентифицират се *повърхностните водни тела* в района със сериозни отклонения в екологичното състояние, главни видове антропогенни въздействия и източници на замърсяване – уязвими зони (по Наредба №2 от 13.09.2007 за опазване на водите от замърсяване с нитрати от земеделски източници, ДВ. Бр27/11.03.2008) и

чувствителни зони (по Наредба № 6/09.11.2000г. за емисионни норми за допустимото съдържание на вредни и опасни вещества в отпадъчните води, заустване във водни обекти (ДВ, бр. 97/2000). Идентифицират се *подземните водни тела в района*, разкриват се териториални диспропорции по отношение на количествените и качествените им характеристики, посочват се основните видове антропогенни въздействия, източници на замърсяване, пространствен обхват на замърсяването и тенденции. Накратко се представя обезпечеността на района с питейни води и влиянието на изграждеността и ефективността на ВиК системите и на съоръженията за пречистване на питейни и битово-отпадни води върху екологичния статус на района.

Екологични проблеми, свързани със земите и почвите в района. Анализът включва открояване на територии с почви и земи, подложени на замърсяване (видове замърсители, източници, трайност на проблемите, тенденции) и на засегнати от ерозионни процеси земи. Идентифицират се локалитети на изоставени промишлени терени („браунфийлдс"), проследява се съвременното им състояние и обхват, изясняват се възможностите за въвличането им в стопанско ползване.

Биоразнообразие. Анализът акцентира върху проблеми, свързани със състоянието на горските територии (екологичен статус, тенденции), вкл. риск от пожари, както и върху проблемни участъци в района по отношение на защитените хабитати и на защитените видове (в териториалния обхват на двете категории зони по НАТУРА 2000).

Екологични проблеми, свързани с управление на отпадъците. Анализират се пространствените диспропорции в степента на изграденост на системите за управление на отпадъците (регионални системи за управление на отпадъците, дял на населените места, включени в системите и дял на обслужвано население), както и конкретни проблеми, произтичащи от актуалното състояние и функциониране на системите – количество на генерираните ТБО (вкл. на човек от населението), условия за третиране и оползотворяване, дял на рециклираните отпадъци и въвлечени в повторна употреба материали, дял на депонираните ТБО от общото количество генерирани ТБО, брой и обхват на незаконните сметища и пр. Основно внимание следва да се отдели на организацията по обслужване на населението.

Екологични проблеми, свързани с шум, вибрации, природна и техногенна радиоактивност. Анализът включва идентифициране на територии, подложени на тези видове замърсяване (пространствена локализация, източници, териториален обхват, дял на

засегнато население). Посочват се територии, уязвими на природна или техногенна радиоактивност, източници на замърсяване, тенденции.

Управление на риска от големи аварии. Характеризира се наличието на ефективно действаща система за управление на риска, идентифицират се потенциални източници и тяхната локализация, обхват на потенциално уязвима територия и дял на уязвимото население.

В. Тематично направление 3. *Социално-икономическа среда*

Насоченост на анализа (важи за всички компоненти на анализа):

Акцентът е поставен върху пространствените измерения на социално-икономическото развитие. Необходимо е да бъде изследвана пространствената конфигурация на разпределението на населението в рамките на района, както и неговите социално-икономически характеристики. Следва да се характеризира и оцени пространствената структура на икономиката, както и съществуващата пространствена организация на общественото обслужване. Важен акцент са вътрешно-регионалните диспаритети в геодемографско и социално-икономическо отношение.

Очакван резултат: осигурена подходяща като количество и качество информация, необходима за разбирането на пространствените модели на разпределение на населението, тенденциите в рамките на района и пространствената организация на социално-икономическия живот в обособеното пространство; оценени и количествено параметризирани съществуващи геодемографски и социално-икономически вътрешно-регионални различия.

В1. Демографска ситуация. Демографската ситуация има ключово значение за разработването на РСПР поради обстоятелството, че пространственото развитие е антропоцентрично по характер, т.е. пространството и формираните пространствени системи и структури се оценяват, анализират, планират и управляват от гледна точка на обществените интереси. Това означава, че акцентът е поставен върху човешките измерения на пространственото развитие, тъй като икономическият растеж не би имал обществен смисъл, ако изтласква големи социални групи и територии към периферията на развитието.

В този контекст, с най-голямо значение за постигане на целите на документа, е да бъдат оценени и анализирани:

- Броят и пространственото разпределение на населението в рамките на района от ниво 2 (включително картографиране по съставните административно-териториални единици);
- Тенденциите в естественото движение на населението – общо за района и в пространствен аспект (в рамките на съставните административно-териториални единици);
- Възрастовата структура и възрастовата зависимост – общо за района и в пространствен аспект (в рамките на съставните административно-териториални единици);
- Образователната структура – общо за района и в пространствен аспект (в рамките на съставните административно-териториални единици);
- Заетостта и безработицата, обезпеченост с трудови ресурси – общо за района и в пространствен аспект (в рамките на съставните административно-териториални единици).

Задължително е да бъдат анализирани, интерпретирани и картографски визуализирани базовите показатели:

- ✓ *Брой на населението* (общо и пространствено реферирано към съставните на района административно-териториални единици);
- ✓ *Географска гъстота на населението* (общо, по области и общини);
- ✓ *Географска гъстота на населението, определена към териториите за обитаване* (общо, по области и общини);
- ✓ *Географска гъстота на населението, определена по отношение на „отворените" пространства – брой жители към площта на териториите, попадащи извън урбанизираните пространства* (общо, по области и общини);
- ✓ *Пространствено разпределение на населението в пенсионна възраст* (общо, по области и общини);
- ✓ *Пространствено разпределение на населението в подтрудоспособна възраст* (общо, по области и общини);
- ✓ *Пространствено разпределение на относителния дял на населението със средно и по-високо образование* (общо, по области и общини).

В2. Обща характеристика на организацията на общественото обслужване

Общественото обслужване е основен компонент на пространствената организация на обществото. В анализа към РСПР е необходимо да бъдат характеризирани и оценени:

- Пространствената конфигурация и функционалните характеристики на обектите от системата на образованието;
- Пространствената конфигурация и функционалните характеристики на обектите от системата на здравеопазването;
- Пространствената конфигурация и функционалните характеристики на обектите от системата на социалните услуги;
- „Тесните“ места и съществуващите вътрешно-регионални диспаритети.

В3. Стопански профил на района и неговите пространствени измерения

При разработването на този компонент на РСПР трябва да се има предвид, че целта в случая не е да се направи задълбочен икономически анализ на развитието на регионалната икономика, а да се извлече необходимата информация за нейната пространствена структура и взаимодействието ѝ с останалите пространствени системи и структури в рамките на съответния район от ниво 2. За целта е необходимо:

- Да се направи общ преглед на икономическото развитие на района, включващ базови показатели за извършване на необходимите сравнения в териториален план (обем на произведения продукт, секторна структура на регионалната икономика, типология и структура на стопанските субекти, разходи за научноизследователска и развойна дейност);
- Да се направи анализ на стопанското усвояване на пространството по отношение на формирани индустриални, обслужващи и други територии с бизнес предназначение;
- Да се извърши пространствен анализ на регионалната икономика, вкл. на локализацията на стопанските структури, формирани зони на концентрация на стопанска дейност, съществуващи особености и специфика в географското разпределение на икономическите дейности, формирани териториално-функционални стопански клъстери и др.

Г. Тематично направление 3. *Характеристика на урбанизираната среда и инфраструктурните системи в района*

Насоченост на анализа:

Характеристиката и оценката на урбанизираната среда има за обект на изследване модифицираните и трайно интервенирани чрез антропогенни елементи и конструкции, трансформирани и антропогенизирани територии, формирани в рамките на пространството на района. В тази част следва да се разгледат характерът на селищната мрежа, нейната пространствено-функционална организация, структурата на пространството на района като цяло, както и балансът между интензивно антропогенизираната урбанизирана среда и „откритите" („отворените") пространства. При разработването на този компонент от стратегическия документ трябва да се има предвид, че териториалното ниво, за което се разработва РСПР, изисква сравнително висока степен на генерализация на пространствената информация, което се отразява върху степента на детайлност и пространствена точност. Трябва да отчита и обстоятелството, че обект на изследване са части от пространството, формирани не по административен път, а в резултат от функционално-пространствено взаимодействие между участващите пространствени обекти, системи и структури. Това предопределя в повечето случаи липсата на „твърди" граници между видовете територии и формирането на обособени функционални териториални образувания с „гъвкава" геометрия. Това трябва да бъде отчетено и при картографската визуализация на резултатите от анализа на компонентите по това тематично направление.

Г1. Селищна мрежа. Тя е главният структурен антропогенен елемент на пространството, който е определящ за модела на организация на територията на съответния район. За целите на анализа е необходимо да бъде:

- инвентаризирана и изследвана формираната пространствена конфигурация на селищната мрежа в района;
- характеризирана нейната структура и установените функционално-йерархични отношения между селищата в района;
- класифицирани и характеризирани и градовете в района по нива от гледна точка на организацията на пространството, демографския потенциал, ролята и значението им в регионалната икономика.

Г2. Анализ и типологизация на урбанизираните територии. В тази част следва се направи задълбочен анализ на активното усвояване на пространството на дадения район от ниво 2. Необходимо е интегрирано да се изследват съществуващите модели на разпределение на населението, използването на територията, инфраструктурната ѝ осигуреност, пространствената конфигурация и свързаността на функционално-йерархичната мрежа от селища от различен ранг. Необходимо е да се определят:

- зоните с висока степен на урбанизация (централни, периферни),
- слабо урбанизираните селски райони
- централните и периферните територии, формирани в рамките на пространството на района
- центрове и оси на развитие.

Г3. Усвояване на територията. Включва изясняване на пространствената конфигурация на формираните съотношения между активно усвоените чрез застрояване територии и „откритите" („отворените") пространства в района. Откритите пространства включват териториите извън обхвата на типологичните класове земеползване, свързани с населените места и транспортната инфраструктура. В тази връзка е необходимо да се изследва балансът на ползването на поземлени ресурси на съставните области за съответния район. С оглед на териториалното ниво, за което се разработва РСПР, следва да се използва обобщена (генерализирана) типология за характеризиране на структурата на земеползването, която обхваща: териториите за транспорт, населените места и 5-те основни класа „отворени" пространства – териториите за добив на минерални ресурси и депониране на отпадъци, за земеделие, горските територии, необработваемите земи и водните обекти, но без по-нататъшна детайлизация.

Г4. Техническа инфраструктура. Тя трябва да бъде характеризирана и оценена по отношение на:

- локализацията и пространствената конфигурация на линейните и точковите обекти на инфраструктурните мрежи с регионално значение;
- пространствените съчетания на инфраструктурните системи с над-локално значение (вкл. формирани инфраструктурни коридори);
- капацитета, нивото на изграденост и функционирането на основните инфраструктурни мрежи и системи.

Акцентът в анализа следва да се постави върху:

- *Транспортна система* – характер на формираната транспортна мрежа и нейната конфигурация, качество и капацитет на отделните категории транспортни артерии и обекти. С оглед териториалното ниво, за което се разработва РСПР, е необходимо да се направи анализ на свързаността между градските центрове, формиращи опорната мрежа на пространственото развитие на района, както и оценка на достъпността до областните центрове (центровете за растеж), осигуряващи на най-високото ниво обществено и административно обслужване в района. Свързаността предопределя вътрешната интегрираност на територията на района и е предпоставка за интензифициране на развитието. Препоръчително е използването на методи за анализ на свързаността, които осигуряват сравнима информация, какъвто е т.нар. „гама“ индекс на свързаност[22]. Освен свързаността, качеството и състоянието на транспортната инфраструктура, при анализа на транспортната система трябва да бъде оценено и как тя обслужва територията на района. За целта е необходимо да се оценят нивата на транспортна достъпност до областните центрове в района от териториите на съставните области. Това може да се направи чрез използване на ГИС базиран модел за оценка на потенциалната транспортната достъпност, основан на качеството и структурата на транспортната мрежа (пример за такъв модел е предложеният от Педро Жулиао алгоритъм за оценка на транспортната достъпност чрез използване на растерни модели[23]).
- *Енергийна система* – обща оценка на формираната енергийна система, нейните структурни елементи и капацитет, анализ на пространствената конфигурация и организацията на основните ѝ компоненти, както и качеството на предлаганите услуги и формираните различия в рамките на пространството на района.
- *Екологична инфраструктура*: – обща оценка на обезпечеността на района с екологична инфраструктура, териториални различия по отношение нивата на изграденост на водоснабдителната и канализационната системи, пространствена организация на управлението на отпадъците и конфигурация на структурните й елементи, които обезпечават нейното ефективно функциониране.

[22] *Гама индексът* (γ) представлява отношението между броя на фактически свързаните с пътища населени места и максимално възможния брой свързани с пътища населени места, представени като възли в селищната мрежа, моделирана като граф. Стойността на индекса е положително число между 0 и 1.
[23] www.geovista.psu.edu/sites/geocomp99/Gc99/010/gc_010.htm

2.1.2.3. Стратегическа част

Стратегическата част на РСПР се разработва на основата на предвижданията и залегналите в НКПР цели и стратегически модели за пространственото развитие, от една страна, и на анализираните, оценени и приоритизирани сравнителни предимства, потенциали и проблеми на съответния район от ниво 2. Разработването на тази част от РСПР преминава през следните основи фази и резултати:

- Определяне на окончателен проект на Визия и свързаните с нея конкретни стратегически цели за пространствено развитие на района, вкл. цели за интегрирано градското развитие и възстановяване;
- Разработване на концептуални (индикативни) целеви модели за пространствено развитие на основните компоненти на пространството на района, нормативно определени в чл. 7в на ЗРР;
- Разработване на Индикативен синтезен модел за пространствено развитие;
- Определяне на целеви индикатори за пространствено развитие, пряко свързани с определените визия и стратегически цели.

Визията и стратегическите цели за пространствено развитие следва да са изведени на базата на предвижданията и залегналите в НКПР общи цели, но съобразени със специфичните дадености на конкретния район от ниво 2.

Окончателният проект за *Визия* за пространствено развитие синтезирано представя желаното очаквано състояние на пространството на района към хоризонта на действие на РСПР. Това представяне се формулира и структурира като политико-стратегически „слоган“. Той задължително отразява:

- ✓ Спецификата на географското пространство на района, неговите сравнителни предимства, ресурси и потенциали, както и очакваното им балансирано и устойчиво усвояване, капитализиране и използване;
- ✓ Тенденциите в пространственото развитие на района и характера на желаната бъдеща структура на пространството, като основа за неговото ефективно развитие.

Стратегическите цели за пространствено развитие трябва логически да детайлизират и представят начините и подходите за постигане на определената визия за пространствено развитие, съобразно заложените в НКПР цели, съответстващи на особеностите на пространството на дадения район от ниво 2.

С оглед ролята и мястото на РСПР в системата на планиране и управление на територията, стратегическата рамка на документа трябва да е насочена към следните проблемни области:

- Постигане на оптимална организация на обществения компонент на пространството на района, в т.ч. осигуряване на достъпност до услуги с критично обществено значение;
- Ефективно използване на разнообразието на пространството на района като ресурс за пространствено развитие;
- Вътрешна свързаност и интеграция в националното пространство и в макрорегионален контекст;
- Създаване на условия за ефективно пространствено развитие чрез целево проблемно райониране и зониране на пространството;
- Опазване на природното и културно-историческото наследство.

Всяка конкретна цел следва да е насочена към една или повече от определените основни стратегически тематични направления:

- Функционално-йерархична структура на мрежата от градски центрове (центрове на развитие) в района от ниво 2;
- Агломерационни образувания и зони на влияние;
- Оси на развитие;
- Транспортни коридори и други инфраструктурни мрежи;
- Структура на пространството;
- Зони с географска специфика – гранични, планински, крайбрежни;
- Цели и обхват на дейностите за интегрирано градско развитие, включително на градското възстановяване.

Целите следва ясно да насочват към характера и спецификата на избрана стратегия за развитие на съответния елемент. В най-общ вид стратегията може да бъде насочена към:

- ✓ *запазване* на съществуващото състояние;
- ✓ *промяна* (осъвременяване/увеличение/намаление на капацитета и др.) на даден елемент или група елементи в пространствената структура;
- ✓ *добавяне на нови елементи* в структурата на пространството в района.

В съответствие с изискванията на ЗРР, в РСПР на район от ниво 2 следва да бъдат определени *целите на интегрираното градско развитие*. Същите се основават на спецификата на формираните градове и ролята, която те изпълняват в националното пространство и обособените части от него. Тези цели се разписват по групи, в зависимост от ранга (нивото) на съответния градски център. Целите се формулират общо, за всяка една група, а не за конкретните градски центрове.

Вторият основен компонент на стратегическата концепция за пространствено развитие към РСПР е свързан с разработването и представянето на *индикативни целеви модели за пространствено развитие (ИМ)*, чиито обект са определените в чл.7в на ЗРР основни стратегически тематични направления. Всеки един целеви индикативен модел се състои от два основни елемента:

- ✓ *Картографска визуализация*
- ✓ *Обяснителен текст (записка) към картографската репрезентация.*

Картографската визуализация за всяко едно тематично направление се оформя като тематична карта, интегрирана в текстовата част на документа, с физически размер на изображението А3 (297 × 420 mm) [24], сгънато по адекватен начин в книжното тяло. Отделните тематични направления се картографират чрез геопространствени данни, съответстващи на ниво на детайлност на аналогова карта в мащаб 1:200 000, при спазване на принципите на картографската генерализация, с оглед постигането на добро ниво на репрезентативност и читаемост.

Всяка тематична карта следва да притежава необходимите задължителни картографски елементи – рамка, мащаб и легенда, коректно отразяваща тематичното и общото съдържание на картата. Обектите, които се картографират, следва да бъдат поделени на две основни групи, показващи:

- ✓ съвременно състояние
- ✓ очаквано състояние

Съвременното състояние отразява спецификата, функционалността и актуалната пространствена конфигурация на съответния обект и/или явление, а очакваното състояние – съответствието с определената стратегическа рамка за пространствено развитие (визия и стратегически цели).

[24] По ISO 216

Текстовата част съответно представя основанията, допусканията и структурата на целевия индикативен модел за даденото тематично направление, както и избраната стратегия/стратегии за неговото развитие: какво се запазва, какво се променя и какво се добавя към структурата и/или функционалността на съответния елемент на пространството. Допустимо е включването на варианти/сценарии на развитие, като същите следва да бъдат подробно обосновани.

Разработването на съответните модели за стратегическите тематични направления се основава на дефинираните структурни елементи и допусканията за тяхното развитие в НКПР. Същите се детайлизират и допълват в съответствие със спецификата на района и определената конкретна стратегическа рамка за неговото пространствено развитие към хоризонта на документа.

По-долу са представени изискванията за структурата на отделните индикативни целеви модели за всяко едно тематично направление, включено в стратегическата част на документа:

ИМ1. Функционално-йерархична структура на мрежата от градски центрове (центрове на развитие). Моделът представя целевата структура на центровата система, формирана в рамките на района от ниво 2, като акцентът е поставен върху градските центрове. Следва да бъдат класифицирани градските центрове и центровете на общини, картографирани и представени с градирани условни знаци. Последните следва да са групирани в два основни класа – съвременно състояние и очаквано бъдещо състояние (т.е. нововъзникнали или изчезващи центрове) – *Фиг. 13*.

Обосновката на модела трябва да отрази:

- описание на съвременното състояние на центровата система в района;
- тенденциите в развитието на градските центрове, както и факторите, които влияят върху тези процеси;
- целевата структура на центровата система към хоризонта на РСПР и стратегията, която е необходимо да се следва;
- очакван ефект върху пространството от приложението на целевия модел на центровата система в района.

Фиг. 13 Условни знаци за съществуващо и бъдещо състояние на структурата центровата система

ИМ2. Пространствена конфигурация на агломерационни образувания.

На база пространственото разпределение на центровете и тяхното очаквано развитие е необходимо да бъде определена бъдещата конфигурация и пространствените параметри на отделните агломерационни образувания в района от ниво 2. Целевият модел трябва да отрази динамиката (промените) в обхвата на ареалите и/или в техните центрове. Агломерационните образования се определят и картографират на основата прогнозни данни за демографското развитие, социално-икономическото развитие и определените цели и конкретни проекти, свързани с развитието на транспортната система на района. Отправната точка за определянето и картографирането на конкретните агломерационни ареали са залегналите в НКПР центрове на агломерационни образувания. За да се определи очакваната пространствена конфигурация на ареала и ядрото се използват две основни групи критерии:

- *Критерии 1.* Степен на достъпност до съответния център, определена на основата на определените критерии в *Наредба №04/2 за планиране и проектиране на комуникационно-транспортните системи на урбанизираните територии*. Там са определени следните показатели за средна продължителност на времето за осъществяване на ежедневни пътувания: за София – до 45 минути, за много големите градове – до 35 минути, за големите и средните градове – до 30 минути и за всички останали – до 20 минути.

- *Критерии 2.* Експертно определена пространствено-функционална принадлежност (гравитация) на дадено населено място към определен център на агломерационно образувание, в случай че същото попада извън обхвата на определения граничен изохрон за съответното населено място.

Технически, самото картографиране се осъществява на базата пространствено обединяване (чрез ГИС функцията "Disolve" – „разтваряне" на граници на полигони) на териториите на землищата на населените места, като новосформираните ареали биват два типа – *ядро* и *ареал* (*Фиг. 14*).

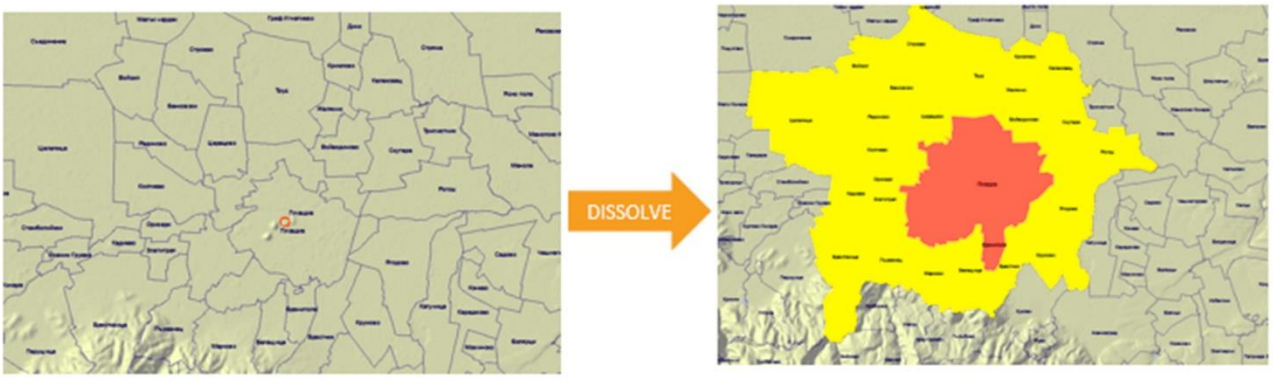

Фиг. 14 Картографско отразяване на агломерационните образувания

Картографската визуализация се съпътства с обяснителен текст, който дава информация за:

- ✓ Факторите, обуславящи целевия модел към хоризонта на документа;
- ✓ Промените в центровете на агломерационните образувания;
- ✓ Промените във формираните ареали;
- ✓ Обвързаността на модела с определените визия и стратегически цели за пространствено развитие на района от ниво 2.

ИМ3. Структура на пространството. В съответствие с нормативните изисквания целевият модел за структура на пространството трябва да се конфигурира на базата на следните водещи критерии:

- *Степен на урбанизация:* разработва се класификация по данни за разпределението на населението по отношение на вида на населеното място (град или село) и други допълнителни показатели (например гъстота на населението, преобладаващ характер на стопанските дейности, административните функции и др.). На тази база се обособяват съответно силно

урбанизирани, средно урбанизирани и слабо урбанизирани (рурални) територии (райони);

- *Наличие на изявен градски център;*
- *Потенциално време за достъп до областния градски център;*
- *Функционална свързаност на населените места,* която се определя експертно, в зависимост от събраната първична информация по време на аналитичния етап.

По-долу е представена обобщаваща таблица (*Табл.2*), включваща критериите за оценка на степента на урбанизация в съответния район от ниво 2:

Таблица 2. Критерии за оценка на степента на урбанизация

Тип на района	Критерии за определяне
Силно урбанизиран	Наличие на градско население не по-малко от 75% от населението на общината
	Наличие на градски център с население над 20 хил. жители, формиращо над 75% от населението на общината
Средно урбанизиран с изявен градски център	Наличие на градски център с население над 20 хил. жители, формиращо под 75% от населението на общината
Средно урбанизиран с изявен градски център	Наличие на градски център с население над 10 хил. жители, формиращ минимум 50% от населението на общината
Слабо урбанизиран без изявен градски център	Липса на градски център с население над 10 хил. жители и селско население над 50% от населението на общината

Времето за достъп до областният център се приема за главен показател при определянето на степента на периферност на селищата. За целите на разработването на РСПР като критерий е приета стойност от 35 минути време за достъп до областния център, като основанието за това са определените в чл.3 (5) на *Наредба №04/2 за Планиране и проектиране на комуникационно-транспортните системи на урбанизираните територии* необходими средни продължителности на времето за осъществяване на ежедневни пътувания.

Отчитайки всички фактори, за да бъдат дефинирани посочените в Чл. 7в, т.5 от ЗРР елементи на структурата на пространството, е необходимо спазването на логическата последователност на аналитичните действия по следния алгоритъм (*Фиг. 15*).

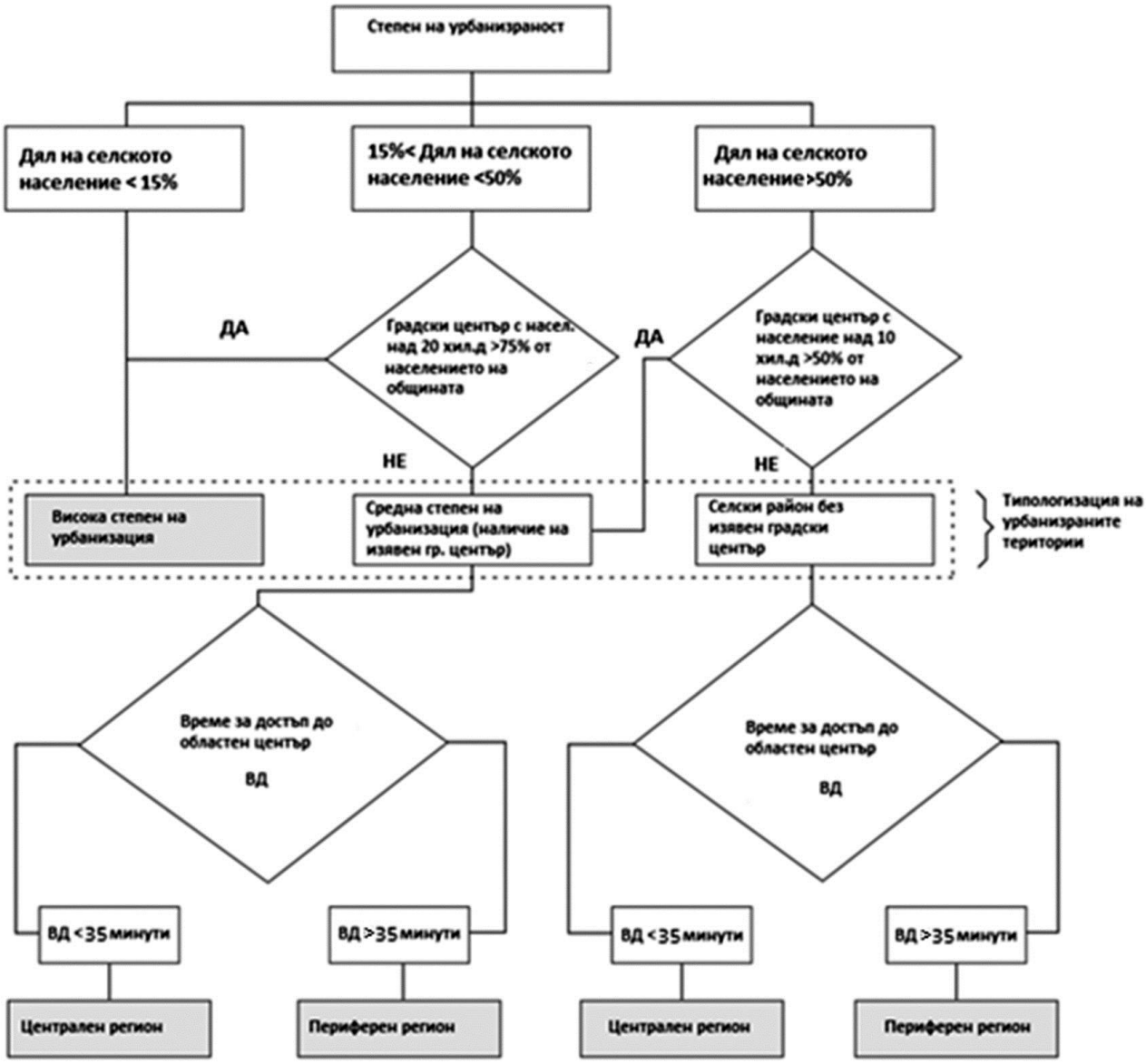

Фиг. 15 Алгоритъм за определяне на централни и периферни райони (ВД – време за достъп)

ИМ4. Определяне на районите с географска специфика. ЗРР определя РСПР на район от ниво 2 като стратегически документ, в който се определят районите със специфични географски условия, които влияят върху моделите на тяхното развитие и съответно ги превръща в специфичен обект на регионални политики.

В тази част, на основата на извършения задълбочен анализ на географските особености на съответния район и конфигурацията на формираното пространство, се определят и картографират следните типове райони (територии):

- *Планински райони.* В ЕС съществуват два подхода за определянето на планинските територии:

- *Първият* е заимстван от френската система за териториално планиране, при който планинските райони се определят на база принадлежността на териториалните единици към дадена планинска област (например Старопланинска област – включва всички землища на населени места, географски принадлежащи към Стара планина и Предбалкана).
- *Вторият* се основава на морфометрични характеристики – средна надморска височина над определени гранични стойности, заедно с детайлизиращи показатели, даващи информация за „контрастност“ по отношение характера на територията от физикогеографска гледна точка (например стандартно отклонение от средната надморска височина и др.).

Вторият подход е ориентиран повече към регионалната политика и регионалното развитие, докато първият определя неформални региони, с гъвкава геометрия, без отчитане на административна принадлежност.

При разработването на РСПР е необходимо да се приложат и двата подхода: първият – за да се изследва и характеризира географската специфика на територията и моделите за пространствено развитие, а вторият – за целите на регионалното планиране.

- *Крайбрежни райони.* Те се формират от територията на общините, които са контактни с черноморския бряг и брега на р. Дунав. Причината за тяхното отделяне, е че това са най-значимите водни обекти в националното пространство, предполагащи развитие на специфични дейности. Те изискват специализирана инфраструктура и мерки, насочени към контактната зона на сушата с акваторията (*Фиг. 16*).

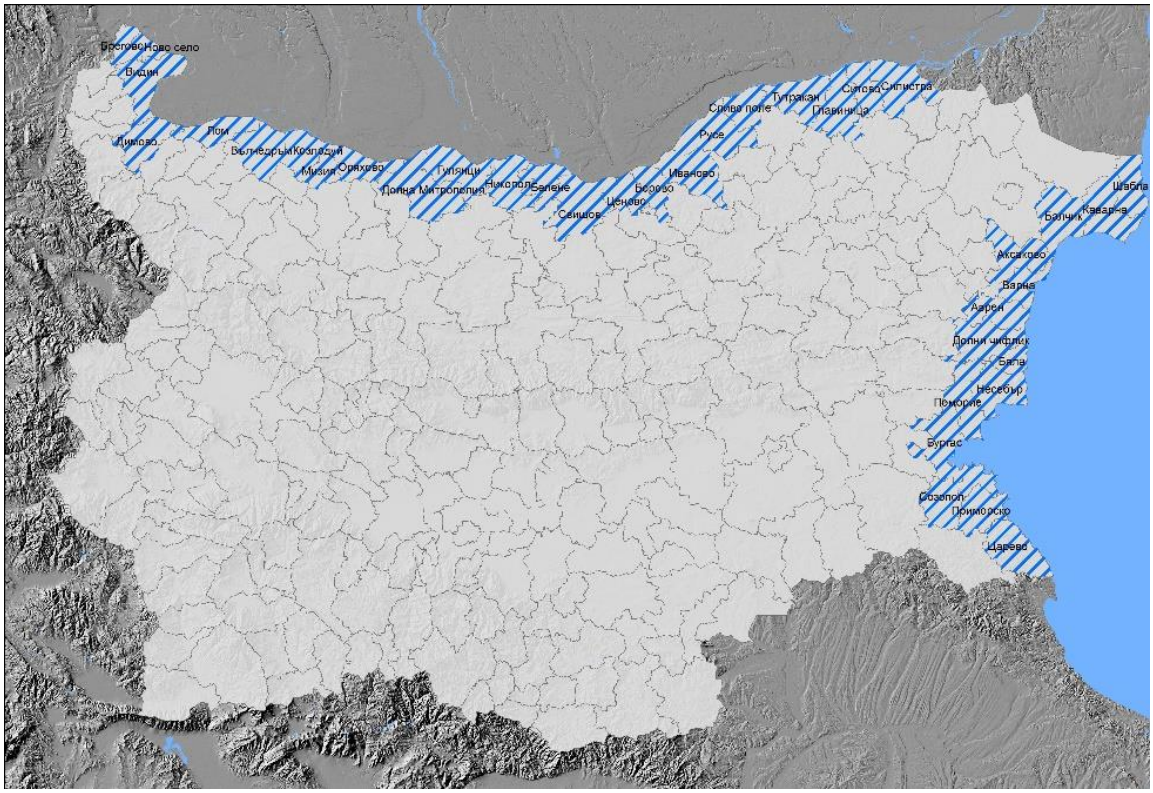

Фиг. 16 Крайбрежни райони

- *Гранични райони.* Те се формират от пространствения обхват на общините, непосредствено контактуващи с държавната граница. От гледна точка на пространственото развитие, граничните райони биха могли да се интерпретират като:
    - Периферни за националното пространство териториални образувания със специфичен режим за ограничение и контрол върху пространствено-дифузионните и комуникационни връзки със съседни територии, отличаващи се с различен геополитически режим на администриране и управление.
    - Територии, обект на инициативи и програми за развитие с наднационален характер. Същите се обозначават като райони за трансгранично сътрудничество и се определят на ниво административна област, част от границата на която съвпада с определена част от сухоземните и речни граници на България.

За целите на РСПР следва да бъдат анализирани и картографирани и двата типа гранични райони, като същите следва да бъдат оформени като специализирани картосхеми (в подходящ физически формат), интегрирани в текста на документа.

ИМ5. Функционално зониране на пространството. То предполага използването на подход за класифициране на територията на база функционалното предназначение, съществуващите регулации и/или начина на използване на ресурсите на пространството. За целите на РСПР е необходимо отделянето на основата на общи характеристики на специфични територии с преобладаващи идентични функции, които имат структурно и определящо значение за съвременното и/или желаното състояние на пространственото развитие на района. В зависимост от функционалното предназначение на пространствените ресурси и моделите на тяхното усвояване и ползване, зоните основно биват два основни типа: *тематични зони,* например за обитаване, индустриални, търговски и др., и *смесени многофункционални (хибридни) зони*. Отделна група са зоните както с природен, така и с антропогенен характер, където е налице специфичен режим на защита.

С оглед териториалното ниво, както и в съответствие с ролята и мястото на РСПР на район от ниво 2, е необходимо да бъдат отразявани единствено зони с национално и регионално значение, а не такива с местен характер и/или с ограничени пространствени характеристики. Всички основни типове зони се визуализират с уникален контур (за граница) и съответна щриховка (за пространствен обхват). В зависимост от спецификата на района, е възможно да бъдат определяни и подтипове на основните зони, които също се представят с подходящ за целта условен знак. Всички отразени в модела типове и подтипове зони следва да бъдат описани в текстовата обосновка към картографската визуализация.

ИСМ. Интегриран синтезен индикативен модел за пространственото развитие

Интегрираният синтезен индикативен модел (ИСМ) се разработва във формата на постер план (широкоформатна синтезна карта) с физически размери А0 (841 × 1189 mm). Той следва да отразява съвременното състояние на обособеното от границите на района пространство, като бъдат нанесени и предвижданията на стратегическия документ относно основните целеви елементи на РСПР към хоризонта на документа.

Задължителните елементи на ИСМ към РСПР са:

- Съществуващо положение на мрежата от градски центрове и очаквани промени в ранга/функциите на съответния център към хоризонта на документа.
- Полюси и възли на развитие (центрове на растеж) – центрове с очаквана висока интензивност на ползване на поземлени ресурси и дейности, които следва да са с приоритет за развитието на района.
- Оси и коридори на развитие – „гъвкави“ линейно изтеглени буферни зони (буфери с различна ширина), формирани между полюсите и възлите (центровете на растеж), които се очаква да генерират социално-икономически дейности и интензивни модели на земеползване.
- Зони за защита – обхващат територии с приоритет за опазване на природната среда (вкл. зоните от Натура 2000), културно-историческото наследство и др.
- Зони за растеж, включващи части от територията на една или повече общини, където следва да се предприемат действия за подкрепа на икономическия растеж.
- Периферни (депривативни) територии – територии в депривация (периферни, в икономически упадък, обхванати от интензивни депопулационни процеси и др.), за които е необходимо да се предприемат мерки за смекчаване на регионалните диспаритети в развитието.
- Инфраструктурни проекти с национално и регионално значение, имащи хоризонт на изпълнение в рамките на периода на действие на РСПР.
- Обекти от културно-историческото наследство с национално и регионално значение.

Следващият компонент на стратегическата част на РСПР е свързан с определянето на набор от *целеви индикатори* (табл. 3). Заложените индикатори следва да отговарят на следните по-важни критерии:

- трябва да съответстват на заложената визия и разработената стратегическа рамка;
- данните за тяхното конструиране трябва да са налични за всички териториални нива, за които се разработват стратегически документи в областта на пространственото развитие;
- могат да бъдат оценени, териториално адресирани и картографски визуализирани;

- осигуряват информация, която е чувствителна към промяна на пространството и неговите структурни елементи;
- разбираеми са за заинтересованите страни (т.е. подходящи са за комуникиране);
- броят им не трябва да бъде много голям.

В *Табл. 3* е представен примерен списък с ключови целеви индикатори към РСПР:

Таблица 3.Примерен списък с ключови целеви индикатори

Целеви индикатор	Дефиниция	Източник на данни
Темп на усвояване на отворени пространства чрез урбанизация	Разлика между урбанизирани и отворени пространства, разделена на годините в периода на действие на РСПР	АГКК, НСИ
Гъстота на населението в агломерационните ареали	Брой на населението в рамките на агломерационните образувания, отнесено към тяхната площ	ГИС БД на района, НСИ
Зелени урбанизирани пространства на жител в агломерационните образувания	Площ на парковете и зелените площи, разделена на броя на жителите в агломерацията	АГКК, НСИ
Дял на населението в периферните и слабо урбанизирани територии	Относителен дял на населението в териториите извън 45 минутния изохрон около изявените градски центрове (определени в аналитичната част на документа) спрямо общия брой население	ГИС БД на района, НСИ
Гъстота на населението спрямо територията на населените места и други урбанизирани територии	Брой на населението, отнесен към общата площ на урбанизираните територии	НСИ
Коефициент на възрастова зависимост	Отношение на населението на 65 и повече години към населението на възраст между 15 и 64 години	НСИ
Дял на активното население с основно и по-ниско образование	Относителен дял на населението на възраст между 25 и 64 години с основно и по-ниско образование	НСИ
Дял на активното население с висше образование	Относителен дял на населението на възраст между 25 и 64 години с висше образование	НСИ
Осигуреност с първична медицинска помощ	Брой население отнесено към един общопрактикуващ лекар	НСИ

Потенциален достъп до здравни услуги	Относителният дял на здравноосигурените лица към общия брой на населението	НСИ
Годишен темп на нарастване на относителния дял на урбанизираните територии с „бизнес“ начин на трайно ползване (индустриални и търговско-складови)	Индикаторът отразява наличието на ръст в усвояването на територии за бизнес цели. Изчислява се, като се установи разликата в площта на териториите с бизнес ориентиран начин на трайно ползване в рамките на периода на действие на стратегическия документ и същата се раздели на броя на годините в периода	АГКК, НСИ
Гъстота на транспортната мрежа	Представя дължината на съответната транспортна мрежа, отнесена към кв. км от територията на района	НСИ
Степен на свързаност на населените места с транспортна инфраструктура	Гама индекс за свързаност	ГИС база данни
Територии, в които нивата на замърсителите превишават установените норми	Пространствен обхват (в кв. км); обща оценка на степента на замърсяването в зависимост от превишенията над допустимите прагови стойности; дял на населението, експонирано на замърсяване (в %)	НЦОСУР, РИОСВ, НИМХ, ХЕИ, Програми за КАВ.
Емисии на парникови газове (приравнени към CO2 еквивалент) на жител от населението	В тонове CO2 еквивалент парникови газове на жител от населението годишно за съответната териториална единица	ИАОС, МОСВ, НСИ

2.1.2.4.Съгласуване, одобрение, прилагане и мониторинг

В контекста на многостепенното управление, като страна членка на ЕС, България следва да съгласува документите за пространствено развитие на национална територия с Европейски документи, който имат отражение върху пространствената конфигурация на социално-икономическите дейности, както и опазването на околната среда. Въпреки, че Европейската комисия няма компетенции в сферата на пространственото развитие, и, че определянето на системата и подходите за пространствено планиране е суверенно право на страните членки, на европейско ниво има редица документи, който реферират към пространството. Тези документи имат индикативен характер, но следва да поставят

основата в развитието на пространството на Европейско ниво и дават общи насоки за развитие, който трябва да бъдат съобразени в националните документи. Такива са следните документи:

- Актуализираната Европейска перспектива за пространствено развитие ;
- Проучвания в рамките на програма ESPON;
- Зелена книга за териториално сближаване;
- Директива 2007/2/ЕО (INSPIRE);
- Общата стратегия за пространствено развитие на държавите от Вишеградската четворка, България и Румъния; Стратегия „Европа 2020" и документите, приети във връзка с „Европа 2020“;
- “Териториален дневен ред на Европейския съюз 2020”;
- Шести доклад за икономическото, социалното и териториалното сближаване на ЕК;
- Териториални сценарии и визия за Европа 2050.

Териториалните сценарии и визия за Европа 2050 е една от последните разработки на ESPON в сферата на пространственото планиране. Там е адресиран и проблемът за съгласуването на стратегически документи за пространствено развитие в транс-граничен контекст. Въпреки че всяка страна има различна система за пространствено планиране, документът отбелязва, че различните национални стратегически планове и схеми имат доста допирни точки и всички отбелязват стремеж към полицентрично развитие (фиг. 17). В тази връзка, при разработване на РСПР следва да се разгледат и съобразят всички налични пространствени планове в съседните страни (транс-гранични региони). В аналитичната част следва да има кратко представяне на тези документи. При необходимост, може да бъдат сформирани работни групи за консултации в транс-граничен контекст със съответните отговорни органи в страната-съседка.

Фиг. 17 Компилация от пространствени планове и визии в Европа.

На територията на Европейския съюз има сформирани и т.нар. макрорегиони. Към момента има разработени стратегии за три такива региона, а именно – регионът на Балтийско море, Дунавски регион и Адриатико-Йонийски регион (фиг. 18). Територията на България попада единствено в Дунавския регион. В РСПР следва да бъдат отразени предвижданията на стратегията този макрорегион.

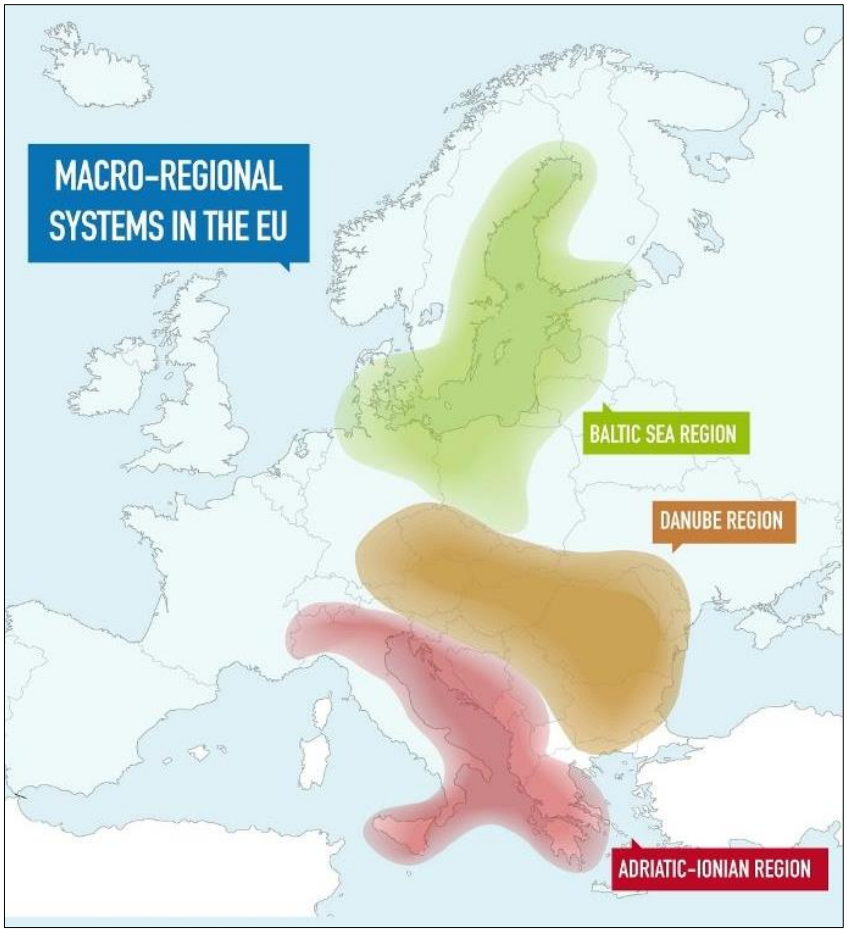

Фиг. 18 Макрорегиони в Европа

Изключително важен момент от процеса на разработване на регионалната схема за пространствено развитие от район от ниво 2 е съгласуването на документа с разработените документи на по-високо йерархично ниво (национално), както и на регионално ниво (други региони от ниво 2). Такива документи са не само стратегическите документи за пространствено развитие – НКПР и РСПР, но и документи за стратегическо планиране на регионалното развитие, както и различните секторни стратегии. Така се постига както вертикална (между различните нива), така и хоризонтална (между стратегически документи на едно ниво) съгласуваност между документите за стратегическо планиране на пространственото развитие и регионалното развитие. Във вертикално отношение, всеки стратегически документ за пространствено развитие следва да отчете предвижданията в документа от йерархически по-горно ниво. По аналогичен начин следва да се съгласуват и пространствените документи на по-долните нива.

След разработването на проекта за РСПР, същият се подлага на *процедура по съгласуване и одобрение* (Фиг. 19). Тя включва следните основни стъпки:

- Проектът на стратегическия документ се публикува на официалната интернет страница на МРРБ, както и на страниците на областните администрации, попадащи в рамките на съответния район от ниво 2. Посочват се контакти за обратна връзка (с адрес на електронна поща) или друга форма за контакт. Минималният срок за престой на документа в секцията е 1 месец. На страницата следва да бъде указано, че е публикуван *проект на стратегически документ за обществено обсъждане*. За да бъде ефективен процесът на комуникация, следва да се публикуват подробни инструкции към заинтересованите страни за сроковете и методите за комуникация. Публикуват се пълните версии както на текста, така и на графичните материали.
- Паралелно с публикуването на документа, той се изпраща в електронен вид до ключови заинтерсовани страни – централни и местни администрации, браншови организации и неправителствени организации, като се посочва срок от 1 месец за получаване на коментари, препоръки и забележки към документа.
- Към МОСВ се отправя мотивирано искане за преценка на необходимостта от екологична оценка (ЕО) и оценка за съвместимост (ОС). В случай, че преценката на компетентния орган е положителна, се пристъпва към процедура по ЕО и ОС.
- След изтичане на престоя на документа на интернет страницата, се организира публично представяне в рамките на открито заседание на Регионалния съвет за развитие. Съставът му се разширява с представители на ключови заинтерсовани страни, към които се отправят покани. Дава се възможност за представяне на устни и писмени становища в рамките на заседанието, както и писмени становища до 10 работни дни след провеждането на заседанието. Обсъждането се документира чрез подробен протокол.
- В рамките на 1 месец след общественото обсъждане се нанасят корекции, като приетите и отхвърлените предложения за промяна се мотивират писмено в доклад до Министъра на регионалното развитие и благоустройството и Председателя на регионалният съвет за развитие.
- След изтичането на срока за преработка на документа, в МРРБ и Регионалния съвет се внася окончателният проект на съответния документ.
- Регионалният съвет разглежда на свое заседание окончателния проект на РСПР и с мотивиран доклад до Министъра на регионалното развитие и благоустройството изразява консенсусно мнение относно качеството на документа и дава обосновано становище за неговото приемане или отхвърляне.

- След получаването на становище от Регионалния съвет за развитие, окончателният проект на документа се представя пред Съвета за регионална политика, като след заседанието, същият удостоверява с протокол становището си за приемане или отхвърляне на стратегическия документ.
- На базата на становищата на Регионалния съвет за развитие и Съвета за регионална политика, Министърът на регионалното развитие и благоустройството внася в Министерски съвет Проект за решение за одобрение на РСПР.
- РСПР на район от ниво 2 се приема със санкция (решение) от Министерски съвет, като след това се пристъпва към прилагане на документа и се създава необходимата организация за неговото наблюдение и контрол.
- Поради специфичния характер на документа и неговия сравнително дълъг период на действие, мониторингът за изпълнението му се осъществява чрез серия от оценъчни доклади за статуса на пространството на съответния район от ниво 2, изготвяни веднъж на всеки три години от периода на прилагане на РСПР.
- При конститирана необходимост от промяна, се предприемат стъпки за актуализацията на стратегическия документ. Основанията за актуализация са:
  - Настъпили съществени промени в регионалната политика, изискващи съответни промени в стратегическата рамка за пространствено развитие на района от ниво 2.
  - Настъпили промени в териториалния обхват на района от ниво 2.
  - Констатирани сериозни промени в пространствената конфигурация на съществуващите компоненти на пространството на района;
  - Изграждане на нови инфраструктурни обекти с национално и регионално значение, влияещи върху цялостната пространствена организация и конфигурация на пространството на района.

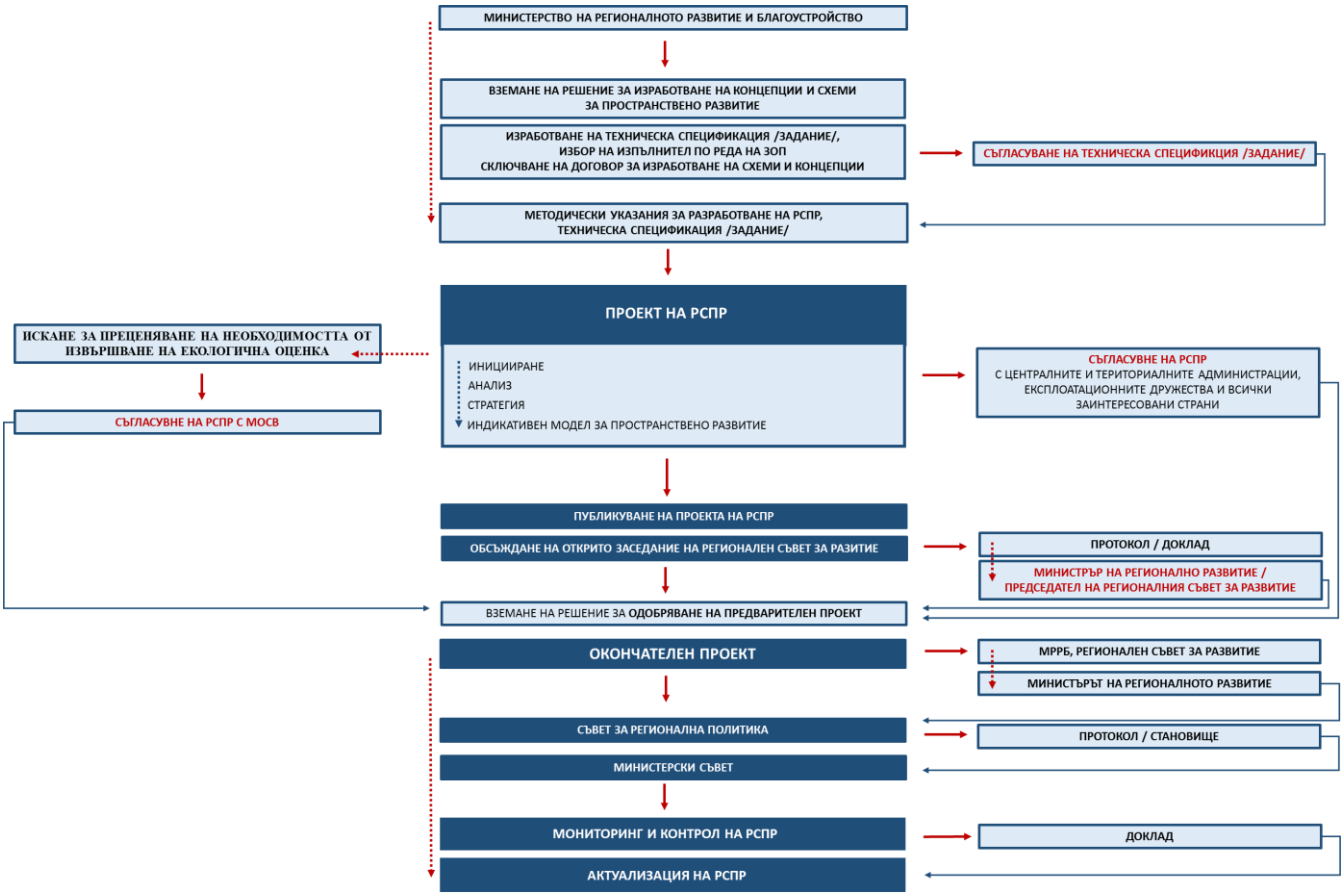

Фиг. 19 Процедура по съгласуване и одобрение на РСПР

2.1.3 Изисквания и насоки за обхвата, структурата и организацията на необходимата геопространствена информация

Ясно изразената геопространствена специфика на РСПР изисква използването на съответните географски данни, на чиято основа да се изследват, оценяват и моделират параметрите на формираното в рамките на съответния район от ниво 2 пространство.

Използването на обща и тематична картографска визуализация има решаващо значение за разбирането на същността на документа и проблематиката, която е обект на стратегическо пространствено планиране. Нормативната уредба изисква чрез РСПР да бъдат определени конкретни параметри на основните структурни елементи на пространството на района, имащи свои геометрични, локализационни и семантични характеристики, които трябва коректно да бъдат анализирани, интерпретирани и визуализирани.

За да бъде осигурена необходимата за документа геоинформационна основа, процедурата на неговото разработване изисква създаването на целево ГИС приложение, включващо организирана геобаза данни и използването на определена съвкупност от пространствено-аналитични операции и ГИС базирани инструменти. ГИС приложението представлява самостоятелен продукт – неразделна част от РСПР и генерира съществена част от създаваните компоненти на документа в хода на неговото разработване. Това са *геобазата данни*, коректно структурирана от географска, топологична и семантична гледна точка, както и *наборът от цифрови общогеографски и тематични карти и схеми*, разработени като картографски шаблони (layouts), осигуряващи възможности за ползване на информацията в ГИС среда.

Минималните изисквания за формата на данните са:

- Географската база данни трябва да бъде организирана като персонална или файлова геобаза данни, във формат, съвместим със стандартите на Open Geospatial Consortium (OGS), както и с изискванията на Директивата INSPIRE (Директива 2007/2/ЕС) и Закона за достъп до пространствени данни.
- Всички данни следва да бъдат придружени със съответните метаданни, във формат, съвместим със стандартите на OGS, както и със изискванията на Директивата INSPIRE (Директива 2007/2/ЕС) и Закона за достъп до пространствени данни.

Същите следва да покриват най-малко следните параметри:

- ✓ *идентификация на данните* – име на информационната съвкупност (информационния масив), географски (пространствен) обхват, тематични слоеве и др.;
- ✓ *качество на данните* – позиционна и атрибутивна точност, пълнота на данните и др.;
- ✓ *разпределение на данните* – създател и собственик на ГИС базата данни, вътрешни и обменни формати на данните, вид на носителя на данните и др.

Изисквания за координатна референтна система:

Всички данни следва да бъдат проектирани в:

- *Проекция:* Трансверсална Меркаторова;
- *Зона:* 35 Север;
- *Централен меридиан:* 27 градуса и.г.д.;

- *Мащабен фактор (коефициент):* 0,999600;
- *Мерни единици:* метри;
- *Linear Unit: Meter* (1,000000);
- *Датум:* WGS_1984.

Изисквания за структурата, съдържанието и пространствената резолюция:

Геобазата данни трябва да включва две основни тематични области (домейни на данните):

- *Базова географска информация:* съдържа базови географски данни, характеризиращи пространството на района от ниво 2 (*Табл. 4*):

Таблица 4. Базова географска информация в геобазата данни.

Обект/слой	Символ	Формат	Ниво на детайлност (мащаб/ резолюция)	Атрибутивни данни
Цифров модел на релефа		растер	100 m × 100 m на клетката	Надморска височина (m)
Хидрография (реки)		Вектор, линия	1:100000-1:200000	Код (число) Име (текст) Водосбор (текст)
Площни водни обекти		Вектор, полигон	1:100000-1:200000	Код (число) Име (текст) Водосбор (текст)
Граници (район ниво 2)		Вектор, полигон	1:100000-1:200000	Код (NUTS) Име (текст)
Граници (област)		Вектор, полигон	1:100000-1:200000	Код (NUTS) Име (текст) Код район ниво 2 (NUTS)
Граници (община)		Вектор, полигон	1:100000-1:200000	Код (LAU) Име (текст) Код район ниво 2 (NUTS) Код район ниво 3 (NUTS) Код (LAU)

Населени места (площни обекти)		Вектор, полигон	1:100000-1:200000	Код (ЕКАТТЕ) Име (текст) Код район ниво 2 (NUTS) Код район ниво 3 (NUTS)
Населени места (точкови обекти)		Вектор, точка	1:100000-1:200000	Код (ЕКАТТЕ) Име (текст) Код район ниво 2 (NUTS) Код район ниво 3 (NUTS)
Пътна мрежа		Вектор, линия	1:100000-1:200000	Клас (код число за АМ, 1 клас, 2 клас, 3 клас, общински път) Номенклатура (текст)
Защитени територии		Вектор, полигон	1:100000-1:200000	Код (природна забележителност, защитена местност, резерват и др.) Национален код(текст) Наименование(текст)
Натура 2000		Вектор, полигон	1:100000-1:200000	Национален код(текст) Вид (птици, хабитати) Наименование(текст)

Земно покритие		Вектор, полигон	1:100000-1:200000	Код за клас Име на клас

- *Специализирана геопространствена информация* – включва концептуални пространствени обекти, като оси на развитие, агломерационни образования, транспортна достъпност и др. (*Табл. 5*):

Таблица 5. Специализирана географска информация в геобазата данни.

Обект/слой	Символ	Формат	Ниво на детайлност (мащаб/ резолюция)	Атрибутивни данни
Агломерационни образувания		Вектор, полигон	1:100000-1:200000	Код Тип Наименование
Оси на развитие		Вектор, полигон	1:100000-1:200000	Категория(код), • 1. С национално значение • 2. С регионално значение Посока (код), • 1. Входяща • 2. Изходяща • 3. Двупосочна
Транспортни коридори		Вектор, полигон	1:100000-1:200000	Категория (код), • 1. ЕТК • 2. С национално значение • 3. С регионално значение
Транспортна достъпност		растер	100 m × 100 m (размер на клетката)	Минути (до областен център)
Функционално зониране		Вектор, полигон	1:100000-1:200000	Категория (код), напр.: • Индустриални и бизнес зони • Зони за туризъм и отдих с национално

				и регионално значение • Зони за транспортни дейности с национално и регионално значение и др.
Степен на урбанизация		Вектор, полигон	1:100000-1:200000	Категория (код), • Зони с висока степен на урбанизация (централни и периферни) • Слабо урбанизирани селски райони с наличие на изявен градски център (централни и периферни) • Слабо урбанизирани селски райони без наличие на изявен градски център (централни и периферни)

Освен горепосочените данни от специализираната база данни, допустимо е да бъдат включвани и допълнителни данни за елементите на пространството по преценка на Изпълнителя и съответстващи на териториалното ниво, за което се разработва стратегическият документ.

Изисквания по отношение на картографските "шаблони":

Всички карти, свързани с разработването на РСПР на район от ниво 2 и отразени в съдържанието на стратегическия документ, трябва да бъдат организирани във формата на картографски шаблони за съответния ГИС софтуер и задължително да бъдат предоставяни на Възложителя. Картографският шаблон (документ) представлява колекция от различни слоеве с пространствена информация и атрибутивни таблици, придружени със съответните инструкции как те да бъдат визуализирани. Също както при текстовия

документ, който има определени свойства, като размер на шрифта, вид на шрифта, разстояния между редовете и т.н., така и при картографския шаблон обектите имат определени характеристики, като условни знаци, цветове и други свойства. Тези шаблони съхраняват всички промени в характеристиките на обектите (слоеве, таблици, графики и др.), така че след приключване на работната сесия, картата отново да може да бъде отваряна и работата по нея да продължи на следващ етап, или тя да бъде използвана отново във вида, в който първоначално е била създадена.

На *Фиг. 20* е представена схема на структурата на картографски шаблон, който следва да се използва за целите на разработването на РСПР на район от ниво 2:

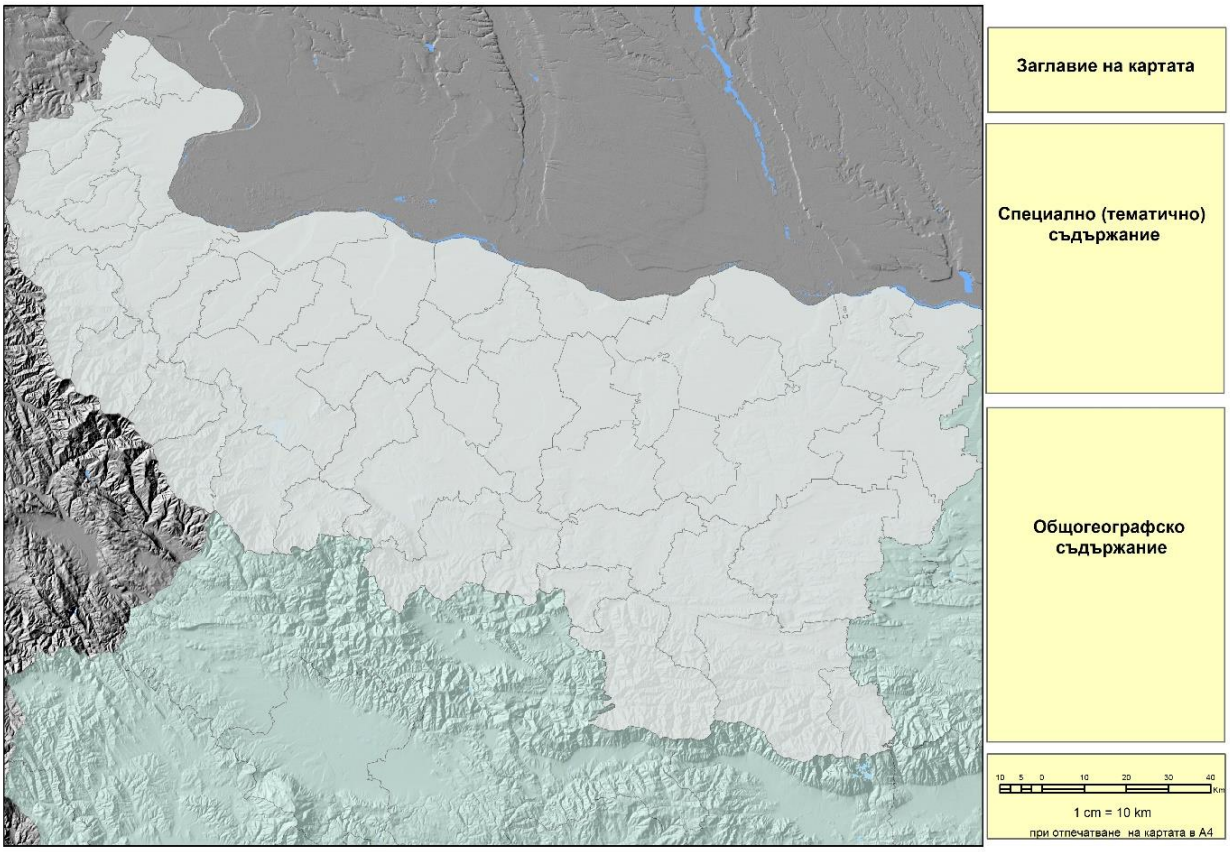

Фиг. 20 Схема на примерен картографски шаблон за целите на РСПР

2.2. Регионална схема за пространствено развитие на район от ниво 3 (област)- РСПРО

2.2.1. Обща характеристика на РСПРО. Място и роля на РСПРО в системата за планиране и управление на територията

Регионалната схема за пространствено развитие на район от ниво 3 (РСПРО) представлява индикативен стратегически документ за пространствено развитие, чрез който се цели установяването на ефективна организация на пространството във всяка от 28^{те} административни области в страната. Основните задачи на РСПРО са:

- Да анализира и оцени структурата на географското пространство на областта, вкл. природните, социално-икономическите, урбанизираните и техническите системи, техните съставни компоненти и елементи, съществуващите пространствено-функционални връзки между тях и процесите, които ги формират;
- Да изведе главните стратегически сравнителни предимства, ресурси и потенциали на пространството на областта;
- Пространствено да адресира ключови предизвикателства, свързани с динамиката на глобалните и регионални процеси и явления, влияещи върху функционирането и пространственото поведение на наличните обекти, системи и структури;
- Да определи стратегическата рамка за пространствено развитие на ниво област, като отчита залегналите в РСПР на район от ниво 2 принципи и цели за пространствено развитие и организация пространството;
- Да координира инициативите, свързани с пространственото развитие и устройството на територията на съставните общини, за да се създадат условия за балансиране на териториалната организация на обществените отношения и смекчаване на вътрешно-областните различия (диспаритети);
- Да създаде възможности за установяване на адекватни на нуждите на обществеото развитие целеви устойчиви модели на пространствена организация на материалната култура и социално-икономическите процеси, както и по отношение на взаимодействието на обществото с конкретната географска среда в областта.

Мястото и ролята на РСПРО се обуславя от *териториалното ниво,* което е обект на прилагане на регионалната схема. Това са 28-те административни области, които съгласно чл. 142 от Конституцията на Република България представляват *административно-териториални единици за провеждане на регионална политика, за осъществяване на държавно управление по места и за осигуряване на съответствие между националните и местните интереси*. Областите имат политико-стратегически, административно-оперативни, организационно-координиращи и контролни функции в рамките на Националната система за планиране и управление на територията. От друга страна, в сравнение с районите от ниво 2, териториалното ниво на РСПРО предполага сравнително компактна територия, която е обект на пространствено планиране. Това изисква по-висока степен на конкретизация и детайлизация на геопространствената информационна основа за разработване на документа.

В нормативната уредба не е предвиден изричен целево определен механизъм за прилагане на РСПРО. Дефинираната стратегическа рамка и целеви модели за стратегическо пространствено развитие в документа ще се прилагат чрез други териториални и секторни стратегически и планови документи с екзекутивен характер и с по-голяма степен на конкретика (например Общ устройствен план, общински план за развитие и др.). В това отношение, ролята на РСПРО е координираща и насочваща, като осигурява целеви модел за пространствено развитие на областното пространство и конкретни насоки за развитието и устройството на територията.

На основа на посочените по-горе особености, както и в съответствие с нормативно определените изисквания за обхвата и структурата на РСПРО, може да се направи изводът, че тя следва да осигурява стратегическа рамка и пространствена концепция (схема) за пространствено развитие на пространството на областта. Тази стратегическа концепция трябва да включва следните основни компоненти:

- Функционално-йерархичната структура на мрежата от градски центрове (центрове на развитие) в областта, центрове на общини и други населени места, изявени като центрове в мрежата;
- Агломерационни образувания и зони на влияние и селищни образувания по Закона за административно-териториалното устройство на Република България;
- Оси на развитие с национално, регионално и местно значение, и връзки с осите на развитие на съседни области;

- Транспортни коридори и други инфраструктурни мрежи с национално, регионално и местно значение, вкл. връзки със съседните области в района от ниво 2 и трансгранични връзки;
- Структура на пространството – общини с висока степен на урбанизация, слабо урбанизирани селски общини с наличие на изявен градски център, и слабо урбанизирани общини без изявен градски център;
- Функционално зониране на пространството – индустриални и бизнес зони с национално, регионално и местно значение на територията на областта, зони за туризъм и отдих с регионално и местно значение, зони за транспортни дейности, защитени територии;
- Цели и обхват на дейностите за интегрирано градско развитие, включително на градското възстановяване;
- Специализирани схеми за развитие на индустрията (индустриални и бизнес зони), на транспортната система, на туризма, на енергийните мрежи и услуги и идентифициране на дейности и проекти с регионално и надобщинско значение.

По същество тези компоненти на пространството представят по интегриран начин формираната география на съответната област, унаследените и развиващи се модели на разпределение на човешките дейности и обектите на материалната култура, както и в следствие на протичащите процеси на взаимодействие на обществото с географската среда.

С оглед спецификата на обекта на пространствено планиране, нормативните изисквания към ролята, обхвата и съдържанието на стратегическия документ, както и на естеството на очакваните резултати, се налага спазването на определена технология на разработването и прилагането на РСПРО. Структурата на документа включва следните основни части:

- *Въвеждаща част.* Целта е накратко да се представя политическият и стратегически контекст на разработването на документа, както и да се осигури информация за основните моменти в него, както и очакваните резултати от неговото прилагане към хоризонта на планиране;
- *Аналитична част (пространствени предизвикателства и възможности).* Задачата е да бъде представена ситуацията в пространството, обект на стратегическия компонент, както и да се разкрият отношенията, връзките и

процесите, които се осъществяват между естествените, антропогенните и виртуалните пространствени обекти и техните концептуално-пространствени съчетания;

- *Стратегическа рамка.* Тя представлява логическа система от визия, стратегически цели и резултатите от техните пространствени проекции към хоризонта на действие на стратегическият документ. Освен стратегическата рамка и картографската репрезентация на пространствената проекция от очакваните резултати (във формата на тематични, интегрирани и специализирани схеми за пространствено развитие), РСПРО следва да генерира съответните насоки за пространствено развитие на секторно ниво, да осигури пространствената рамка на регионалното развитие, да определи целите и дейностите на градското развитие в областта, както и даде указания за това какви модели на устройство на територията следва да се развиват и прилагат.

Посочената структура и съдържанието на основните компоненти на РСПРО са показани в схематичен вид на *Фиг.21*

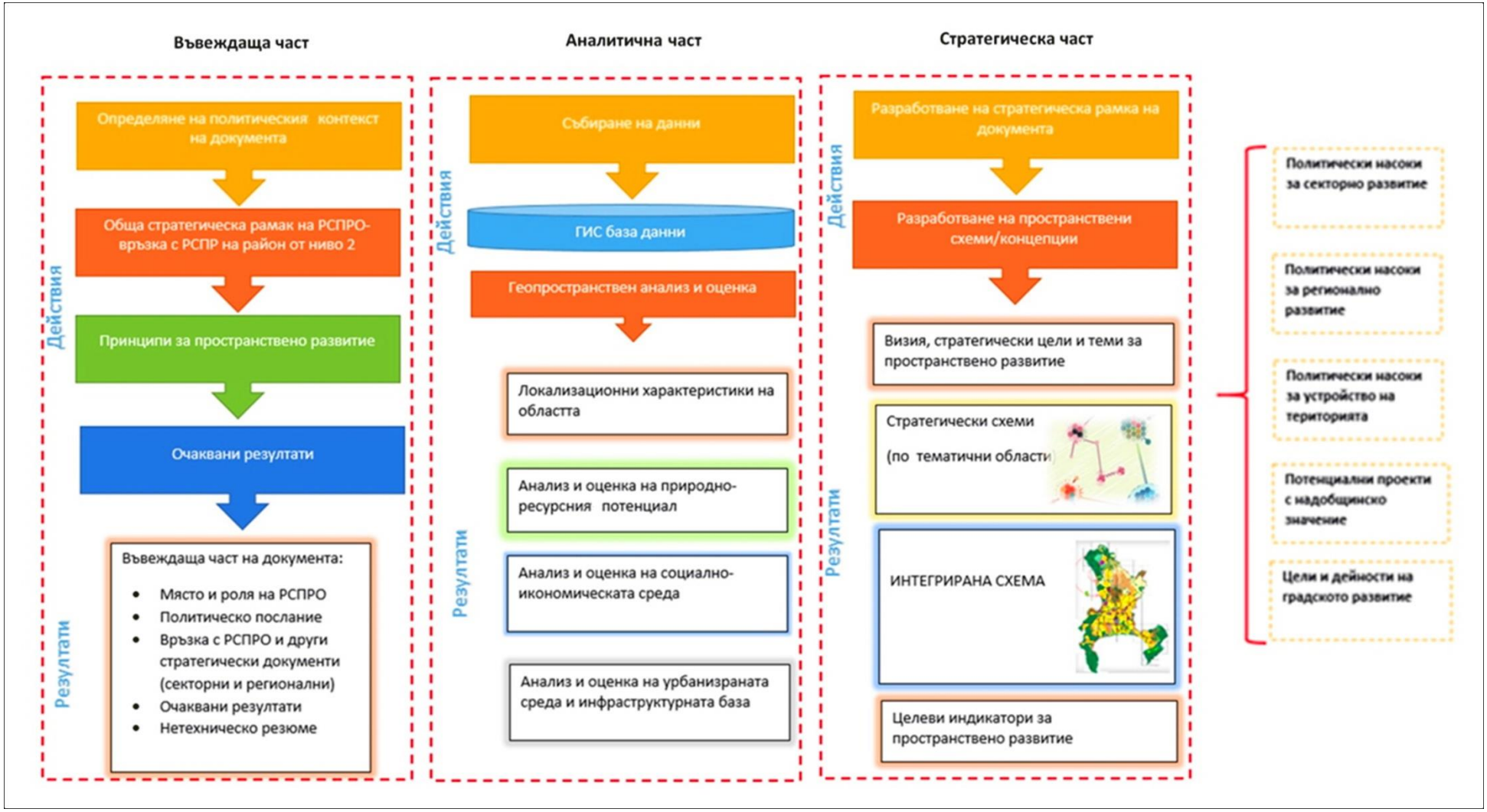

Фиг. 21 Структура и съдържание на основните компоненти на РСПРО.

2.2.2. Насоки за разработване на отделните части на документа

2.2.2.1. Въвеждаща част

В тази част от документа се представя в синтезиран вид информация, необходима за осигуряване на обществена подкрепа и разбиране на мястото и мисията на стратегическия документ, целите които преследва и очакваните резултати от изпълнението му към хоризонта на неговото действие. Посочват се различните категории заинтересовани страни, както и значението от прилагането на стратегическия документ за пространственото развитие на областта.

Във *Въведението* задължително се отразяват:

- Ролята и значението на документа;
- Основанията за неговото разработване;
- Основните очаквания и резултати от изпълнението му;
- Процедурата на разработване и връзките на документа с Регионалната схема за пространствено развитие на района от ниво 2, както и очакваните въздействия от неговото прилагане към хоризонта на стратегическо пространствено планиране;
- Главните сравнителни предимства, ресурси и потенциали на територията на областта, както и основните проблеми, които са идентифицирани.

Препоръчва се в рамките на въвеждащата част да се включи политическо послание, подписано от Областния управител на съответната област. По този начин се демонстрира политическа ангажираност към прилагането на документа и се акцентира върху значението му за развитието на областта.

Неразделна част от Въведението към РСПРО е *Нетехническото резюме*. То представлява компактен текст в обем до 3 страници и включва представяне на:

- *Целта и ролята на документа;*
- *Основните предизвикателства пред пространственото развитие на областта;*
- *Спецификата на пространството, главните му сравнителни предимства и проблеми;*
- *Очакванията за пространственото развитие на областта към хоризонта на действие на документа.*

2.2.2.2. Аналитична част (пространствени предизвикателства и възможности)

Тази част от документа има за цел да представи задълбочен анализ и оценка на формираното в рамките на областта географско пространство, да определи водещите фактори, обусловили неговата структура, както и тенденциите в развитието на съставните му елементи.

Анализът следва да отрази следните пет основни теми:

- *Локализационна характеристика на областта* (анализ и оценка на географското положение и обща характеристика на територията);
- *Природна среда и природно-ресурсен потенциал* (анализ и оценка на природните компоненти, природно-ресурсния потенциал, качеството на околната среда и природните рискови процеси);
- *Социално-икономическа среда* (анализ и оценка на геодемографските характеристики, моделите на пространствено разпределение на населението и свързаните с него локализационни и организационни аспекти на общественото обслужване и на икономическите дейности и взаимовръзки);
- *Урбанизирана среда и инфраструктурни системи* (анализ и оценка на пространствено-функционалните характеристики на антропогенизираната и активно усвоена част от пространството на областта и подпомагащите и обслужващи тези процеси инфраструктурни системи);
- *Прогнозен компонент* (анализ и оценка на тенденциите за бъдещото пространствено развитие на областта).

В *Табл. 6* са представени тематичните области, характеристиките, показателите и изискванията за картографиране на отделните части на аналитичния компонент на РСПРО:

Таблица 6. Съдържание на основните части на аналитичния компонент на РСПРО.

Тематични области	Пространствени компоненти	Характеристики/ Показатели	Визуализация / Картографиране
Локализационна характеристика на областта	• Местоположение в националното и регионалното пространство; • Обща характеристика на територията	• Географско положение в националното пространство, разположение (място) в рамките на района от ниво 2; • Обща характеристика на пространството на областта; • Комуникационни особености и характеристики на територията; • Административно-териториално деление и съставни териториални единици (общини, селища).	• Картосхема на разположението на областта и връзките й в националното пространство и в регионален контекст.
Природна среда и природно-ресурсен потенциал	• Релеф; • Климат; • Води; • Поземлени ресурси; • Биоразнообразие, горски ресурси, защитени територии и	• Основни естествени структури на пространството (видове, конфигурация, роля за пространственото развитие); • Морфометрични характеристики (надморска височина, наклони, вариация на надморската височина	• Карта на наклоните на релефа; • Карта на хоризонталното и на вертикалното разчленение на релефа; • Карта, отразяваща принадлежност към формирани зони с географска специфика;

	защитени зони; • Природни рискови процеси; • Качество на околната среда;	(стандартно отклонение); • Височинно разпределение на пространството (относителни дялове на териториите по средна надморска височина); • Климатична характеристика: температури (средни стойности, режимни характеристики, пространствено разпределение), валежи (средни стойности, режимни характеристики, пространствено разпределение); • Неблагоприятни метеорологични и климатични явления; • Прогнозен елемент (климатични промени); • Характеристика и описание на хидрографската мрежа; • Осигуреност с водни ресурси; • Заплаха и риск от наводнения • Почвено разнообразие, агропроизводствен потенциал на почвите; • Структура на земеделските	• Карта на находищата на полезни изкопаеми (активни обекти от общинско и областно значение); • Карта на зоните с висок геоложки и геоморфоложки риск; • Карта на територията с типовете климат, включваща и информация за територии с потенциал за ползване на ВЕИ и с територии, застрашени от засушавания; • Карта на основните отводнителни артерии и техните водосбори, вкл. територии (предимно населени места и инфраструктурни обекти), застрашени от наводнения; • Карта на основните подземни водни тела, вкл. територии с проявен дефицит на водни ресурси (за населението и за икономиката на областта); • Карта на почвените типове, структурата на използваната земеделска площ и агроекологичният потенциал на територията; • Карта на защитените територии и на защитените зони (на фона на трайното ползване на територията), включително с информация за

		земи; • Характеристика на наличното биологично и ландшафтно разнообразие; • Анализ на пространствената конфигурация, обхвата, вида и режимите на ползване на ресурсите в защитените територии и защитените зони; • Характеристика на качеството и състоянието на компонентите на околната среда; • Управление на отпадъците; • Управление на риска от природни бедствия; • Горещи точки" на антропогенно натоварване по територията на областта.	локализация на уникални ландшафти, обекти на природното наследство; • Карта „горещите точки" на антропогенно замърсяване по територията; • Карта на земите, засегнати от ерозия; • Карта на риска от големи аварии и рискови енергийни източници (при наличие на такива); • Обобщена карта на активните свлачища, застрашаващи населени места и инфраструктурни обекти.
Социално-икономическа среда	• Геодемографска ситуация; • Социални услуги; • Икономическа ситуация.	• Брой и пространствено разпределение на населението; • Естествено движение на населението (обща характеристика и пространствени различия);	• Карта на пространственото разпределение на населението; • Карта на възрастовата структура на населението; • Карта на образователната структура на населението;

		• Механично движение на населението (обща характеристика и пространствени различия); • Полова, възрастова и социално-икономическа структури на населението; • Социални услуги с критично значение – образование, здравеопазване, социално обслужване (обща характеристика, пространствена конфигурация и обхват на системите, вътрешнорегионални различия в областта); • Общ преглед на икономическото развитие на областта; • Формирани зони на концентрация на стопанска дейност; • Секторна и отраслова структура на местната икономика; • Особености и специфика в пространственото разпределение на икономическите дейности.	• Карта на пространственото разпределение на икономическите субекти (с типология на предприятията); • Карта на пространственото разпределение на центровете на здравеопазване, образование и обществено обслужване.

Урбанизирана среда и инфраструктурни системи	• Структура на земното покритие и моделите на ползване на територията; • Селищна мрежа; • Транспортна инфраструктура; • Други елементи на техническата инфраструктура.	• Пространствена конфигурация и обхват на класовете земно покритие; • Пространствена конфигурация на различните категории урбанизирани и открити (отворени) пространства; • Динамика и интензивност в земеползването; • Характер и структура на селищната мрежа; • Демографска и социално-икономическа характеристика на типовете селища; • Пространствено разпределение и характеристика на културно-историческото наследство; • Организация на селищната мрежа; • Изграденост и качество на транспортната мрежа; • Транспортна свързаност и достъпност • Изграденост и състояние на	• Карта на функционално-йерархичната структура на селищната мрежа в областта; • Карта на структурата и моделите на усвояване на пространството; • Карта на степента на урбанизация; • Карта на транспортната система и транспортната достъпност до областния център; • Карта на транспортната достъпност до общинските центрове; • Карта на свързаността между населените места и общинските центрове (гама индекс); • Карта на пространствената конфигурация на основните елементи на енергийната система; • Карта на пространствената конфигурация на основните елементи на екологичната инфраструктура.

		техническата инфраструктура; • Пространствени съчетания на линейни инфраструктурни системи (коридори).	
Прогноза	• Демографска прогноза; • Предвиждания относно развитието на конкретни компоненти на пространството.	• Три-варианта прогноза за развитие на демографската ситуация към хоризонта на действие на документа; • Прогноза за социално-икономическото развитие на областта; • Прогноза за инфраструктурното развитие на областта.	• Карта на пространственото разпределение на населението към хоризонта на действие на РСПРО (по три варианта на прогнозата).
Обобщение и интегрирана оценка	• Сравнителни предимства; • Основни ресурси; • Проблеми и ключови пространствени диспаритети; • Пространствени предизвикателства.	• Формулирани, обосновани и характеризирани конкретни сравнителни предимства на пространството на областта, на базата на които е разработена политическата и стратегическата рамка на развитието; • Пространствено представени и количествено обосновани стратегически ресурси на територията на областта; • Изведени ключови проблеми за пространството на областта;	• Матрица на SWOT анализ.

		• Пространствено адресирани главни предизвикателства за развитието на областта.	

А. Локализационна характеристика на територията на областта

Насоченост на анализа:

Целта на тази част от анализа е да представи обща характеристика на пространството на областта, локализацията ѝ в националното пространство, мястото ѝ в района от ниво 2, както и природогеографските особености на територията. Тези параметри до голяма степен предопределят възможностите и проблемите за пространствено развитие на дадената област.

В тази част се характеризират и оценяват географското положение на областта, обхватът и пространствената конфигурация на територията ѝ, като се извеждат и обобщени изводи относно произтичащите от това сравнителни предимства, потенциали и проблеми. Акцентът е поставен върху мястото на областта в контекста на регионалното и националното пространство, както и върху териториалните съседства (вкл. при налични условия – междурегионални и трансгранични), активността на връзките ѝ със съседните територии и значението им за нейното пространствено развитие. Важен елемент на анализа е оценката на разпределението на територията на областта по хипсометрични пояси, както и факторите, влияещи върху обособяването на определени специфични територии (планински, крайбрежни, периферни и пр.).

Очакван резултат:

Осигуряване на обща информация за пространството, формирано в рамките на съответната област, и неговите локализационни характеристики.

Б. Природна среда и природоресурсен потенциал

Насоченост на анализа (валидна за всички компоненти на структурата):

В тази част от анализа се характеризират и оценяват компонентите на природната среда в рамките областта, природно-ресурсният ѝ потенциал, качеството на околната среда и рисковите природни процеси. Акцентира се върху степента на осигуреност с природни ресурси и значението за балансирано развитие по територията и за активизиране на вътрешно-областните и вътрешно-регионалните взаимодействия. Разкриват се пространствени закономерности в локализацията на природните ресурси и влиянието им за стопанската организация на областта (зони на осигуряване с ресурси, зони на

потребление на ресурси и транзитни зони). Посочват се благоприятни (или неблагоприятни) природни фактори и предпоставки за разгръщане на стопанска дейност, поддържане и разширяване на стопанската инфраструктура на областта. Обосновават се възможностите и ограниченията с природен произход (неблагоприятни и опасни явления, уязвимост на замърсяване и пр.) за стопанско усвояване на наличните природни ресурси.

Очакван резултат:

Систематизирана информация, необходима при функционалното зониране на територията и за взаимодопълване на териториите с различна степен на ресурсна обезпеченост.

Компоненти на анализа:

Б1. Релеф и геоложка основа. Анализът следва да включва основни геоморфоложки и геоложки характеристики. Използват се общоприети морфометрични показатели за средна надморска височина, средни наклони на склоновите повърхнини, денивелация в релефа на територията и се определя морфографската принадлежност на територии от областта към основни структурни единици. Характеристиката и оценката на геоложката основа е с акцент върху възможностите (или ограниченията), които тя създава по отношение на ефективното усвояване на пространството, вкл. за поддържане на инфраструктура), както и от гледна точка на потенциалните проявления на геоложки и геоморфоложки рискови явления (гравитационни деформации, сеизмична активност и пр.). Съществен елемент на анализа е оценката на наличните минерални ресурси от значение за развитието на областта и на района (вкл. основни експлоатационно-икономически характеристики, активност на експлоатацията, неусвоен към периода на планиране потенциал и др). Ако са налични, следва да бъдат посочени и картографски визуализирани зоните в областта с географска специфика, предопределена от физическия характер на пространството (планински и крайбрежни територии).

Б2. Климат и климатични ресурси. В тази част на анализа се характеризират и оценяват климатичните особености на територията (с акцент върху сезонни вариации) и тяхното влияние за пространственото развитие на областта, както и възможните рискове, свързани с проявата на неблагоприятни явления (засушаване, поройни валежи и др.). Представената климатична информация следва да бъде отнесена към конкретни стопански отрасли и условията за развитието им по територията (напр. повишен риск от поройни валежи – необходимост от изграждане и поддържане на водостопански съоръжения и/или

разширяване на горскостопанския фонд). Препоръчително е да се интерпретират възможните изменения на климатичните параметри и тяхното влияние върху пространственото и социално-икономическо развитие, с акцент върху потенциала на територията в новите условия, вкл. върху възможностите за използване на ВЕИ.

Б3. Води и водни ресурси. Включва обща характеристика на повърхностните и подземните води, на техните водосборни басейни (средногодишен отток, сезонност на отточните характеристики, продължителност на периодите на пълноводие и на маловодие, общи естествени запаси и експлоатационни ресурси). Акцент се поставя върху обезпечеността с водни ресурси за населението и за икономиката в областта, както и върху пространствените различия (вкл. територии с дефицит на водни ресурси), състоянието на хидротехническите съоръжения, заплахата и риска от наводнения. Характеризират се и се оценяват ресурсите от минерални води в областта по отношение на местоположение, видове, дебити, условия за експлоатация, находища от важно значение за развитието на областта.

Б.4. Обща характеристика на поземлените ресурси. Характеризира се почвеното разнообразие и агропроизводствения потенциал на почвите (със съответните териториални различия) от интерес за стопанското развитие на областта. Посочва се делът на земите със селскостопанско предназначение, степента им на въвличане в земеделския производствен цикъл, структурата на използваната земеделска площ, относителният дял на обработваемите земи и актуалното им състояние, териториалните различия в агроекологичния потенциал по територията на областта. Внимание следва да бъде отделено и на пространственото съсредоточаване на пустеещи земи, тяхното съвременно състояние и възможностите за въвличането им в стопанско ползване.

Б5. Биоразнообразие, горски ресурси, защитени територии и защитени зони. Анализът е ориентиран към открояването на представителността на територията по отношение на наличното биологично и ландшафтно разнообразие и свързаните с това предпоставки за развитието ѝ (генетични ресурси, горски и пасищни ресурси, туризъм, лов и риболов и пр.). Основно значение за анализа има участието в структурата на областта на защитени територии (по ЗЗТ) и защитени зони (обекти от НАТУРА 2000), тяхното пространствено разположение (вкл. по отношение на важни за областта селищни, промишлени или други инфраструктурни обекти) и възможностите за интеграцията им в развитието на територията. Специално внимание следва да бъде отделено на потенциала за развитието на зоните с географска специфика (крайбрежни, планински, периферни).

Допълнителен елемент на анализа е открояването на уникални ландшафти, обекти на природното наследство, и степента на оползотвореност на потенциала за развитие на територията, който те предполагат.

Б6. Качество на околната среда

Насоченост на анализа (важи за всички компоненти на анализа):

Анализът трябва да идентифицира и характеризира проблемни територии (унаследени или нови), формирани под влияние на пространственото съсредоточаване на източници на замърсяване и акумулиране на негативни въздействия (вкл. с участието на транзитен пренос на замърсители), които предизвикват отклонения в качеството на околната среда. Необходимо е да се оцени степента на влияние на отклоненията в качеството на околната среда в населените места, в индустриалните зони и в близост до пътни артерии. Трябва да се посочат главните източници на замърсяване и мерките, които могат да способстват за подобряване на качеството на околната среда.

Очакван резултат:

Идентифицирани проблемни територии по отношение на качеството на околната среда, локализирани главни източници на замърсяване и оценено влиянието на качеството на околната среда върху пространственото развитие на областта.

Компоненти на анализа:

Б.6.1. Съвременни и унаследени проблеми с екологичен характер по територията. „Горещи точки” на антропогенно натоварване в областта. Екологични проблеми в стари индустриални райони.

Б.6.2. Атмосферен въздух. Анализът се фокусира върху открояването на териториите, в които нивата на замърсителите превишават установените норми (вкл. вид на териториите, подложени на замърсяване – градски, индустриални, транспортни, селски и др., по съответните програми за КАВ, обща площ на замърсените територии, дял на населението, експонирано на замърсяване, тенденции), както и на главните видове замърсители в областта (ФПЧ$_{10}$, ФПЧ$_{2.5}$, SO_2, PB, NO_2, други специфични замърсители), основни източници и/или предпоставки за замърсяване.

Б6.3. Повърхностни и подземни води. Анализът следва да е насочен към обезпечеността с водни ресурси, характер и степен на оползотворяване на водите (за стопански, битови и други цели), както и към качествените характеристики на водите.

Идентифицират се възможни териториални диспропорции в степента на обезпеченост с води или проблемни зони по отношение качеството на водите.

- *Повърхностни води*. Повърхностни водни тела със сериозни отклонения в екологичното състояние, видове антропогенни въздействия и източници на замърсяване. Уязвими зони (по Наредба №2 от 13.09.2007 за опазване на водите от замърсяване с нитрати от земеделски източници, ДВ. Бр27/11.03.2008) и чувствителни зони (по Наредба № 6/09.11.2000г. за емисионни норми за допустимото съдържание на вредни и опасни вещества в отпадъчните води, заустване във водни обекти (ДВ, бр. 97/2000). Язовири (брой, пространствено разположение, обем). Силно модифицирани водни тела и рискове, свързани с тях.
- *Подземни води.* Териториални диспропорции в количествените и в качествените състояния, видове антропогенни въздействия и източници на замърсяване, пространствен обхват на замърсяванията, тенденции. Находища на минерални води – локализация, качествени и количествени характеристики, използване и значение за пространственото развитие на областта.

Обезпеченост с питейни води (териториални различия). Степен на изграденост на зоните за защита на питейните води. Изграденост и ефективност на водоснабдителните и канализационните системи в областта. Обезпеченост със съоръжения за пречистване на питейни или на битово-отпадни води в областта.

Б6.4. Земи и почви. Анализът включва идентифициране на територии, в които земите са подложени на замърсяване (видове замърсители, източници, трайност на проблемите, тенденции) и такива, засегнати от процеси на ерозия (вкл. антропогенни фактори, активиращи ерозионните процеси). Наличие на локалитети с нарушени терени и/или изоставени промишлени терени (браунфийлдс), проследяването на тяхното съвременно състояние и на възможностите за въвличането им в стопанско ползване.

Б6.5. Биоразнообразие. Анализът акцентира върху проблеми в състоянието на горските и на пасищните територии (екологичен статус, тенденции), вкл. риск от пожари, както и върху проблемни участъци по територията по отношение състоянието на защитените хабитати и на защитените видове (в териториалния обхват на зоните по НАТУРА 2000).

Препоръчително е анализът на състоянието на околната среда на областта да включва предложения за изграждане на „зелена инфраструктура" (върху територията, която не е обхваната от защитени територии по ЗЗТ или защитени зони по НАТУРА 2000). Под това наименование се разбира териториално взаимосвързана мрежа от естествени ландшафти, включително и селскостопански земи, зелени пояси, блатисти райони, крайбрежни пространства, паркове и др. които имат висок естествен потенциал да поддържат качеството на водата, въздуха, почвите и екосистемите, и да регулират опасността от природни рискови явления (промени в температурата, опасности за наводнение, почвена деструкция и пр.). В НКПР (2013-2025) те са определени като територии за превантивна защита и консервиране в наличния им начин на ползване. Подобно предложение съответства на новите приоритети в политиката на ЕС[25] по опазване на околната среда, биоразнообразието и екосистемните услуги.

Допълнителен елемент на анализа следва да бъде пространственото припокриване на влиянието на обекти от културното и природното наследство на територията (при наличие на такова) и възможностите за прилагането на интегриран подход в оползотворяването на техния потенциал.

Б6.6. Управление на отпадъците. Предмет на анализ следва да бъдат пространствените диспропорции в степента на изграденост на системите за управление на отпадъците (регионални системи за управление на отпадъците, достъпност до съоръженията от страна на операторите, обслужващи населението, дял на обслужвано население и др.), както и конкретни проблеми, произтичащи от актуалното състояние на системата (основни показатели: обем на генерираните ТБО, вкл. на човек от населението, третиране и оползотворяване, дял на рециклираните отпадъци и въвлечени в повторна употреба материали, дял на депонираните ТБО от общото количество генерирани ТБО, брой и обхват на незаконни сметища и пр.). Анализира се и организацията по обслужване на населението (основни показатели: дял на населението, обхванатото в системата за организирано сметосъбиране и сметоизвозване (териториални различия), проблеми (конкретизиране на териториите), дял на населението, обхванатото в системи за разделно събиране на отпадъците, зелено компостиране и др.).

Б6.7. Рискови енергийни източници – шум, вибрации, природна и техногенна радиоактивност. Наличие на територии, подложени на замърсяване с шум и вибрации

[25] http://ec.europa.eu/environment/nature/biodiversity/policy/pdf/bg_act.pdf

(пространствена локализация, източници на замърсяване, териториален обхват на замърсяването, дял на засегнато население). Територии, уязвими на природна или техногенна радиоактивност.

Б6.8. Управление на риска от големи аварии. Източници на потенциално замърсяване в резултат от възможни аварии, локализация по територията, обхват на потенциално уязвимата територия, степен на риска, дял на уязвимото население.

В. Социално-икономическата среда

Насоченост на анализа (важи за всички компоненти на анализа):

Целта е да се представят „активните движещи сили“, оказващи съществено влияние върху процесите на пространствено развитие на съответната област – населението на областта, пространствената организация на неговото обслужване, както и пространствената структура на осъществяваната стопанска дейност. Вниманието е насочено главно върху пространствените аспекти на демографската ситуация, особеностите на формите на териториалната организация на обществения и стопанския живот в областта.

Очакван резултат:

Изяснени геодемографска ситуация, пространствена структура на общественото обслужване и стопански профил на областта.

В1. Геодемографска ситуация: анализ на демографската структура на областта и нейните пространствени измерения. Включва следните компоненти, които следва да бъдат анализирани и картографирани:

- *Населението на областта:* неговата локализация в пространството и съществуващите тенденции и вътрешно-областни различия в възпроизводственото поведение на обособените геодемографски структури. Анализът, освен покомпонентен, следва да бъде с висока степен на детайлизация по отношение разпределението на геодемографските структури в пространството. Всеки един демографски аспект трябва да бъде оценен на областно, общинско и селищно ниво. Необходимо е да се анализират за отделните съставни категории териториални единици следните показатели: броят и пространственото разпределение на населението в рамките на областта и съставните общини; тенденциите във подвижността на населението (естествено и механично движение,

ежедневни трудови пътувания и др.); възрастовата структура и възрастовата зависимост.

- *Социално-икономическата характеристика на населението:* характеризират се образователна структура; заетост и безработица, обезпеченост с трудови ресурси.
- *Модел на пространствената конфигурация и организацията на селищна мрежа:* формираната пространствена конфигурация на селищната мрежа трябва да бъде характеризирана, оценена и картографирана по отношение на:
    - ✓ класификация и йерархия на селищните структури;
    - ✓ гъстота на селищната мрежа;
    - ✓ регулярност/нерегулярност в пространствената конфигурация на селищата;
    - ✓ пространствени съчетания и ориентация;
    - ✓ динамика (демографско свиване/разширение/уплътняване).

В2. Организация на общественото обслужване. Има определящо значение за установените геодемографски модели и формираните социално-икономически структури в пространството на съответната област. Поради тази причина, в тази част от анализа е необходимо да бъдат извършени и описани в текстовата част на документа следните дейности:

- Идентифициране, локализиране и картографиране на обектите, източници на критични социални услуги (образование, здравеопазване, социално обслужване, обществена сигурност);
- Установяване, картографиране и характеризиране на териториите, обслужвани от съответните източници на услуги;
- Определяне на „тесните“ места в социалното обслужване на територията на съответната област.

В.3. Стопански профил на областта. Главният акцент се поставя върху пространствените особености и спецификата на стопанското развитие на областта, дефинирането на основните сравнителни регионални икономически предимства на отделните териториални образувания, идентифицирането, характеризирането и оценката на вътрешнотериториалните диспаритети в икономиката на областта. Наред с това, е необходимо икономиката на областта и на съставящите я общини да бъдат съпоставени и

претеглени в национален контекст с подходите и методите на сравнителния регионален анализ.

Следва да се опишат и картографират чрез подходящи способи следните основни характеристики:

- Общото икономическо състояние на съставните общини (чрез базови социално-икономически показатели, свързани със структурата на местната икономика и обема на генерираната продукция);
- Териториалната специфика на икономическото развитие – локализация на индустриални и производствени зони, особености и специализация в земеделието, територии с потенциал за развитие на туризма и др.
- Основните икономически центрове в областта – технологични особености на икономическите дейности, икономическа продуктивност, потенциал за растеж, ареал за ангажиране на трудови ресурси и роля по отношение на заетостта в рамките на областта и др.

Г. Урбанизирана среда и инфраструктурни системи

Насоченост на анализа (валидна за всички компоненти на структурата):

Тази част от анализа има за цел да представи формираната структура на пространството и основните елементи и фактори, които я определят. Анализират се параметрите на земното покритие и неговата пространствена конфигурация, установените модели на използване на поземлените ресурси, както и пространствените измерения на моделите на организация пространството – неговото усвояване и инфраструктурните системи, които обслужват тези процеси.

Очакван резултат:

Изяснени структура на използване на територията на областта, анализирана и оценена пространствената конфигурация на селищната мрежа и инфраструктурните системи.

Г1. Структура на пространството. Тя е резултат от преобразуването и модифицирането на естествените ландшафти в антропогенизирани. За да се анализират тези процеси, е необходимо ползването на две категории изходни данни:

- информация за земното покритие в динамичен порядък;

- информация за начините на трайно ползване на поземлените ресурси в рамките на областта.

Източник на информация за земното покритие е общоевропейската база данни „Corine-land cover”, която осигурява регулярно (на 5 години) геопространствени данни за характера на преобладаващото земно покритие, с ниво на детайлност еквивалентно на аналогов мащаб 1:100 000. За целите на изработването на РСПРО е необходимо да се извърши ретроспективен пространствен анализ на земното покритие и настъпилите изменения и трансформации между класовете земно покритие в областта като цяло и по съставни общини. Следва да се опишат и картографират измененията в баланса между урбанизираните територии и отворените (откритите) пространства, както и да се анализира връзката между пространствената конфигурация на земното покритие и установените режими на ползване на територията. Информация за последната е налична от два източника – кадастрална информация (там, където е налице влезнала в сила кадастрална карта) и от картите на възстановената собственост (където няма влязла в сила кадастрална карта).

Г2. Селищна мрежа. Анализът се фокусира върху *характеристиката и оценката на пространствената конфигурация и организация на селищната мрежа в областта.* Селищната мрежа е основен антропогенен компонент на пространството на областта, чиито особености в конфигурацията ѝ трябва да бъдат характеризирани, оценени и картографирани по отношение на:

- класификация и йерархия на селищните структури;
- оценка на степента на урбанизация на пространството;
- плътност на селищната мрежа;
- регулярност/нерегулярност в пространствената конфигурация на селищата;
- пространствени съчетания и ориентация;
- динамика (демографско свиване/разширение/уплътняване);
- положение на селищата спрямо различните категории административни и икономически центрове в рамките на областта.

Г3. Културно-историческо наследство. В анализа на РСПРО трябва да бъдат проследени и изследвани културни направления/коридори и да бъде направена оценка на културното напластяване. Необходимо е да бъде представена културната идентичност на

областта и да се изследва възможността за формиране на културни туристически зони. Следва да се анализира устойчивостта във времето на селищните взаимовръзки /селищни мрежи/ и трайно обособените урбанистични/културни оси. Трябва да се анализират културните направления в областта и да се проследи начинът, по който са свързани елементите на културното наследството и как те отразяват събития или периоди от българската и европейската история.

Г4. Инфраструктурни системи. От гледна точка на пространственото развитие на областта те осигуряват:

- свързаността и достъпността между населените места и прилежащите зони за обитаване, обслужване и икономическо развитие;
- свързаността, достъпността, усвояването и ползването на отворените пространства в рамките на съответната област.

Във връзка с това, в тази част от анализа подробно се характеризират и оценяват:

- *Транспортно-комуникационната свързаност между населените места в рамките на областта, както и свързаността на областното пространство в национален и регионален план*. Свързаността се измерва чрез „гама индекс за свързаност“, който е метод за оценка на степента на свързаност между локации в пространството;
- *Нивата на транспортна достъпност в рамките на областта* – между областния център и останалата част от територията, както и между общинските центрове и селищата в съставните общините. Технологията за определяне на потенциалната транспортна достъпност, във време за пътуване, е ГИС базирана, като в първата част на методическите указания е посочен един от възможните и най-често използвани аналитични модели за оценка на транспортна достъпност;
- *Качеството на транспортната мрежа и нейните пространствени характеристики* – дължина, плътност, структура и др.;
- *Електропреносната мрежа и нейните елементи (пространствена конфигурация, количествени и качествени характеристики), водопреносната и канализационни мрежи, и др. основни инфраструктурни системи*.

Д. Прогнозен компонент на РСПРО. С оглед ролята и значението на РСПРО е необходимо изготвянето на прогноза за развитието на територията на областта и нейните основни компоненти. Прогнозата в случая се определя като комплексна процедура, свързана със създаването и изследването на пространствено-времеви модели, основани на определени тенденции или допускания относно динамиката на ключови фактори/променливи, които са в състояние да променят пространствената конфигурация и/или функционирането на развиващите се системи и структури в рамките на целевата територия, обект на стратегическия документ.

В по-голямата си част процесите, протичащи в пространството, са със сложен, нелинеен характер, което предопределя използването на комбинация от различни методи и подходи. Те зависят както от характера на включените в процедурата по пространствено моделиране компоненти на геопространствените системи, така и от целите и задачите, които следва да се решат със съответния модел.

За разработването на прогнозния компонент на РСПРО, с най-голямо значение са следните три основни взаимосвързани фактора:

- Демографската прогноза и нейните пространствени измерения в рамките на областта;
- Предвижданията относно развитието на конкретни компоненти на пространството, определени от по-високи в йерархията стратегически и планови документи;
- Наблюдавани тенденции по отношение на моделите на използване на територията в рамките на съответната област (например динамика в баланса на урбанизираните територии и отворените пространства, отчитане на ефекта от развитието на линейни инфраструктури и ролята им при фрагментирането на територията и т.н.).

На тази основа, прогностичният компонент на РСПРО е препоръчително да бъде изготвен съобразно следната обща схема:

Етап 1. Демографска прогноза. Прогнозирането на броя на населението и моделите на неговото пространствено разпределение е от изключително важно значение при разработването на РСПРО, защото те представляват основата целия прогностичен елемент на анализа. В зависимост от периода, който обхващат, прогнозите могат да бъдат

краткосрочни (за 5 годишен период), средносрочни (за 15-20 годишен период) и дългосрочни (70 годишен прогнозен период). Колкото по-дълъг е периодът на прогнозиране, толкова по-голяма е вероятността да се получат отклонения от бъдещото развитие на населението. Прогнозите също така биват и детайлизирани и недетайлизирани. По отношение на хипотезите за основни величини като раждаемост, смъртност и миграция на населението, съществуват базисни, три-вариантни и многовариантни прогнози.

При разработването на регионални схеми за пространствено развитие на районите от ниво 3 (РСПРО) се препоръчва използването на средносрочни недетайлизирани три-вариантни прогнози на ниво населено място. Този вид прогнози се използват от повечето международни и национални институции, вкл. и от НСИ. Те целят да определят реалистичното (I вариант), оптимистичното (II вариант) и песимистичното (III вариант) изменение на броя на населението.

При I вариант (при хипотеза за конвергентност) се вземат под внимание настоящата демографска ситуация и тенденциите в нея. Вариантът се определя за реалистичен и е съобразен с нормативните изисквания на Европейския съюз за демографско и социално-икономическо развитие на страните членки.

При II вариант (относително ускоряване) за изходни данни се вземат тези от настоящата демографска ситуация, но се предполага, че отрицателните стойности на механичния прираст ще намалеят, ще има увеличение на тоталния коефициент на плодовитост и ще се увеличи очакваната продължителност на живота. Като цяло се предполага, че демографското развитие ще протича при по-благоприятни социално-икономически процеси на съответната територия.

При III вариант (относително забавяне) за изходни данни се вземат тези от настоящата демографска ситуация, но се предполага, че отрицателните стойности на механичния прираст ще се увеличат, ще има намаляване на тоталния коефициент на плодовитост и очакваната продължителност на живот ще се увеличи незначително. Този вариант се очаква да се развие при хипотези за неблагоприятни социално-икономически процеси на съответната територия.

Основен източник на данни свързани с раждаемост, смъртност и миграции за извършване на прогнози е НСИ. Институтът предлага и *готови прогнози по населени места по пол и възрастови групи, вкл. и по единични възрасти с прогнозен хоризонт - 2070 г.*

Изследователската процедура изисква да бъдат извършени следните действия:

- В разработеното ГИС приложение трябва да се извърши пространственото реферираме на тривариантната демографска прогноза, в резултат от което да се получат три нови слоя с географското разпределение на населението в рамките на конфигурацията от населени места в областта;
- Да се нанесат в ГИС базата данни предвидени/планирани/проектирани промени в конфигурацията на основните структурни елементи на пространството на областта – трасета на нови транспортни връзки, нови обекти и др.;
- Да се извърши анализ на тенденциите в моделите на земеползване – динамика в съотношението между урбанизирани територии и отворени пространства (земеделски и горски територии) и пространствена интерпретация на резултатите.

Етап 2. Включва *пространствена интеграция* – пространствено комбиниране на информацията за трите варианта на демографската прогноза, отнесена към мрежата от населени места. В резултат се генерират три отделни пространствени модела (във вид на слоеве с пространствени данни и атрибутивна информация), които отразяват възможните пространствени конфигурации на основните компоненти на пространството.

Етап 3. Анализ и интерпретация на трите модела (групи данни) и определяне на прогнозни параметри на основните елементи на структурата на пространството в областта. Допустимо е разработването на различни сценарии за развитие на база резултатите от етап 2. В резултат от анализа следва да бъдат разработени отделни карти или картосхеми, които да бъдат интерпретирани и обяснени. В съдържателно отношение те трябва да включват следните характеристики:

- Класификация (функционално-йерархична) и пространствена конфигурация на селищната мрежа на областта;
- Пространствена конфигурация на моделите на пространствено разпределение на населението – промени в броя и динамиката по населени места;
- Пространствена конфигурация на развитието на транспортните връзки и други инфраструктурни обекти и системи;

- Възможни съчетания, формиращи специфични зони за развитие/концентрация на дейности.

2.2.2.3. Стратегическа част

Стратегическият компонент на Регионалната схема за пространствено развитие на район от ниво 3 се състои от три основни логически свързани части:

- Стратегическа рамка (визия и стратегически цели);
- Стратегически схеми (по тематични направления);
- Интегрирана схема за пространствено развитие (обща и специализирани схеми).

Цялостната структура на стратегическата концепция за пространствено развитие към Регионалната схема за пространствено развитие на ниво област има следния общ вид (*Табл.7*):

Таблица 7. Структура на стратегическия компонент на РСПРО.

Визия	Стратегически цели и теми	Стратегически схеми	Интегрална схема
Синтезирано обобщение на: • Сравнителните предимства, ресурси и потенциали на пространството, формирано в рамките на областта • Очакваните ползи за развитието на пространството от прилагането на стратегическия документ към хоризонта на планиране • Интеграцията на областта към териториалната система на съответния район от ниво 2 и в националното пространство	Центрова система – включва всички населени места в областта 1.Формулиране на цел/цели 2. Обосновка на целта/целите в административен, пространствено-функционален, геодемографски, социално-икономически аспект 3. Пространствени предложения: *Кои компоненти запазват статута си?* *Кои променят своя статут?* *Кои възникват?* 4. Целеви индикатори	*Схема1*. Центрова система в областта: градски и общински центрове, нива (НКПР), роля в пространственото развитие (център за растеж, опорни центрове и др.):	1. Оформя се като постер-план в размер А0, с подходящ мащаб и ниво на детайлизация 2. Представлява систематична пространствено-функционална картографска „проекция“ на интеграцията между пространствените модели 3. Включва генерализирано представяне на естествени, изкуствени (антропогенни), виртуални (административни граници) и концептуални (центрове за растеж, агломерационни образувания, функционални зони и др.) пространствени обекти 4. Конструира се чрез използване на адекватни на същността на обектите способи за картографиране 5. Необходимо е да отразява синергичният ефект върху територията от комбинирането

		Изходен модел: • Админ. центрове (категории) • Пространствено-функционални нива (НКПР) • Центрове за растеж, вторични опорни центрове	Целеви модел/пространствени предложения: • Модел на *организация* на административно-териториалното деление • *Промени* в центровата система
	<u>Агломерационни образувания</u>: 1.Формулиране на цел/цели 2. Обосновка на целта/целите 3. Пространствени предложения *Кои компоненти запазват своя статут?* *Кои променят статута си?* *Кои възникват?* 4. Целеви индикатори	*<u>Схема 2</u>*. Агломерационни образувания (АО)	
		Изходен модел: • Центрове на АО (по категории) • Обхват на ядрата на АО • Обхват на ареалите на АО	Целеви модел/пространствени предложения: • *Промени в пространствената конфигурация и структурата на АО*
	<u>Оси на развитие</u>: 1.Формулиране на цел/цели 2. Обосновка на целта/целите 3. Пространствени предложения *Кои компоненти запазват своя статут?*	*<u>Схема 3</u>*: Оси на развитие – с национално, регионално и местно значение и връзки с осите на развитие на съседни области	
		Изходен модел: • Съществуващи оси с	Целеви модел/пространствени предложения:

	Кои променят статута си? *Кои възникват?* 4. Целеви индикатори	национално значение • Съществуващи оси с регионално значение • Съществуващи оси с локално значение	• *Промени в пространствената конфигурация и структурата на осите за развитие към хоризонта на действие на РСПРО*	
	<u>Инфраструктурни системи и транспортни коридори:</u> 1.Формулиране на цел/цели 2. Обосновка на целта/целите 3. Пространствени предложения *Кои компоненти запазват своя статут?* *Кои променят статута си?* *Кои възникват?* 4. Целеви индикатори	*<u>Схема 4.1</u>*. Транспортно-комуникационен модел на областта		

		Изходен модел: • Съществуващи обекти на транспортната мрежа • Маркирани трасета на ЕТК	Целеви модел/пространствени предложения: • *Проекти за изграждане на нови елементи на транспортната мрежа към хоризонта на действие на РСПРО* • *Промени в пространствената конфигурация и структурата на транспортните коридори*	
		Схема 4.2. Техническа инфраструктура		

		Изходен модел: • Съществуващи обекти на техническата инфраструктура с областно значение	Целеви модел/пространствени предложения: • *Проекти за обекти на техническата инфраструктура с областно значение*	
	<u>Структура на пространството:</u> 1.Формулиране на цел/цели 2. Обосновка на целта/целите 3. Пространствени предложения *Кои компоненти запазват своя статут?* *Кои променят статута си?* *Кои възникват?* 4. Целеви индикатори	*<u>Схема 5</u>*. Структура на пространството-класификация на структурата на пространството (по степен на урбанизация и степен на периферност)		
		Изходен модел • Силно урбанизирани райони • Слабо урбанизирани райони с изявен градски център • Слабо урбанизирани райони без изявен градски център	Целеви модел/пространствени предложения: • *Промени в структурата на пространството*	
	<u>Функционално предназначение на територията:</u> 1.Формулиране на цел/цели 2. Обосновка на целта/целите	*<u>Схема 6</u>*. Функционално зониране на пространството		

	3. Пространствени предложения *Кои компоненти запазват своя статут?* *Кои променят статута си?* *Кои възникват?* 4. Целеви индикатори	Изходен модел • съществуващи функционални зони	Целеви модел/пространствени предложения: • *Проектни (бъдещи) функционални зони*	

А. *Обща стратегическа рамка*

Включва система от логически, съдържателно и функционално свързани в обща система *визия и стратегически цели* за пространствено развитие. Същите следва да съответстват на функционалното ниво на териториалната единица „област“ по отношение на функциониращата в страната обща система за планиране и управление на територията, както и да указват и насочват към интервениране на конкретни елементи във формираното пространство на областта, които са нормативно определени в чл.7г на Закона за регионално развитие.

Визията за развитие се разработва под формата на обобщаваща дефиниция с характер на „слоган“, чрез която се представя в синтезиран вид *очакваният резултат* от приложението на документа за съответната територия. Окончателният проект за визия за пространствено развитие на областта следва да отрази:

- Сравнителните предимства, ресурси и потенциали на пространството, формирано в рамките на областта;
- Да индикира очакваните ползи за развитието на територията от прилагането на стратегическия документ към хоризонта на планиране;
- Да насочва към интеграцията на областта в териториалната система на съответния район от ниво 2 и в националното пространство;
- Да предполага конкретни интервенции в ключовите за пространственото развитие на областта стратегически области и компоненти на пространството.

Стратегическите цели доразвиват и детайлизират формулираната визия за пространствено развитие. С оглед мястото и ролята на РСПРО, същите задължително трябва да насочват към постигането на определени резултати в определените от Закона за регионално развитие тематични стратегически направления:

- Функционално-йерархичната структура на мрежата от градски центрове (центрове на развитие) в областта, центрове на общини и други населени места, изявени като центрове;
- Агломерационните образувания (АО) и зони на влияние и селищни образувания по Закона за административно-териториалното устройство на Република България;
- Осите на развитие;
- Транспортните коридори и други инфраструктурни мрежи;

- Структурата на пространството и неговото целево функционално зониране;
- Интегрираното градско развитие, включително на градското възстановяване;

Конкретната дефиниция на целите е свързана с:

- Отчитане на стратегическата рамка за пространствено развитие в РСПР на района от ниво 2, в който попада областта, както и принципите за пространствено развитие, зададени от НКПР и Общностната политика в тази област;
- Реалистична оценка на възможностите и капацитета на пространството на областта и тяхното съответствие с желания модел/модели на пространствено развитие;
- Отчитане на спецификата на пространственото развитие и свързаното с него планиране и управление, като се има предвид обстоятелството, че в по-голямата си част става въпрос за сложни пространствени отношения, процеси и функции, развиващи се извън „твърдите“ административни граници на областта, формиращи ареали и структури с гъвкава и сложна геометрия и комплексна вътрешна структура.

Всяка една от *стратегическите цели* трябва да е насочена към постигане на определени пространствено измерими резултати и да посочва механизма за тяхното получаване. Възможните механизми са постигане на целево състояние на даден компонент от структурата на формираното пространство са:

- *Запазване (гарантиране)* на съществуващото положение – в случай, че не се налага интервениране във функционалността или пространствената конфигурация на обекта;
- *Промяна (развитие)* – в случай, че се налага свиване/разширяване/промяна на капацитет/осъвременяване на структурата или функционалността на дадения пространствен компонент или група компоненти;
- *Създаване на нова структура* – в случай, че избраният модел на развитие изисква добавянето на нов компонент или група компоненти;
- *Хибриден подход* – в случай, че е налице нужда от комбинирана интервенция от изброените по-горе подходи.

Към всяка една цел е необходимо да бъде определен набор от индикатори, които най-общо могат да бъдат групирани в две групи:

- *Индикатори за въздействие:* служат за проследяване и контролиране на процесите в областта на пространственото развитие. Същите следва да са логически свързани, да индикират моментното състояние и тенденциите в развитието на дадения структурен елемент на пространството на областта, обект на дефинирана стратегическа цел;
- *Индикатори за резултат:* отразяват (измерват) постигнатия ефект от осъществяването на съответната цел и обикновено характеризират ключов аспект от елемента на пространството, обект на дадена стратегическа цел, към хоризонта на действие на РСПРО.

Съгласно изискванията на Закона за регионално развитие, в РСПРО следва да бъдат заложени и *целите за интегрирано градско възстановяване и развитие.* Те се дефинират за всяко ниво на градски център, представено в рамките на областта. Определените цели следва да са с общ характер, да са насочващи, а не конкретни за всяко едно конкретно градско селище.

Б. Стратегически схеми

В тази част от РСПРО подробно се представят целевите пространствени модели за развитие съгласно Закона за регионално развитие и заложените стратегически тематични области. Всяка една от тях се представя чрез картографски модел и обяснителен текст.

Картографският модел се разработва като схематична картографска репрезентация, синтезираща пространствена информация за ситуацията в пространствената конфигурация и организация на тематичните обекти и проекция на тяхната целевата структура към хоризонта на действие на РСПР. Всеки картографски модел включва базова географска информация и тематично (специално) съдържание, което осигурява информация за:

- Актуалното състояние на съответния елемент/структура/система от пространството на областта (изходен модел);

- Бъдещо развитие – наличие на нови компоненти/модифицирани/ разширени документи, включително с указване чрез условен знак в кой момент от периода се очаква съответното развитие.

Обяснителният текст към съответния картографски модел включва описание и обосновка на структурираното допускане по отношение на пространственото развитие на компонента, необходимите интервенции за постигането на конкретната целева ситуация по отношение на неговата конфигурация и функционалност към хоризонта на действие на стратегическия документ. Текстът съдържа следните елементи:

- Описание на факторите, обуславящи развитието на съответния елемент към хоризонта на планиране;
- Описание на бъдещата структура на елемента, в съответствие с определената бъдеща рамка;
- Конкретни параметри и резултати от пространственото развитие на компонента и ефекта от това върху пространството на областта.

По-конкретно, необходимо е да бъдат пространствено моделирани следните стратегически компоненти:

<u>Схема 1</u>*: Функционално-йерархична структура на мрежата от градски центрове* (центрове на развитие) в областта, центрове на общини и други населени места, изявени като центрове;

Картографски модел:

Йерархията на мрежата от населените места се представя интегрирано чрез класифициране на основата на:

- Административно-обслужващи функции;
- Демографски потенциал към хоризонта на планиране;
- Роля по отношение постигането на растеж;
- Центрова система (комплексна класификация в съответствие с НКПР).

На *Фиг. 22* е представена примерна схема за картографското отразяване на съответните компоненти:

Фиг. 22 Примерна схема за картографска репрезентация на функционално-йерархичната структура на мрежата от градски центрове.

Обяснителен текст:

Той следва да включва:

- Основни фактори за селищно развитие в рамките на съответната област;
- Проблемите и предизвикателствата пред развитието на селищната мрежа и пространствената организация на административното и общественото обслужване;
- Рискове за селищното развитие и неговата пространствена устойчивост;
- Целите и пространствените перспективи в развитието на селищната мрежа;
- Очаквани резултати – пространствена структура на селищната мрежа, степен на свързаност между населените места, промени в пространствената структура.

Схема 2. Агломерационни образувания и зони на влияние и селищни образувания

Агломерационните образувания (АО) представляват основна структура на пространството на съответната област и са определящи за установяването на даден модел на пространствено развитие.

Картографски модел:

Агломерационните образования се определят и картографират на основата прогнозни данни за демографското развитие, социално-икономическото развитие и определените цели и конкретни проекти, свързани с развитието на транспортната система на областта. Отправната точка за определянето и картографирането на конкретните агломерационни ареали са определените в НКПР центрове на агломерационни образувания. За да се определи очакваната пространствена конфигурация на ареала и ядрото, се използват две основни групи критерии:

- *Критерии 1.* Степен на достъпност до съответния център, определена на основата на критериите в *Наредба 04/2 за планиране и проектиране на комуникационно-транспортните системи на урбанизираните територии*. В нея са определени следните показатели за средна продължителност на времето за осъществяване на ежедневни пътувания: за София – 45 минути, за много големите градове – 35 минути, за големите и средните градове – 30 минути, и за всички останали места – 20 минути;
- *Критерии 2.* Експертно определена пространствено-функционална „принадлежност“ (гравитация) на дадено населено място към определен център на агломерационно образувание, в случай че същото попада извън обхвата на определения граничен изохрон за съответното населено място.

На *Фиг. 23* по-долу е представена примерна илюстрация на процедурата по изготвяне и очаквания вид на картографската репрезентация на агломерационно образувание и неговите структурни елементи:

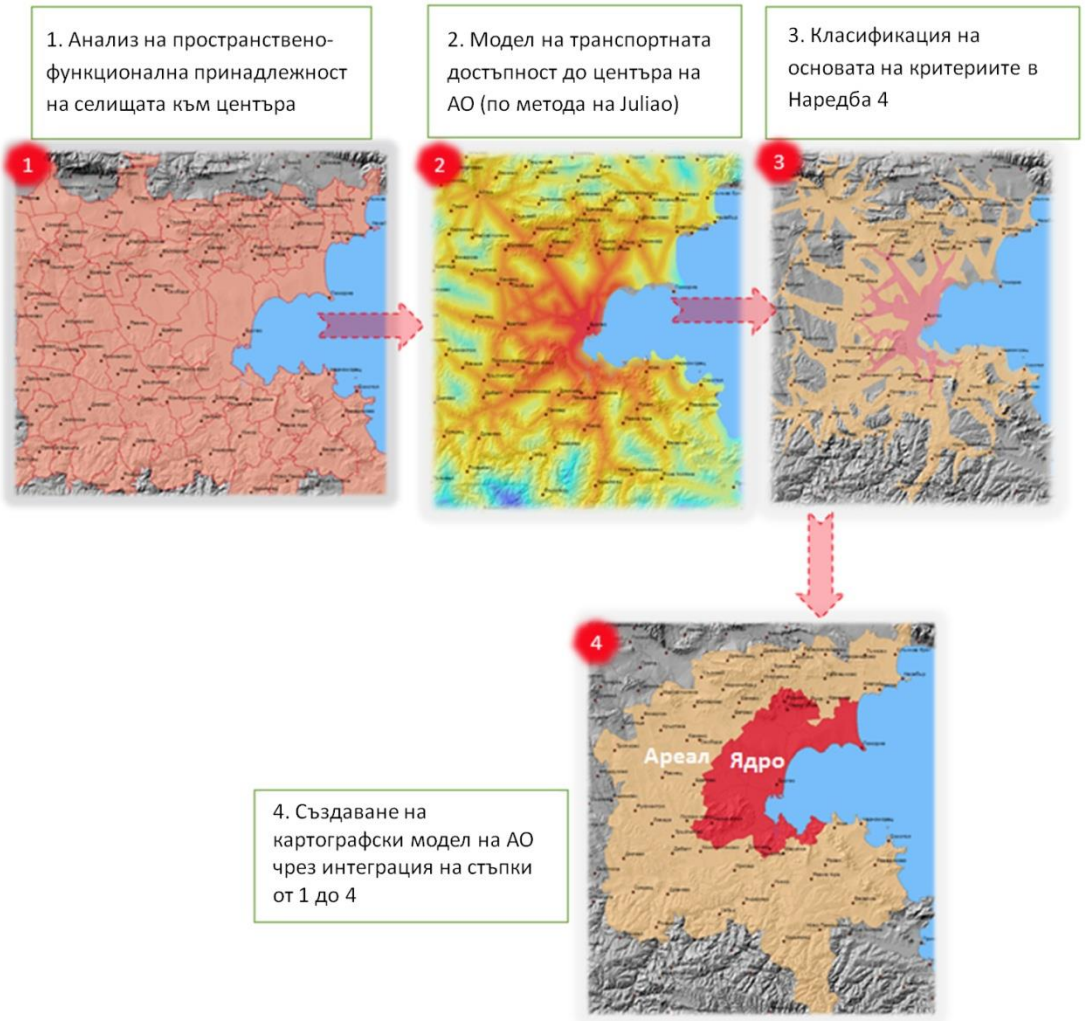

Фиг. 23 Схема за създаване на картографски модел на обхвата и структурата на АО.

Обяснителен текст:

Обяснителният текст към частта за агломерационните образувания трябва да включва:

- Характеристика на центровете на агломерационните образувания в рамките на областта и очакваните промени в техните геодемографски и социално-икономически характеристики към хоризонта на действие на РСПРО;
- Характеристика на агломерационните ареали, техните структурни елементи – на настоящия етап и в перспектива, съобразно края на периода на действие на РСПРО;

- Основни проблеми, свързани с устойчивостта и перспективите за развитието на всяко едно АО;
- Конкретни мерки за подобряване на обвързаността между елементите на АО и оценка на ефекта от тяхното прилагане върху структурата, пространствената конфигурация и процесите в рамките на АО.

Схема 3. Оси на развитие – с национално, регионално и местно значение, и връзки с осите на развитие на съседни области

В тази част от РСПРО подробно се обосновава целевият модел по отношение на осите на развитие с национално, регионално и местно значение, като се поставя акцент върху връзката между градските центрове (областни и общински центрове), както и връзката на градските центрове с прилежащите населени места, формиращи общата функционално-йерархична структура.

Осите на развитие (главни и второстепенни) следва да бъдат класифицирани, като се определят посоките на връзките – оси с изходящи връзки, при които е налична концентрация на потоците към основния център/ядрото, оси на двупосочни връзки и оси на входящи връзки.

Картографски модел:

Осите на развитие следва да бъдат картографирани, като е препоръчително да се използва способът „картодиаграма на потоци/връзки“. Картографският модел трябва да представя ареала на осите на развитие в зависимост от нейния ранг, както и посоките на връзките (изходящи, входящи, двупосочни). Най-често картографското представяне на тази категория пространствени обекти за териториално ниво област се конструира чрез последователното и интегрирано използване на следните пространствено-аналитични техники (*Фиг. 24*):

- Избор на направление на оста: обикновено това представлява важна транспортна артерия в рамките на областта, същата се състои от линейна част и „нодове“ (възли), т.е. места, осигуряващи свързаност с обектите (селищата) които тя обслужва;
- Извършва се буфериране с различна ширина за линейната част и „нодовете“, където се предполага че влиянието на оста върху околните територии е по-

значително. Геометричните характеристики на буфера съответстват на ранга на оста – колкото той е по-висок, толкова по-съществено е влиянието и по-голям е диаметърът на буфера;

- Посока на оста се изобразява с условен знак (входяща за центъра, изходяща или двупосочна).

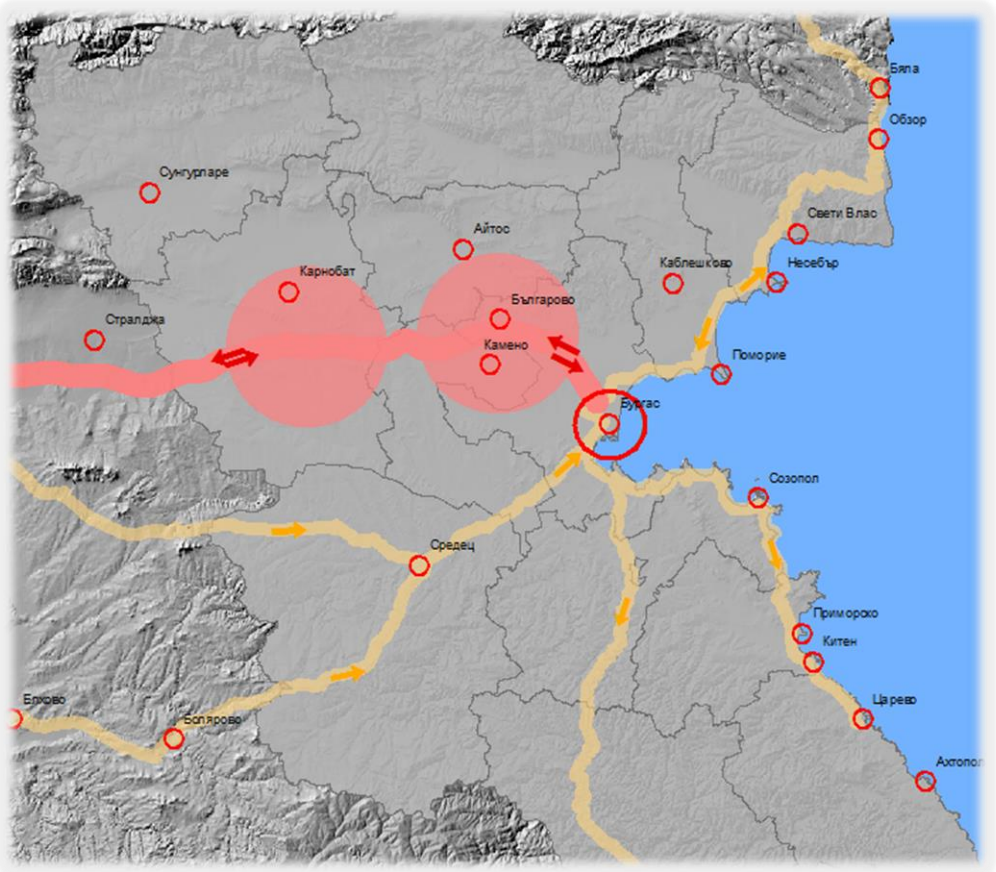

Фиг. 24 Примерна схема на резултат от генериране на картографски модел на осите на развитие

Обяснителен текст:

Той включва:

- Фактори за формирането на съответните оси (исторически, географски, икономически, урбанизационни и др.);
- Описание на осите, техния ранг, характера на връзките и техните посоки, настоящата ситуация и ситуацията към хоризонта на действие на стратегическия документ;
- Ролята на отделните оси за формиране и структуриране на пространството и неговите компоненти в областта.

Схема 4. *Транспортни коридори и други инфраструктурни мрежи* – с национално, регионално и местно значение, включително връзки със съседните области в района от ниво 2 и трансгранични връзки.

Тази схема се състои от *две взаимосвързани схеми*:

Схема 4.1. Транспортно-комуникационен модел на областта

Картографски модел:

Моделът на схемата включва:

- Съществуващите към настоящия момент обекти на транспортната мрежа;
- Проектите за елементи на транспортната мрежа към хоризонта на действие на РСПРО;
- Маркирани трасета на ЕТК.

Обяснителен текст:

В него се представя обосновка на избрания модел на развитие на транспортната система на областта, вкл. по отношение на нивата на вътрешна и външна свързаност, свързаността и достъпността на отделните части на областта до трасетата на TEN-T мрежата. Представят се и се посочват основанията и нуждите за предвижданите нови елементи на транспортната инфраструктура.

Схема 4.2. Техническа инфраструктура

Картографски модел:

Моделът на схемата включва:

- Съществуващите към настоящия момент обекти на техническата инфраструктура (енергийна, водопреносна, канализационна и др.);
- Проектите за нови елементи на техническата инфраструктура към хоризонта на действие на РСПРО.

Обяснителен текст:

Той представя обосновка на избрания модел на развитие на обектите от техническата инфраструктура с областно значение, вкл. проектните разработки със срок

на реализация до хоризонта на действие на РСПРО. Акцентът се поставя върху проектираните нови елементи на техническата инфраструктура, целящи подобряване на обслужването на населението и бизнеса.

Схема 5. Структура на пространството

В тази част от РСПРО подробно се представя целевият модел по отношение на структуриране на пространството – зони с висока степен на урбанизация (централни, периферни), слабо урбанизирани селски райони с наличие на изявен градски център (централни, периферни), слабо урбанизирани райони без изявен градски център (централни, периферни).

Моделът (схемата) се конфигурира на базата на следните водещи критерии:

- *Степен на урбанизация:* за целта се прилага класификация на база разпределението на населението по отношение на вида на населеното място (град или село) и други допълнителни показатели (например гъстота на населението, преобладаващ характер на стопанските дейности и др.) – на тази основа се обособяват съответно силно урбанизирани територии (райони), средно урбанизирани и слабо урбанизирани (рурални) територии (райони);
- *Наличие на изявен градски център;*
- *Потенциално време за достъп до областния център;*
- *Функционална свързаност на населените места,* която се определя експертно, в зависимост от събраната първична информация по време на аналитичния етап на разработване на РСПРО.

В *Табл. 8* е представена обобщаваща таблица, включваща критериите за оценка на степента на урбанизация в областта:

Таблица 8. Типове райони и критерии за тяхното определяне

Тип на район (територия)	Критерии за обособяване
Силно урбанизиран район	Наличие на градско население не по-малко от 75% от населението на общината
	Наличие на градски център с население над 20 хил. жители, формиращо над 75% от населението на общината
Средно урбанизиран район с изявен градски център	Наличие на градски център с население над 20 хил. жители, формиращо под 75% от населението на общината
Средно урбанизиран район с изявен градски център	Наличие на градски център с население над 10 хил. жители, формиращ минимум 50% от населението на общината
Слабо урбанизиран район без извян градски център	Липса на градски център с население над 10 хил. жители и селско население над 50% от населението на общината

Времето за достъп до областния център се приема за критичен показател при определянето на степента на периферност на селищата. За целите на разработването на РСПРО като критерий е приета стойността от 35 минути време за достъп до областния център. Основание за това са нормативно определените в Чл.3(5) на *Наредба №04/2 за Планиране и проектиране на комуникационно-транспортните системи на урбанизираните територии*, необходими средни продължителности на времето за осъществяване на ежедневни пътувания.

Отчитайки всички фактори, за да бъдат дефинирани посочените в Чл. 7г, т.4 от ЗРР елементи на структурата на пространството, е необходимо спазването на логическата последователност на аналитичните действия, показани на *Фиг. 25*:

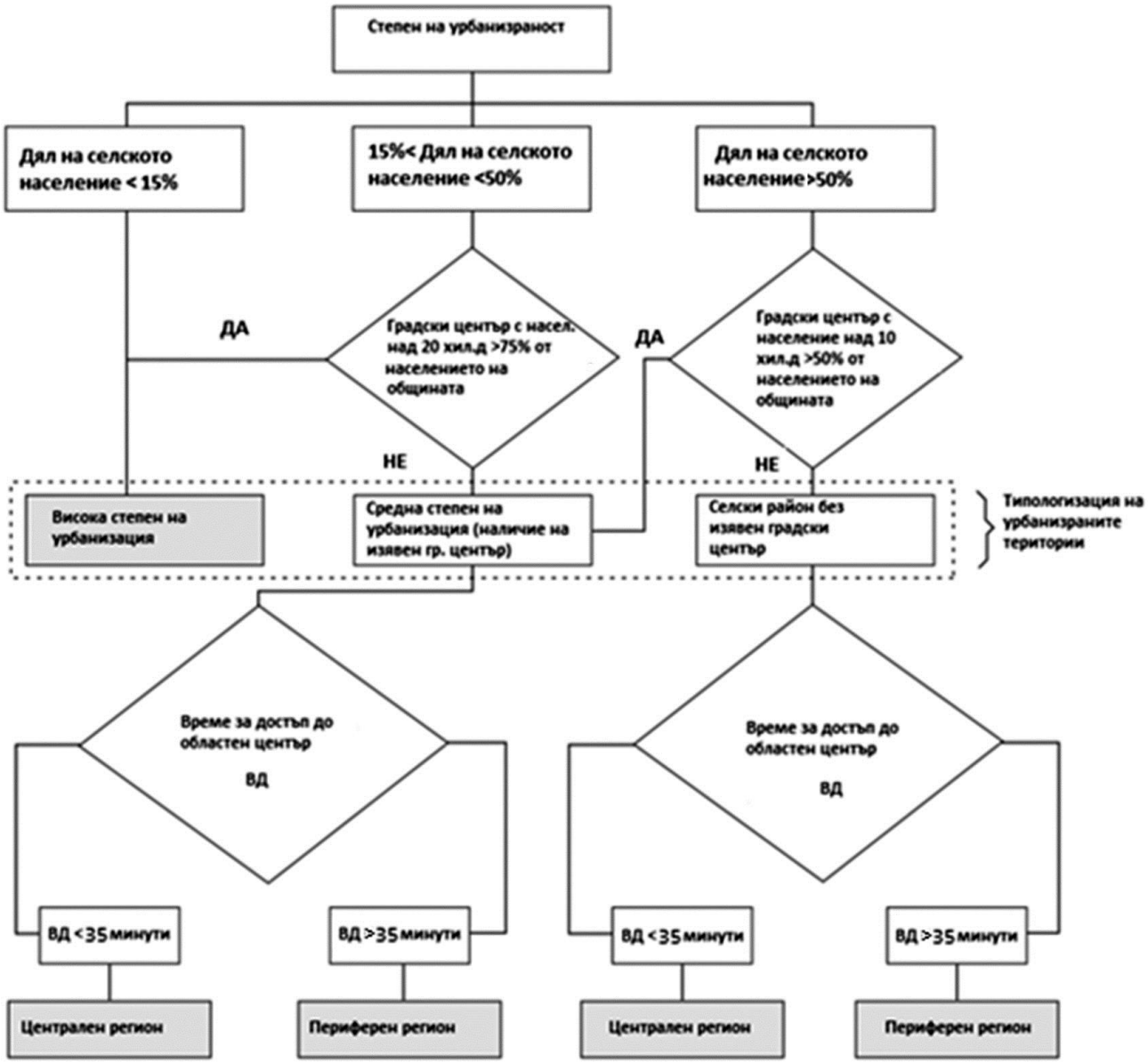

Фиг. 25 Алгоритъм за определяне на централни и периферни райони (ВД – време за достъп)

<u>Схема 6.</u> Функционално зониране на пространството

Функционалното зониране е подход за класифициране на територията на база функционалното предназначение, съществуващите регулации и/или начина на използване на ресурсите на пространството. За целите на РСПРО е необходимо отделянето на специфични територии с преобладаващи идентични функции, които имат структуроопределящо значение за съвременното и/или желаното състояние на пространственото развитие на областта. В зависимост от функционалното предназначение на пространствените ресурси и моделите на тяхното усвояване и ползване, зоните са от два основни типа: „тематични“ зони (за обитаване, индустриални, търговски и др.) и

смесени многофункционални (хибридни). Отделна група формират зоните със специфичен режим на защита (тези зони могат да бъдат както с природен, така и с антропогенен произход).

Необходимо да бъдат отразявани съществуващи и планирани (бъдещи) зони с национално, регионално и локално значение. Всички основни типове зони се отбелязват с уникален контур (за граница) и съответна щриховка (за пространственото покритие). В зависимост от спецификата на територията, е възможно да бъдат определяни и подтипове на основните зони, които се представят с условен знак.

Всички отразени в модела типове зони и подзони следва да бъдат описани в текстовата обосновка към картографската визуализация.

В. Интегрирана схема за пространствено развитие

Интегрираната схема за пространствено развитие се разработва във формата на постер план в мащаб, позволяващ картографското изобразяване на схемата на физически носител (хартия, картон) в размер А0 (841 × 1189 mm)[26].

Постер-плана в съдържателно отношение следва да включва:

В.1. Общогеографска основа

- Картографска репрезентация на релефа на областта (със засенчване – „хилшейд”);
- Хидрографска мрежа;
- Граници на административно-териториалните и териториални единици – областна граница, общински граници, граници на землища, граница на населени места;
- Пътна мрежа (по класове, с означена номенклатура).

В.2. Специализирана (тематична информация)

- Проект за обобщена пространствена конфигурация на усвояването на територията (с цвят, контур и условен знак) на следните класове:
  - ✓ Урбанизирани територии (съществуващо положение, новоурбанизирани територии);

[26] По ISO 216

- ✓ Земеделски територии;
- ✓ Горски територии;
- ✓ Защитени територии (Натура 2000, други).

- Центрова система (от административен, пространствено-функционален, социално-икономически и демографски аспект) – чрез интегриран условен знак;
- Оси на развитие – линеарен площен обект, с условен знак и посока на връзките;
- Агломерационни образувания – чрез контур за ядро и ареал;
- Други важни обекти със стратегическо значение за развитието на територията.

Към интегрираната схема се разработват генерализирани *специализирани схеми* в подходящ мащаб и физически размер А1 (594 × 841 mm). Тези схеми имат за цел да представят определени специализирани компоненти и системи, имащи ключово значение за пространственото развитие на съответната област. Схемите се разработват чрез подходящ картографски способ за визуализация на специалното (тематично) съдържание върху базова географска основа. Всяка схема е придружена с обяснителен текст, който:

- ➢ представя картографираната специална (тематична) информация – с описание на отделните компоненти и информация за използваните класификации и критериите за тяхното използване;
- ➢ представя обосновка за представяната специализирана схема, основанията за определяне на обектите и техните характеристики, както и очакваните резултати от развитието на картографираните пространствено-функционални системи и тяхната пространствена проекция към хоризонта на действие на стратегическия документ.

Във връзка с нормативните изисквания към РСПРО, специализираните схеми в стратегическият документ трябва да съдържат следната информация:

- *Функционално зониране на територията:* представя във вид на генерализирана схема очакваната пространствена конфигурация на функционалното предназначение на територията към хоризонта на планиране. В схемата се отразяват следните обобщени класове територии:
  - ✓ Територии за обитаване,
  - ✓ Територии със смесено многофункционално предназначение,
  - ✓ Територии за обществено обслужване,
  - ✓ Територии за производствена и търговско-складова дейност,
  - ✓ Земеделски територии,

- ✓ Горски територии,
- ✓ Територии за транспорт.

- *Схема за развитие на земеделието:* тя представя обектите и териториите в областта на агробизнеса и тяхното очаквано развитие към хоризонта на действие на стратегическия документ. Представят се различните модели на ползване на земеделските земи, на база преобладаващия характер на производството, специализираната инфраструктура и основните центрове на преработка на земеделска продукция.
- *Схема за развитие на индустрията:* представя формираните локализации и зони на индустриалното производство, неговата структура, различните категории специализирани центрове, както и съществуващите връзки, специализации и клъстери.
- *Схема за развитие на туризма:* представя рекреационните ресурси и обектите от материално-техническата база на туризма. Препоръчително е използването на подход с целево зониране на територията, в зависимост от наличието на специализация в туризма в отделните части на територията на областта.
- *Схема на териториите в риск от неблагоприятни природни явления (сеизмичен, геолого-геоморфоложки риск, риск от наводнения):* представя и пространствено класифицира територията по степен на риска от проявата на неблагоприятни и рискови природни явления. Следва да бъдат отразени сеизмичният риск, конфигурацията на зоните в заплаха и риск от наводнения, основните свлачищни локалитети и др.
- *Схема на културно-историческото наследство:* тя включва
  - ✓ картографска репрезентация на културни оси/коридори/направления и ареала на културните оси като линеарен площен обект/буфер-ареал;
  - ✓ картографска репрезентация на обектите, обявени за недвижими културни ценности от категория с национално и наднационално значение /с условен знак/пиктограма.

Обяснителният текст към специализираната схема за защита на културното наследство трябва да включва:

- ✓ Оценка на културното напластяване в териториалните граници на областта;
- ✓ Основни проблеми, свързани с процесите на консервация, реставрация и адаптация/социализация на културното наследство;

- ✓ Фактори за развитие на историко-културни оси;
- ✓ Ролята на отделните културни оси за формиране и структуриране на пространството и неговите компоненти;
- ✓ Фактори и перспективи за развитие на културно-туристически зони и формиране на „културна индустрия“;
- ✓ Фактори и перспективи за устройство и опазване на интегрирани културни и исторически ландшафти.

Набор от целеви индикатори

При разработването на РСПРО се определят целеви индикатори за пространствено развитие. Те трябва да съответстват на съдържащите се в стратегическия документ цели и да се заложат за изпълнение в по-детайлизираните стратегически документи за развитие на територии от по-ниските нива.

Индикаторите следва да отговарят на следните критерии:

- Всички целеви индикатори трябва да съответстват на заложената визия и стратегическа рамка на РСПРО;
- Данните за тяхното конструиране трябва да са налични за всички териториални нива, за които се разработват стратегически документи в областта на пространственото развитие;
- Могат да се оценят, пространствено да се адресират и да се картографират;
- Осигуряват информация, която е чувствителна към промяна на пространството и неговите структурни елементи;
- Разбираеми са за заинтересованите страни;
- Целевите индикатори следва да са ограничени като брой.

В *Табл. 9* е представен примерен списък с целеви индикатори към РСПРО:

Таблица 9. Примерен списък с целеви индикатори към РСПРО.

Целеви индикатор	Дефиниция	Източник на данни
Темп на усвояване на отворени пространства чрез урбанизация	Разлика между площите на урбанизирани и отворени пространства, разделена на годините в периода на действие на РСПРО	АГКК, НСИ
Гъстота на населението в агломерационните ареали	Брой на населението в рамките на агломерационните образувания, отнесено към тяхната площ	ГИС БД на областта, НСИ
Зелени урбанизирани пространства на жител в агломерационните образования	Площ на парковете и зелените площи, разделена на броя на жителите в агломерацията	АГКК, НСИ
Степен на урбанизация	Относителен дял на населението, постоянно живеещо в градовете	НСИ
Фрагментираност на заселването на територията	Относителен дял на населението, постоянно живеещо в населени места до 1000 души спрямо общия брой население в областта	НСИ
Дял на населението в периферните и слабоурбанизирани територии	Относителен дял на населението в териториите извън 45 минутния изохрон около изявените градски центрове (определени в аналитичната част на документа) спрямо общия брой население	ГИС БД на областта, НСИ
Гъстота на населението спрямо територията на населените места и други урбанизирани територии	Брой на населението отнесен към общата площ на урбанизираните територии	НСИ
Коефициентът на възрастова зависимост	Отношение на населението на 65 и повече години към населението на възраст 15-64 години	НСИ
Дял на активното население с основно и по-ниско образование	Относителен дял на населението на възраст между 25-64 години с основно и по-ниско образование	НСИ

Дял на активното население с висше образование	Относителен дял на населението на възраст между 25-64 години с висше образование	НСИ
Осигуреност с първична медицинска помощ	Брой население, отнесено към един общопрактикуващ лекар	НСИ
Потенциална достъпност до здравеопазване в областта	Относителен дял на здравноосигурените лица към общия брой на населението	НСИ
Годишен темп на нарастване на относителния дял на урбанизираните територии с „бизнес“ начин на трайно ползване (индустриални и търговско-складови)	Индикаторът отразява наличието на ръст в усвояването на територии за бизнес цели. Изчислява се като се установи разликата в площта на териториите с бизнес ориентиран начин на трайно ползване в рамките на периода на действие на стратегическия документ и същата се раздели на броя на годините в периода	АГКК, НСИ
Гъстота на използването на транспортната система	Брой население към площта на териториите за транспорт	АГКК, НСИ
Относителен дял на териториите в риск от наводнение	Процент на териториите, определени в риск от наводнения, от общата площ на областта	Басейнови дирекции
Дял на териториите за обитаване, попадащи в територии в риск от наводнение в областта	Относителен дял (%) от териториите за обитаване, попадащи в зони, определени като рискови от наводнения	Басейнови дирекции
Гъстота на транспортната мрежа	Дължината на съответната транспортна мрежа към площта на територията на областта	ГИС БД на областта
Свързаност	Гама индекс за свързаност	ГИС БД на областта

2.2.2.1.Съгласуване, одобрение, прилагане и мониторинг

След разработването на проекта за РСПРО, той се подлага на *процедура по съгласуване и одобрение (Фиг. 26)*. Тя включва следните основни стъпки:

- Проектът на стратегическия документ се публикува на официалната интернет на областната администрации, като се посочват се контакти за обратна връзка (с адрес на електронна поща) или друга форма за контакт. Минималният срок за престой на документа в секцията е 1 месец. На страницата следва да бъде указано, че е публикуван *проект на стратегически документ за обществено обсъждане*. За да бъде ефективен процесът на комуникация, следва да се публикуват подробни инструкции към заинтересованите страни относно сроковете и методите за комуникация. Публикуват се пълните версии както на текста, така и на графичните материали.
- Паралелно с публикуването на документа, същият се изпраща в електронен вид до ключови заинтерсовани страни – централни и местни администрации, браншови организации и неправителствени организации, като се посочва срок от един месец за получаване на коментари, препоръки и забележки към документа.
- Към МОСВ се отправя мотивирано искане за преценка на необходимостта от екологична оценка (ЕО) и оценка за съвместимост (ОС).
- След изтичане на престоя на документа на интернет страницата, се организира публично представяне в рамките на открито заседание на Областния съвет за развитие. Същият се разширява с представители на ключови заинтерсовани страни, към които се отправят покани. Дава се възможност за представяне на устни и писмени становища в рамките на заседанието, както и писмени становища до 10 работни дни след провеждането на заседанието. Обсъждането се документира чрез подробен протокол.
- В рамките на 1 месец след общественото обсъждане се нанасят корекции, като приетите и отхвърлените предложения за промяна се мотивират писмено в доклад до Областния управител.
- След изтичането на срока за преработка на документа в съответната областна администрация се внася окончателният проект на стратегическия документ.

- На заседание на Областния съвет за развитие се представя окончателният проект на РСПРО, където документът се подлага на гласуване. Заседанието се протоколира по надлежния ред.
- На базата на становището на Областния съвет за развитие, Областният управител взема решение по приемането на документа, което заедно с окончателния проект на РСПРО се публикува на страницата на областната администрация.
- Поради специфичния характер на документа и неговия сравнително дълъг период на действие, мониторингът за изпълнението му се осъществява чрез оценъчни доклади за статуса на пространството на съответния район от ниво 3 (област), изготвяни веднъж на всеки три години от периода на прилагане на РСПРО.
- При конститирана необходимост от промяна, се предприемат стъпки за актуализацията на стратегическия документ. Основанията за актуализация са:
  - Настъпили съществени промени в регионалната политика, изискващи съответни промени в стратегическата рамка за пространствено развитие на областта.
  - Констатирани сериозни промени в пространствената конфигурация на съществуващите компоненти на пространството на района и съответната област;
  - Изграждане на нови инфраструктурни обекти с национално и регионално значение, влияещи върху цялостната пространствена организация и конфигурация на пространството на областта.

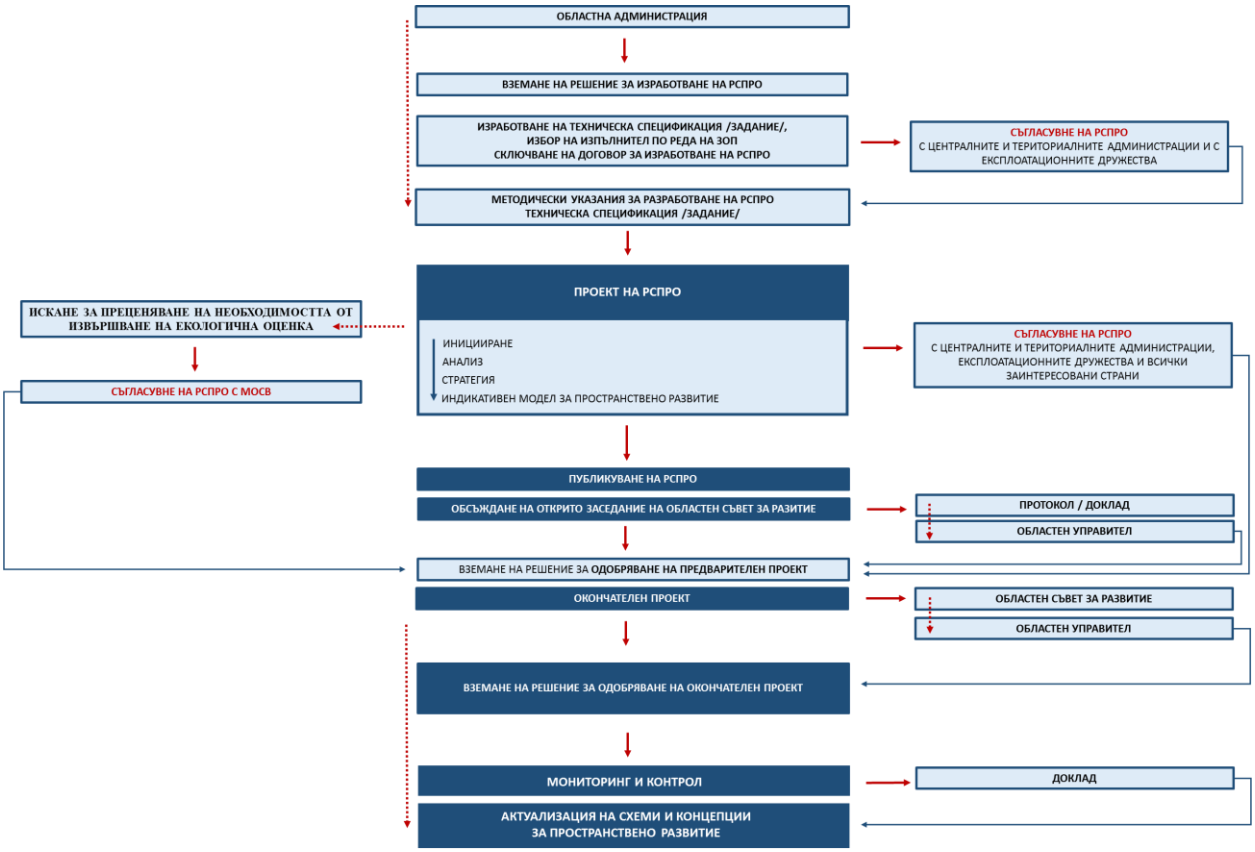

Фиг. 26 Процедура по съгласуване и одобрение на РСПРО

2.2.3. Изисквания и насоки за обхвата, структурата и организацията на необходимата геопространствена информация

Ясно изразената геопространствена специфика на РСПРО изисква използването на съответните географски данни, на чиято основа да се изследват, оценят и моделират параметрите на формираното в рамките на общината пространство. Общите изисквания по отношение структура и формат на данните, както и по отношение на пространствената референта система са идентични с тези, посочени в частта касаеща РСПР на ниво район от ниво 2.

Изисквания за структура, съдържание и пространствена резолюция

Геобазата данни е необходимо да включва две основни тематични области (домейни), които са:

- *Базова географска информация:* съдържа базови географски данни, характеризиращи пространството на областта (*Табл. 10*).

Таблица 10. Базова географска информация в геобазата данни.

Обект/слой	Символ	Формат	Ниво на детайл/ резолюция	Атрибутивни данни
Цифров модел на релефа		растер	100 м х 100 м на клетката	Надморска височина (m)
Наклон на релефа		растер	100 м х 100 м на клетката	Наклони (°)
Хидрография- реки		Вектор, линия	1:50000	Код (число) Име (текст) Водосбор (текст)
Площни водни обекти		Вектор, полигон	1:50000	Код (число) Име (текст) Водосбор (текст)
Граници-район ниво 2		Вектор, полигон	1:50000	Код (NUTS) Име (текст)
Граници- област		Вектор, полигон	1:50000	Код (NUTS) Име (текст) Код район ниво 2 (NUTS)
Граници- община		Вектор, полигон	1:50000	Код (LAU) Име (текст) Код район ниво 2 (NUTS) Код район ниво 3 (NUTS) Код (LAU)
Граници- Землище		Вектор,	1:50000	Код (LAU)

		полигон		Име (текст) Код район ниво 2 (NUTS) Код район ниво 3 (NUTS) Код (LAU) Код (ЕКАТТЕ)
Населени места-площ		Вектор, полигон	1:50000	Код (ЕКАТТЕ) Име (текст) Код район ниво 2 (NUTS) Код район ниво 3 (NUTS)
Населени места-точка		Вектор, точка	1:50000	Код (ЕКАТТЕ) Име (текст) Код район ниво 2 (NUTS) Код район ниво 3 (NUTS)
Пътна мрежа		Вектор, линия	1:50000	Клас (код число за АМ, 1 клас, 2 клас, 3 клас, общински път) Номенклатура (текст)
ЖП мрежа		Вектор, линия	1:50000	Клас (код число за АМ, 1 клас, 2 клас, 3 клас, общински път) Номенклатура (текст)
Електропреносна мрежа		Вектор, линия	1:50000	Код Вид на електропровода
Газопреносна мрежа		Вектор, линия	1:50000	Код Вид

Обекти на здравеопазването		Вектор, точка	1:50000	Код Вид на обекта (текст)
Обекти на образованието		Вектор, точка	1:50000	Код Вид на обекта (текст)
Обекти на Културно-историческото наследство		Вектор, точка	1:50000	Код Вид на обекта (текст)
Защитени територии		Вектор, полигон	1:50000	Код (природна забележителност, защитена местност, резерват и др.) Национален код(текст) Наименование(текст)
Натура 2000		Вектор, полигон	1:100000	Национален код(текст) Вид (птици, хабитати) Наименование(текст)
Земно покритие		Вектор, полигон	1:100000	Код за клас Име на клас
Начин на трайно ползване на територията		Вектор, полигон	1:50000	Код за вид НТП Наименование

- *Специализирана геопространствена информация*- включва концептуални пространствени обекти, като оси на развитие, агломерационни образования, транспортна достъпност и др. (*Табл. 11*):

Таблица 11. Специализирана географска информация в геобазата данни.

Обект/слой	Символ	Формат	Ниво на детайл/резолюция	Атрибутивни данни
Агломерационни образувания		Вектор, полигон	1:50000	Код Тип Наименование
Оси на развитие		Вектор, полигон	1:50000	Категория(код) 1. Национално значение 2. Регионално значение Посока(код) 1. Входяща 2. Изходяща 3. Двупосочна
Транспортни коридори		Вектор, полигон	1:50000	Категория(код) 1. ЕТК 2. Национално значение 3. Регионално значение 4. Областно значение
Транспортен достъп		растер	100 м х 100 м на клетката	Минути (до областен център)
Зони под заплаха риск от наводнения		Вектор, полигон	1:50000	Код Честота(20, 100, 1000 години) Площ
Зони със сеизмичен и геоложки риск		Вектор, полигон	1:50000	Код Вид Площ
Функционално зониране		Вектор, полигон	1:50000	Категория(код) например: 1) Индустриални и бизнес зони 2) Зони за туризъм и отдих с

				национално и регионално значение 3) Зони за транспортни дейности с национално и регионално значение и др.
Структура на пространството		Вектор, полигон	1:50000	Категория(код) 1) Зони с висока степен на урбанизация (централни и периферни) 2) Слабо урбанизирани селски райони с наличие на изявен градски център(централни и периферни) 3) Слабо урбанизирани селски райони без наличие на изявен градски център (централни и периферни)

Освен горепосочените данни от специализираната база данни е допустимо да се включват и допълнителни такива по преценка на Изпълнителя и съответстващи на териториалното ниво за което се разработва стратегическият документ.

Изисквания по отношение разработването на „картографски шаблони“

С оглед на изискването всички карти, свързани с разработването на РСПР на район от ниво 3 и отразени в съдържанието на стратегическия документ, е необходимо същите да бъдат организирани във формата на картографски шаблони в съответната ГИС програма, които задължително трябва да бъдат предавани на Възложителя. Картографският шаблон (документ) представлява колекция от различни слоеве с географска информация и таблици, придружени със съответните инструкции как те да бъдат визуализирани. Също както при текстовия документ, който има определени свойства, като размер на шрифта, вид на шрифта, разстояния между редовете и т.н., така и при картографският шаблон, обектите имат определени характеристики, като условни

знаци, цветове и други свойства. Тези документи „запазват” всички промени в характеристиките на обектите (слоеве, таблици, графики и др.), така че след приключване на работната сесия, картата да може да бъде отново отваряна и работата по нея да продължи на следващ етап, или тя да бъде използвана отново във вида, в който първоначално е била създадена.

На *Фиг. 27* е представена схема на структурата на картографският шаблон, който следва да се използва за целите на разработването на РСПРО на район от ниво 3:

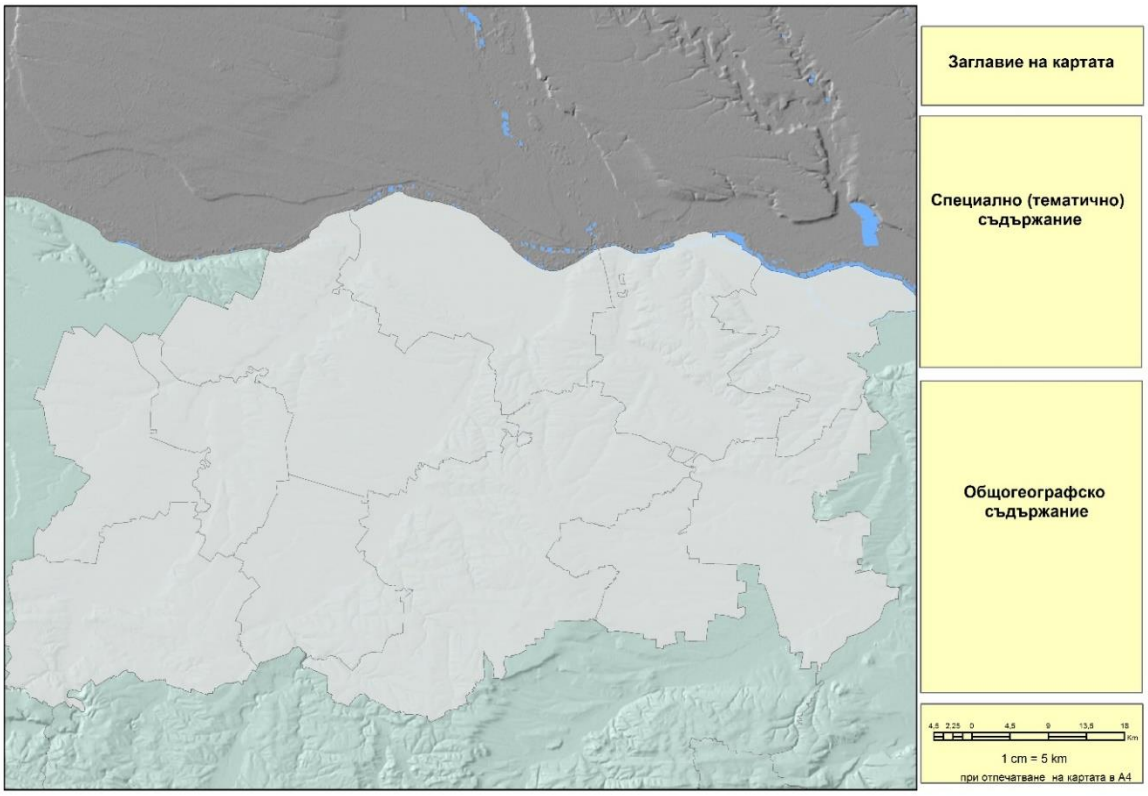

Фиг. 27. Схема на структурата на „картографски шаблон“ за целите на РСПРО